TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DİVAN ŞİİRİNDE BURÇLAR

Zeynep ÖZER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2015

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DİVAN ŞİİRİNDE BURÇLAR

Zeynep ÖZER

Danışman: Doç. Dr. Haluk GÖKALP
Jüri Üyesi: Prof. Dr. İ. Çetin DERDİYOK
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Ozan YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2015

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Haluk GÖKALP
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. İ. Çetin DERDİYOK

Üye: Doç. Dr. Ozan YILMAZ

ONAY
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
…/…/2015

Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 26/ 06 / 2015

Zeynep ÖZER

ÖZET

DİVAN ŞİİRİNDE BURÇLAR

Zeynep ÖZER

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Haluk GÖKALP
Haziran 2015, 135 sayfa

Bu araştırma, divan şairlerinin şiirlerinden hareketle burç kelimesi ve burç isimlerinin kullanımını istatistikî olarak belirlemek ve bu verilerden hareketle şairlerin burçlarla ilgili düşüncelerine dair çıkarımlarda bulunmak amacıyla yapılmıştır.

Çalışmada yüz yirmi beş divan taranmış olup taranan divanlardan seçilen örnek şiirler/beyitler ele alınmıştır. Beyitlerde karşımıza çıkan burç kelimesi ve burç isimleri, hem şairlerin kullanım sıklığı hem de şiirlerindeki kullanım yerleri göz önüne alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır. İçinde burç kelimesi ve burç isimleri geçen beyitler tek tek ele alınıp benzer ve farklı yönleriyle yorumlanmış ve burçların divanlardaki kullanımı konusunda çeşitli tespitlerde bulunulmuştur.

Konumuz, astroloji kapsamındaki burç kelimesi ve burç isimleri olmakla birlikte, şiirlerde geçen "burç" kelimesinin sadece astroloji kapsamında değil farklı manalar ile de kullanıldığı görülmüştür. Araştırmamız sonucunda bu kullanımların da astroloji kapsamındaki burç kelimesiyle ilintili olduğu görüldüğünden çalışmanın bir bölümünü de bu farklı kullanımlar oluşturmuştur.

Anahtar kelimeler: Burç, divan şiiri, divan şiirinde burçlar.

ABSTRACT

SIGN OF THE ZODIAC IN COLLECTED POEMS

Zeynep ÖZER

Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature
Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Haluk GÖKALP
June 2015, 135 pages

This study is carried out to find signs of Zodiac and statistics of the usage of horoscopes' names and to make inferences of the thoughts of poets about horoscopes examining poems of Divan poets.

In this study, one hundred twenty-five Divans are scanned and chosen samples of the poems/couplets are studied. The word, sign of Zodiac and its parts we encounter in the couplets are tried to be found by taking into account both the frequency of usage of these words by the poets and the positions of the usage of those in the poems.

Beside the couplets consisting of the word, sign of Zodiac and its parts we think have a relation with horoscopes are explicated with both similar and different sides individually and a variety of determinations are found on the usage of signs of Zodiac in Divans. Also the usage of signs of Zodiac in Divan poetry during the centuries, the changes gone through if they have and so new acquired meanings are searched.

While the subject is the word, sign of Zodiac and its parts in terms of astrology; it is seen that the word, sign fo Zodiac is sometimes used in different meanings in the poems. But for the reason that we think some of these usages are related to the word, sign of Zodiac in terms of astrology; a part of this study contains those different usages.

Keywords: Sign of the zodiac, collected poems, sign of the zodiac in collected poems.

ÖN SÖZ

İlm-i nücûm olarak da bilinen astrolojide önemli bir yer tutan burçlar, yüzyıllarca insanlığın ilgisini çekmiştir. Eskiden gökyüzündeki yıldızların, güneşin ve ayın hareketlerinden yola çıkarak yapılan yorumlar zamanla yerini daha farklı yorumlara bırakmıştır. Günümüzde de bu ilginin artarak devam ettiğini söylemek yanlış olmaz. Zira insanların büyük çoğunluğu gerek gazetelerden gerekse internetten yıllık ve günlük burç yorumlarını sık sık takip etmekte, yeri geldiğinde bütün işlerini bu yorumlara göre planlamaktadırlar.

Araştırma alanımız olan Klasik Türk Edebiyatı, zengin bir edebi geleneğe sahiptir. Bu edebi geleneğe zamanla bilinmezliğe duyulan merakın bir sonucu olarak ortaya çıkan burçlar âlemi de dâhil olmuştur. Nitekim burçlar âlemi, hemen her devirde divan şairlerini etkilemiştir.

Tezde öncelikle burçların kültür tarihindeki yeri araştırılmış ve gerek mitolojide gerekse Türk kültüründe ve İslamiyette çeşitli özellikleri ile yer edindiği görülmüştür. Ardından birden fazla manaya sahip olan "burç" sözcüğünün divanlarda hangi amaçla ve hangi manalar ile kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bir diğer bölümünü de astrolojide yer alan on iki burcun divanlardaki kullanımı oluşturmaktadır. Bu bölümde, burçların herbiri ayrı ayrı ele alınarak farklı kullanımlarına göre gruplandırılmış ve örnek beyitlerle incelenmiştir. Yaptığımız bütün araştırmalardan yola çıkarak burçların divan şiirindeki yerine dair çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu çıkarımların sonraki araştırmalara katkı sağlamasını diliyorum.

Araştırmamızın gerçekleşmesinde büyük katkıları olan ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Halûk GÖKALP'e, her zaman yanımda olan ve bu yolculukta bana sabırla katlanan değerli eşim Kâmil ÖZER'e ve çocuklarıma, sonsuz desteği ile güç veren sevgili arkadaşım Aslıhan İNCE'ye teşekkürü borç bilirim.

Zeynep ÖZER

Adana / 2015

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... **iv**

ABSTRACT ..... **v**

ÖNSÖZ ..... **vi**

KISALTMALAR ..... **x**

BÖLÜM I
GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu 1

1.2. Araştırmanın Amacı 1

1.3. Araştırmanın Yöntemi 2

1.4. Araştırmanın Kapsamı 2

BÖLÜM II
BURÇLARIN KÜLTÜR TARİHİNDEKİ YERİ

2.1. Mitolojide Burçlar 6

2.2. Türk Kültüründe ve İslamiyet'te Burçlar 8

BÖLÜM III
DİVAN ŞİİRİNDE BURÇ SÖZCÜĞÜNÜN KULLANIMI

3.1. Astroloji Kapsamında Kullanımı 17

3.1.1. "Felek" ile Kullanımı 18

3.1.2. Gezegenler ile Kullanımı 21

3.1.2.1. Ay (Kamer, Mâh) 22

3.1.2.2. Utârid 25

3.1.2.3. Zühre 26

3.1.2.4. Güneş (Mihr, Şems, Hurşîd) 28

3.1.2.5. Mirrîh (Merîh, Behrâm) 32

3.1.2.6. Müşteri (Bercîs) 33

3.1.2.7. Zühal (Keyvân) 35
3.2. Manevî Olarak Kullanımı 36
3.2.1. Burc-ı şeref 37
3.2.2. Burc-ı sa'âdet 40
3.2.3. Burc-ı saltanat/ Burc-ı devlet 41
3.2.4. Evliyâ Burcu 43
3.2.5. Diğer Kullanımlar 46
3.3. "Kale Çıkıntısı/Kule" Anlamı ile Kullanımı 49
3.3.1. Burc-ı beden 50
3.3.2. Burc u bârû 53
3.3.3. Diğer Kullanımlar 54

BÖLÜM IV
DİVAN ŞİİRİNDE ON İKİ BURCUN KULLANIMI

4.1. Hamel (Koç) Burcu 61
4.1.1. Bahar Mevsiminde 61
4.1.2. Yemek 68
4.1.3. Kurbanlık 69
4.1.4. Bir Hayvan 70
4.2. Sevr (Boğa) Burcu 71
4.3. Cevzâ (İkizler) Burcu 73
4.3.1. Hizmetkâr (Kemer-beste) 74
4.3.2. Mimârîde Kemer 75
4.4. Seretân (Yengeç) Burcu 76
4.5. Esed (Arslan) Burcu 79
4.5.1. Güneşin Menzili 80
4.5.2. Binek Hayvanı 82
4.5.3. Cesaret İfadesi 83
4.6. Sünbüle (Başak) Burcu 86
4.6.1. Bir Bitki 86
4.6.2. Mûsikîde Makam 87
4.6.3. Sümbül ile İlişkili 88
4.6.4. Sevgilinin Saçı 88

4.7. Mîzân (Terazi) Burcu....89
4.7.1. Ölçü Aleti 90
4.7.2. Adalet Unsuru 93
4.7.3. Eğlence Unsuru 94
4.7.4. Gezegenlerle Birlikte....95
4.8. Akreb (Akrep) Burcu....95
4.8.1. Sevgilinin Saçı 96
4.8.2.Uğursuzluk 99
4.8.3. Saatin Bir Parçası 100
4.9. Kavs (Yay) Burcu....100
4.9.1. Savaş Aleti 101
4.9.2. Sevgilinin Kaşı 103
4.9.3. Gezegenlerle Birlikte....104
4.10. Cedy (Oğlak) Burcu....106
4.11. Delv (Kova) Burcu....108
4.12. Hût (Balık) Burcu 112
4.12.1. Bir Hayvan 112
4.12.2. Avlanması Yönüyle 114
4.12.3. Gezegenlerle Birlikte....115

BÖLÜM V

SONUÇ

5.1. Sonuç 120

KAYNAKÇA....125
ÖZ GEÇMİŞ....135

KISALTMALAR

K: Kasîde

G: Gazel

E: Ebyât

R: Rubâiyyât

T: Tarih

Kt: Kıt'alar

Mu: Muammâlar

Mf: Müfred

Ş: Şehrengiz

Ms: Musammatlar

M: Mesnevi

Mz: Müstezâtlar

Mm: Muammeyât

Mk: Mukatta'at

Tb: Terkib-i Bend

Tcb: Terci-i Bend

Mkt: Mekâtib

Thm: Tahmis

Mrs: Mersiye

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Astroloji, diğer adıyla yıldız ilmi, gezegenlerin ve yıldızların insanların üzerindeki etkilerini yorumlamaya çalışan, tarihi insanlık kadar eski bir ilimdir. Dünya var olduğundan beri insanın hayatını devam ettirebilmesi için doğaya karşı verdiği savaşta kullandığı en etkili araçlardan biridir. Bir başka deyişle astroloji, insanın var olduğu dönemlerinden bu yana gökyüzünde meydana gelen anlaşılmaz doğa olaylarını kontrol etme çabası sonucunda ortaya çıkmış bir gözlem birikimidir (Özkırış vd., 2014, s.61).

Yıldız ilminin esasını yedi gezegen ile on iki burç oluşturur. Buna göre her insan, hayvan, bitki ve maden bir yıldızın etkisindedir. Gezegenlerin her birinin duygu, ahlâk, huy ve sağlık üzerine etkileri vardır (Pala, 2011, s.230).

Divan şiiri, insana dair hemen her ayrıntıyı ihtiva eden bir şiir geleneğidir ve divan şiirinde "ilim"in özel bir yeri vardır (Güftâ, 2004, s.9). Tarih boyunca insanlığı bu kadar etkilemiş ve hayatını devam ettirmek adına doğaya karşı verdiği mücadelede önemli bir yer tutan bu ilim en az diğer ilimler kadar divan şairinin ilgisini çekmiştir. Bu düşünceden yola çıkarak incelediğimiz yüz yirmi beş divanın hemen hepsinde burçlarla ilgili kelime ve ifadelerin geçmesi divan şairleri arasında bu konunun ilgi çekici olduğunun bir kanıtıdır.

Çalışmamızda; "burç" kelimesinin ve "on iki burc"un kullanım sıklıkları, astroloji kapsamında kullanımları, çağrışım ve yan anlamlarına göre kullanımları, divan şairlerinin yaşadıkları yüzyıllara, nazım şekillerine ve nazım türlerine göre kullanımları tespit edilmeye çalışılmış ve bütün bu bilgilerden yola çıkılarak "burç" kelimesi ve "on iki burc"un divan şiirindeki yeri konu edilmiştir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amaçlarından biri, divan şairlerinin şiirlerinden hareketle burç kelimesi ve burç isimlerinin kullanımını istatistikî olarak belirlemek ve bu verilerden hareketle şairlerin burçlarla ilgili düşüncelerine dair çıkarımlarda bulunmaktır.

Çalışmanın diğer bir amacı da burç kelimesi ve isimlerinin divan şairleri tarafından hangi anlamlarda kullanıldığıdır. Yıldız ilmini şairlerin nasıl yorumladığı, hangi sıklıkla ve ne şekilde kullandıkları önemli noktalardan biridir. Zira birden fazla anlama sahip olan burç kelimesi ve burç isimlerinin şiirlerde söz sanatlarıyla beraber farklı anlamlarla da karşımıza çıktığını görmekteyiz.

Çalışmada, yüzyıl sınırlaması yapmaksızın beyitler tek tek ele alınıp benzer ve farklı yönleriyle yorumlanmış ve burçların şiirlerdeki kullanımı konusunda çeşitli tespitlerde bulunulmuştur. İçinde burç kelimesi ve burç isimleri geçen şiirlerden hareketle burçların divan şiirindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Tezde, taranan divanlardan seçilen örnek şiir ve beyitler fişleme yöntemiyle tespit edilip tasnif edilerek incelenmiştir. İçinde burç kelimesi ve burç isimlerinin geçtiği örnek şiir ve beyitler öncelikle yalnızca astroloji kapsamında ele alınmış, ardından farklı manalarla ve çağrışımlarla kullanımlarının da konumuzla ilgili olduğu tespit edildiğinden bu farklı kullanımlar da çalışmaya dâhil edilmiştir.

Çalışmada burç kelimesi ve burç isimleri ayrı ayrı ele alınıp incelenmiştir. Bu kelimelerin ele alındığı bölümler gerek astroloji kapsamındaki anlamları gerekse farklı anlamlarına göre örnek şiir ve beyitlerle zenginleştirilip bu kullanımlara dair çeşitli tespitlerde bulunulmuştur.

Şairlerin; burç isimlerini şiirlerinde hangi sıklıkla kullandıklarını daha net görmek açısından, incelenen divanlar alfabetik sıraya dizilerek hangi burç isminin hangi divanda kaç kez kullanıldığının tespit edildiği bir tablo hazırlanmış ve böylece burçların divan şiirindeki yeri daha açık bir şekilde görülerek çeşitli tespitlerde bulunulmuştur.

1.4. Araştırmanın Kapsamı

Çalışmada öncelikle burçların kültür tarihindeki yeri konu edilmiştir. Buna göre, mitolojide, Türk kültürü ve İslamiyet'te burçların yeri ve burçlara bakış açısına dair çeşitli bilgilere yer verilmiştir.

Divan şiirinde burç sözcüğünün kullanımları ele alınarak öncelikle astroloji kapsamındaki kullanımları ile ilgili bilgiler değerlendirilmiş daha sonra da farklı kullanımları ele alınmıştır. Bu kullanımlar, ilk bakışta farklı manalara geliyor gibi

görünseler de inceleme konumuz ile bazı noktalarda kesiştikleri düşünüldüğünden çalışmanın bir bölümüne bu kullanımlar da dâhil edilmiştir.

Tezde, yüz yirmi beş adet divan incelenmiştir. Bu divanlarda geçen burç kelimesi ve burç isimleri genel bir değerlendirmenin ardından ayrı ayrı ele alınarak incelenmiş ve her biri kendi içinde farklı kullanım alanlarına göre çeşitli şiir ve beyitlerle örneklendirilmiştir. Örneklerden yola çıkılarak burçların divan şiirindeki yeri konusunda çeşitli tespitlerde bulunulmuştur. Çalışmamızda taranan divanlar şunlardır:

XIII. YÜZYIL: Yunus Emre Divanı.

XIV. YÜZYIL: Ahmedî Divanı**,** Kadı Burhâneddin Divanı**,** Nesîmî Divanı**.**

XV. YÜZYIL: Adnî Divanı, Ahmed Paşa Divanı, Ahmed-i Dâ'î Divanı, Avnî Divanı, Cemalî Divanı, Çâkerî Divanı, Hamdî Çelebi Divanı, Karamanlı Nizâmî Divanı, Karamanlı Aynî Divanı, Mesîhî Divanı, Necâtî Beg Divanı, Şeyhî Divanı, Üsküblü İshâk Çelebi Divanı.

XVI. YÜZYIL: Âhî Divanı, Amrî Divanı, Âşık Çelebi Divanı, Bâkî Divanı, Behiştî Divanı, Emrî Divanı, Figânî Divanı, Fuzûlî Divanı, Gelibolulu Âlî Divanı, Hasan Ziyâî Divanı, Hayâlî Bey Divanı, Hayretî Divanı, Helâkî Divanı, Me'âlî Divanı, Mihrî Hatun Divanı, Mürekkepçi Enverî Divanı, Nev'î Divanı, Revânî Divanı, Sehî Bey Divanı, Selikî Divanı, Sun'î Divanı, Süheylî Divanı, Şem'î Divanı, Şerîfî Divanı, Tâci-zâde Câfer Çelebi Divanı, Usûlî Divanı, Vasfî Divanı, Yahyâ Bey Divanı, Yakînî Divanı, Zâtî Divanı.

XVII. YÜZYIL: Abdülahad Nûri Divanı, Azmî-zâde Haletî Divanı, Fasîhî Divanı, Lâmekânî Hüseyin Efendi Divanı, Mezâkî Divanı, Nâbî Divanı, Nâilî-i Kadîm Divanı, Nakşî Divanı, Nâlî Divanı, Nâmî Divanı, Nef'î Divanı, Nehcî Divanı, Neşâtî Divanı, Nev'î-zâde Atâyî Divanı, Rezmî Divanı, Rûz-nâmeci-zâde Şinâsî Divanı, Sâbir Pârsâ Divanı, Sâdî Divanı, Sultan I. Ahmed Divanı, Şehrî Divanı, Şeyhülislam Yahyâ Divanı, Tecellî Divanı, Ümmî Sinan Divanı, Üsküdarlı Mustafa Manevî Divanı, Vecdî Divanı.

XVIII. YÜZYIL: Antakyalı Münif Divanı, Çelebîzâde Âsım Divanı, Enderunlu Hamid Divanı, Es'ad Divanı, Hafîd Divanı, Hâzık Divanı, Hulusî-i Celvetî Divanı, Kâmî Divanı, Kâtib-zâde Mustafa Sâkıb Divanı, Lebîb Divanı, Mekkî Divanı, Mirzâ-zâde Sâlim Divanı, Muvakkit-zâde Pertev Divanı, Nâşid Divanı, Neccâr-zâde Rızâ Divanı, Nedîm Divanı, Nevres-i Kadîm Divanı, Neylî Divanı, Osman-zâde Tâ'ib Ahmed Divanı, Resmî Divanı, Sâid Giray Divanı, Sâmî Divanı, Seyyid Câzim Divanı,

Seyyid Vesîm Divanı, Şeyh Gâlib Divanı, Tırsî Divanı, Tokatlı Kânî Divanı, Üsküdarlı Sırrî Divanı, Vuslatî Divanı.

XIX. YÜZYIL: Antepli Aynî Divanı, Âsâf Divanı, Ayıntablı Mahremî Divanı, Bursalı İffet Divanı, Çankırılı İbrahim Hürrem Divanı, Eşref Paşa Divanı, Erzurumlu Zihnî Divanı, Fatin Divanı, Hâlet Efendi Divanı, Hâmî-i Maraşî Divanı, Handî Divanı, Keçecizâde İzzet Molla Divanı, Mahmud Nedim Paşa Divanı, Nigârî Divanı, Rahîmî Divanı, Refî'-i Kâlâyî Divanı, Sâkıb Mustafa Dede Divanı, Sırrî Râhile Hanım Divanı, Sivaslı Gulâmî Divanı, Şânî-zâde Atâullah Divanı, Şeref Hanım Divanı, Turâbî Divanı, Yenişehirli Avnî Divanı, Zîver Paşa Divanı.

BÖLÜM II

BURÇLARIN KÜLTÜR TARİHİNDEKİ YERİ

Çoğulu "burûc" ve "ebrâc" olan "burc", günümüzdeki telaffuzuyla "burç" sözcüğü, "güzel olmak, örtülerinden sıyrılmak, yükselerek görünür olmak" manalarına gelen "berec" kökünden Arapça bir isimdir. Gökteki burçlar; yükselmeleri, görünür olmaları veya açığa çıkmalarından ötürü bu adı aldıkları gibi surlarla çevrili bir şehrin veya sarayın kuleleriyle bir kalenin yüksek ve stratejik mevzileri de aynı sebeplerden "burç" olarak adlandırılmıştır (Demirci, 1992, s.421).

İnsanoğlunun yüzyıllardır süregelen bilinmezlikleri keşfetme isteği sonucu "ilm-i nücûm, ilm-i hey'et, ilm-i felek" gibi çeşitli ilimler ve bu ilimlerin etrafında da çeşitli inanışlar ortaya çıkmıştır. "Astroloji" ve "Astronomi"nin karşılığı olan "ilm-i nücûm"da burçlar önemli bir yer tutar.

"Yıldız ilmi" olarak da bilinen "ilm-i nücûm"da önemli bir yer tutan burç, geçmişten günümüze halkın büyük çoğunluğunun inandığı bir gayb ilmidir. Güneşin dünya çevresinde döndüğüne inanan eski astronomi âlimleri, güneşin bu seyri esnasında on iki eşit dilimden geçtiğine inanmışlar ve her dilime bir ad vermişlerdir. Bu adlar, o dilim içindeki takımyıldızlara istinaden konulmuştur (Pala, 2011, s.76).

İlm-i nücûma göre hareket halindeki felek tabakalarından sonra burçlar bulunur ve buradaki burçlar ve yıldızlar sabit olarak göründüğünden bunlara "sâbite" denmiştir (Şentürk, 1994, s.173).

Zodyak, içinde gezegen yörüngelerinin yer aldığı gökyüzündeki bir çemberdir ve her biri otuzar derece aralıklı toplamda 360 dereceye denk gelen on iki kısımdan oluşur. Zodyak aynı zamanda ekliptik adı verilen Güneş'in görünür yoludur (Özkırış vd., 2014, s.17). Arzın merkez kabul edildiği eski astronomide ekliptik dairesinin iki yanında bir yıl içinde güneşin içinden geçtiği varsayılan gök kuşağına "burç" denilmiş, ekliptik dairesi itidal noktasından başlayarak otuzar derecelik on iki burca bölünüp bu bölgeye "mıntıkat'ül burûc" adı verilmiştir (Türk Edebiyatı Ansiklopedisi (TEA), C.1, 1987, s.248).

Dünya'nın Güneş etrafındaki bir yıllık turu güneşin günde bir derece ilerleyerek her bir burçta bir ay kalmasına neden olur. Bu da mevsim değişikliğinin yanında insanların genel karakter ve tabiatını da etkiler. Geçmişte de günümüzde olduğu gibi dünya üzerindeki varlıklarla, güneşin her ay içinde bulunduğu burçlar arasında bir ilişki

olduğuna inanılmıştır. Bundan dolayı, insanların doğdukları gün güneş hangi burçta ise duygu, düşünce, karakter ve mizaçlarının da o burca göre şekillendiğine inanılmıştır.

On iki burç şunlardır:

Hamel (Koç, Bere), Sevr (Boğa), Cevzâ (İkizler, Tev'emân, Zû-cesedeyn, Dü-peyker), Seretân (Yengeç, Harçeng), Esed (Arslan), Sünbüle (Başak, Hûşe, Azrâ), Mîzân (Terazi, Terâzû), Akrep (Kejdüm), Kavs (Yay, Râmi), Cedy (Oğlak), Delv (Kova) ve Hût (Balık, Semek).

Hamel, Esed, Kavs burçlarına "burc-ı âteşî" (ateş); Cevzâ, Mîzân ve Delv'e "burc-ı bâdî" (hava); Sevr, Sünbüle ve Cedy'e "burc-ı hâkî" (toprak); Seretân, Akreb ve Hût'a "burc-ı âbî" (su) denilir. Bu şekildeki adlandırmalarla dört unsurun (Anâsır-ı Erbaa) burçlarla münasebeti belirtilmiş ve tabiatlarına işaret edilmiş olur (Uzun, 1992, s.425-426).

2.1. Mitolojide Burçlar

Antik dönemlerden günümüze kadar yıldızlar, mitolojik kişiler veya hayvanlarla özdeşleştirilen semboller yani takımyıldızlar biçiminde gruplandırılmışlardır. Bütün büyük uygarlıklar, astrolojiyle ilgilendiklerini açıklayan bilgiler bırakmışlardır. Bâbil, Sümer, Akat, Mısır, Hint, Çin, Maya, İnka, Yunan, Roma ve Arap uygarlıkları bunlar arasındadır (Özkırış vd., 2014, s.61).

Burçlarla ilgili en erken tarihî bilgilere, Sümerlere ait çivi yazılı metinlerde muğlak bir şekilde rastlanmaktadır. Bununla birlikte Ön Asya'da buna ait sistemli bilgiler, milâttan önce II. bin yıldan itibaren yazılan Akadca, Elamca ve Hititçe metinlerde göze çarpmaktadır. Milâttan önce I. bin yıldan itibaren tam olarak ele geçen Asur-Bâbil burç isimleri şöyledir : "Kusarikku (Koç), Alpu (Boğa), Tuâmu rabû-ti (İkizler), Pulukku (Yengeç olmalı), Arû (Aslan), Sim (Başak), Zibânitu (Pençe, tam bilinmiyor), Akrabu (Akrep), Qastu (Ok), Saha (Keçi, tam bilinmiyor), Kâ (Kova ol-malı), Nunu (Balık)" (Demirci, 1992, s.421).

Daha erken devirlere ait metinlerde adları tam olarak tespit edilemeyen bu burçların yılın belli dönemlerinde sabit bir yörünge boyunca hareket ettiğine ve bu hareketlerinin yeryüzündeki hayatı etkilediğine inanılırdı. Mezopotamya geleneğinde gök cisimlerinin tanrı olarak kabul edilmesi ile bu inanç arasında yakın bir ilişki mev-cuttur. Buna göre insanlar hangi burcun altında doğarlarsa o burcun tanrısının etkisi ve himayesinde olurlardı. Meselâ Akrep döneminde doğanlar, en kızgın ilâhların

hâkimiyetinde oldukları için tehlikeli insanlardı. Boğa döneminde doğanlar ise savaş tanrılarının himayesinde bulunduklarından iyi birer savaşçı özelliği taşırlardı. Mısır'da Helenistik döneme kadar burçlarla ilgili herhangi bir kayda rastlanmamış, orta krallık döneminde ise "dekan" adı verilen değişik bir burç sistemi ortaya çıkmıştır. Burçların insan üzerine yaptığı etki hakkında en ayrıntılı bilgiler Mezopotamya ve özellikle Asur geleneğini takip eden Yahudi-İbrani literatüründe görülür (Demirci, 1992, s. 421).

Yörüngenin burçlara bölünmesine ait ilk net bilgilerse Ortaçağ'lara ait "Sefer Yesirah" adlı bir kitapta ortaya çıkmıştır. Buna göre İbranî literatüründeki on iki burcun adı şöyledir: "Taleh (Koç), Shor (Boğa), Te'omim (İkizler), Sartaz (Yengeç), Aryeh (Aslan), Betullah (Başak), Moz-nayim (Terazi), Akrav (Akrep), Keshet (Yay), Gedi (Oğlak), Deli (Kova), Dağım (Balık)". Bu burçların tekabül ettiği zaman dilimleri bugün kabul edilen sıranın aynıdır. Greko-Romen astrolojisine göre on iki burç on iki "hâne" oluşturmakta ve her hâne insanın belli bir yönünü etkilemektedir. Buna göre; Koç burcu beden ve kişiliği, Boğa zenginliği, İkizler bilgi ve ifade gücünü, Yengeç sadakati, dehayı ve merak güdüsünü, Aslan soy, zevk ve hayalciliği, Başak sağlığı ve görev bilincini, Terazi evlilik ve ortaklık duygusunu, Akrep yeniden doğum ve ölümü, Yay ideolojiyi ve başka ülkelere merakı, Oğlak meslek ve statüyü, Kova umut ve dostluğu, Balık sınırlama ve kuşatma güdüsünü etkiliyordu. Hinduizm'de "naksatra" denilen yirmi sekiz burç vardır. Sâsânî dönemine ait İran metinlerinde on iki, Çin geleneğinde de "siu" adını alan yirmi sekiz burç vardır (Demirci, 1992, s.421).

Koç burcu; Yunan mitolojisinde kahramanlık, cesaret, güç ve başarıları anlatılan altın postlu koç hikâyeleri ile özdeşleştirilmiştir. Boğa burcu, verimlilik sembolü olarak görülmüş ve Mısır kültürünün dini simgesi haline gelmiştir. Yunan mitolojisine göre bu burç Zeus'un Europa ile olan aşkından doğmuştur. Diğer bir efsane de İştar ile Gılgamış arasındaki söylencedir. Pek çok kültürde yer alan ikiz kardeşler hikâyelerinden biri olan Zeus'un oğulları "Castor" ve "Pollux" İkizler burcunun sembolü olmuşlardır. Yengeç burcunun sembolü tarih boyunca değişik şekillere girmiştir. Babiller önceleri kaplumbağa olarak tasvir etmişlerdir. Araplar ise bu yıldız kümesini "el seretan" olarak adlandırmışlardır. Tarih boyunca krallık ve kahramanlık sembolü olarak değerlendirilen Arslan burcunu temsil eden mitolojik figür Herkül'dür. Başak burcu saflığı ve temizliği simgeleyen bir bakire olarak temsil edilir. Bazı kültürlerde adalet, bazılarında ise hububat veya mısır tanrıçasıdır. Terazi burcu, başlangıçta Akrep burcunun bir parçası olarak düşünülürken ilk kez Mısırlılar tarafından bir takımyıldızı olduğu keşfedilmiştir. Başlangıçta, akrebin kıskaçları olarak

düşünülmüşse de sonradan Romalılar, bu tarihlerde gece ile gündüz eşit duruma geldiğinden denge eşitlik anlamına gelen teraziyi kabul ettiler. Terazi, canlı bir varlığın adı verilmemiş tek burçtur. Arap astronomlar, bu burcu "El Züben" (kıskaçlar) olarak tanımlamışlar ancak daha sonra Romalıların etkisiyle dengenin kefeleri anlamına gelen "El Kiffeten" demişlerdir. Akrep burcu Mezopotamya'da karanlığın simgesiydi. Yay burcu, okunu Akrebe doğrultmuş yarı insan, yarı canavar, insan başlı bir at biçiminde tasvir edilmiştir. Yunan mitolojisinde Tanrı Pan'ın okçuluğu icat eden oğlu Crosus olarak bilinir. Hikâyeleri tarih öncesine dayanan Oğlak burcunun pek çok hikâyede karşımıza kurbanlık olarak çıktığını görüyoruz. Oğlak, Yunan tanrılarından Pan ile bağlantılıdır. Pan, tarım yapan köylüler ile kırsal kesimde yaşayan insanların tanrısıdır. Oğlak, literatürde "boynuzlu keçi" anlamına gelmesine rağmen genellikle "deniz keçisi" ya da "keçi balık" olarak anılır. Eski bir takımyıldızıdır ve Zodyak kuşağının ilk üyelerindendir. Kova burcu, Mısırlılarda Nil nehrinin taştığı dönemle ilişkilendirilmiştir. Kadim Mısır tanrılarından Hapi, Kova burcunun simgesi sayılırdı. Hapi, kadim Mısır'da ölülerin iç organlarını korumakla görevli bir tanrı olarak anılır. Kova burcu ile ilişkilendirilmesinin nedeni ise elinde tuttuğu camdan iki kapta bulunan Nil nehrinin sularını toprağa boşaltırken resmedilmesidir. Mısırlılar için bu resmedilme şekli, berekete işaret eden bir olaydır. Akan sular, verimlilik ve geleceğe yönelik bir iyimserlik taşır. Balık burcu, mitolojik olarak Hıristiyanlık sembolleri içinde yer alır. Hz. İsa'nın mucizeleri genellikle balık sembolü ve suyun kutsallığı ile birlikte anılmaktadır. Balık, aynı zamanda sembolü itibariyle karşıt yönlere giden iki balık olarak tasvir edilir. Bu iki balık, hayatın iki yönünü, maddi ve manevi boyutları ifade eder (Özkırış vd., 2014, s.62-70).

2.2. Türk Kültüründe ve İslamiyet'te Burçlar

Yıldızlar, ilkçağlardan beri insanoğlunu hayret içinde bırakmış bu sebeple astronomi hemen her devir ve kültürde üzerinde ilgiyle durulan bir konu olmuş, bazen din ile kaynaşmış, bazen de dini duygu ve fikirler doğurup beslemiştir. İslam milletlerinin edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatının manzum ve mensur eserlerinde de gök cisimleriyle ilgili çeşitli bilgilerin yanında birtakım remiz ve mazmunlara, bunların özellikleri üzerine kurulmuş edebî sanatlara sık sık rastlanmaktadır (Uzun, 1992, s.424).

İnsanların, en eski çağlardan beri gökyüzü ve gök cisimlerinin hareketleri, şekilleri ile ilgili yaptığı yorumlar ve yükledikleri anlamlar insanların yaşamları üzerinde etkili olmuştur. İnsanlar, zaman zaman başlarına gelen olayları feleklerin dönüşüne bağlı olarak yorumlarken bazen de günlük hayatlarıyla ilgili bazı konularda gök cisimlerinin hareketlerine göre karar vermişlerdir.

İslam öncesi dönemde, sabit yıldızlar, meteorolojik tahminlerin dışında geceleri çölde yön bulmak ve mevsimleri belirlemek amacıyla da gözlenmekteydi. Ayrıca bu yıldızlardan bazılarına tapılıyordu; meselâ Himyerîler Güneş'e, Kinâne kabilesi Ay'a, Lahm ve Cüzam kabileleri Müşteri'ye (Jüpiter), Kays kabilesi Şi'râ'ya (Sirius) ve Esed kabilesi Utârid'e (Merkür) tapıyordu. İlk müslümanlar bu meselelerle pek fazla ilgilenmediler. Ancak Kur'an'da gök cisimlerine oldukça fazla atıf yapıldığı görülmektedir. Meselâ felek; "güneş, ay ve yıldızların içinde yüzdüğü gök küre" anlamında kullanılmıştır. Allah'ın buyruğuna teslim olan yıldızlar birer yol göstericidir. Gezegenler (kevâkib) göklerin aydınlatıcıları ve ziynetleridir. Burçlar göğün işaretlerinden olan, yani yolculara yol gösteren büyük yıldızlar yahut ayın konaklarıdır. Aynı zamanda günleri, geceleri ve yılları hesaplamaya yarayan aydan yirmi altı, güneşten otuz iki defa bahsedilmiştir (Fehd, 2000, s.126).

Kur'an-ı Kerim'de dört defa çoğul şeklinde geçip bir sûrenin de adını oluşturan kelime, bir yerde "kale burcu", [**en-Nisâ 4/78:** Nerede olursanız olun, ölüm size ulaşır. Hatta sağlam kalelerde olsanız bile. Eğer onlara bir iyilik isabet ederse: "Bu Allah'tandır." derler. Ve eğer onlara bir kötülük isabet ederse: "Bu sendendir." derler. De ki: "Hepsi Allah'ın katındandır." Artık bu topluluğa ne oluyor ki söz anlamaya yanaşmıyorlar?] diğerlerinde "gökteki burç" [**el-Hicr 15/16:** Andolsun ki; Biz semâda burçlar kıldık. Ve bakanlar için onu süsledik. **el-Furkân 25/61:** Gökte burçlar kılan O (Allah), mübârektir (şânı yüce). Ve orada Ay'ı, aydınlatıcı bir kandil kıldı. **el-Burûc 85/1:** Burçlara sahip semâya andolsun.] anlamında kullanılmıştır (Kutluer, 1992, s.422).

İslam düşünce ve bilim tarihinde XI. yüzyıla kadar astronomi ve astroloji arasındaki ayırım pek belirgin değildi. Müslüman filozof ve bilginlerin bir kısmı astronominin yanı sıra "yıldızların mevkilerinden belirli anlamlar çıkarma sanatı" şeklinde nitelendirilen astrolojiyi (ilm-i ahkâm-ı nücûm veya tencîm) bir matematik veya tabiat bilimi olarak kabul etmiş, bir kısmı ise reddetmiştir (Kutluer, 1992, s.423).

Farâbî'nin verdiği bilgiye göre "ilm-i nücûm" adıyla anılan iki ilim bulunmaktadır. Bunlardan "ilm-i ahkâm-ı nücûm", yıldızların zaman içinde olmuş ve olacak hadiseler hakkında verdiği işaretlerin yorumlanmasını amaçlar; "ilm-i nücûm-i

ta'lîmî" adıyla anılan ikincisi ise asıl matematiksel astronomidir (Farâbî, 1990, s.101).

İlm-i ahkâm-ı nücûm, yıldızların insanları ve olayları etkilediği inancına dayanan sözde ilim dalı, astroloji, yıldız falcılığı, müneccimliktir. İlm-i ahkâm-ı nücûmun matematiksel ilimlerden astronomiyle farkı, yıldızların konum ve hareketlerinin bir işaret sistemi oluşturduğuna ve bu sistem sayesinde gelecek, şimdiki durum ve geçmişe dair bilgi elde etmenin mümkün olduğuna inanılmasıdır; bu anlamda astroloji astronominin metafiziğidir. Astroloji, İslâm ilimler tasnifi geleneğinde tabii ilimlerden sayılmış ve astronomiyle yakın ilişkisi bulunmakla birlikte ismindeki "ah-kâm" terimi sebebiyle ondan ayrıldığı kabul edilmiştir (Fehd, 2000, s.124).

Şairler, medrese programındaki değişiklikler ve bunların ilim anlayışına tesir etmesi, ilimlerin iki âlem mutluluğuna faydalarının dokunmaması, ömür sermayesinin boşa harcanması ve ilimlerin maddi menfaat için kullanılması dolayısıyla "felsefe, hendese, kimya, simya, sihir ve ilm-i nücûm" gibi ilimlerle ilgilenilmemesini ve bunlarla amel edilmemesini tavsiye etmişlerdir (Güftâ, 2004, s.353).

Burçların insan üzerindeki etkisine inanmak İslam'ın ilâhî iradeye atfettiği mutlak hâkimiyet prensibiyle çatışmaktadır. Özellikle geçmiş devir ve kavimlerde görülen burç ve yıldızlar gibi semâvî cisimlere tapmaya varan inanışlar İslam'ın tevhid akidesi ile bağdaşmamaktadır. Bunun yanında yıldızlara bakarak geleceği bilme iddiası ile ortaya çıkanlara karşı da tarih boyunca İslam âlimleri gereken hassasiyeti göstermiş ve Müslümanları falcılık ve kehanet gibi tehlikelerden korumak amacıyla sert uyarılarda bulunmuşlardır. Bununla birlikte bazı mutasavvıflar, İslam düşünürleri ve sanatkârların astrolojik sistemle buna bağlı sembolleri ilgiyle karşıladığını görmekteyiz. Böylece burçlarla ilgili semboller İslam sanat ve edebiyatına geniş şekilde yansımıştır (Kutluer, 1992, s.423-424).

Klâsik Türk Edebiyatı, doğduğu ve geliştiği coğrafyanın çok dinli, çok dilli, çok kültürlü yaşam anlayışından millî bir sentez oluşturmayı başarmış, zengin bir edebî geleneğe sahiptir. Kaynağını Türk-İslâm medeniyetinin beslediği dînî, tasavvufî, kültürel, estetik ve felsefî değerlerden alan bu edebî geleneğin eserlerine zaman zaman Türk kültürü ve halk inanışlarının da hâkim olduğunu görmekteyiz (Yekbaş, 2010, s.156).

Bu kültür ve inanışların divan şiirine yansımaları farklı şekillerde olmuştur. Bunlardan bir tanesi de tarih boyunca insanlığın dikkatini çeken gökyüzü, ay, güneş ve yıldızlar gibi gök cisimleri ve bunların hareketleri ile ilgili yorumlardır. Bunlardan en bilineni her insanın gökte bir yıldızı olduğu düşüncesidir. Gökte yıldız kayarken halkın

bunu, birisinin öldüğü şeklinde yorumlaması bundandır. Dilimizde sıkça kullandığımız, kültürümüzün ayrılmaz parçası deyimlerde de gök cisimleri ile kurulanlar dikkat çeker: "göğe merdiven dayamak, göklere çıkmak, göklere çıkarmak, gökte ararken yerde bulmak, gökten zembille inmek, ay parçası, ayın on dördü, güneş almak, güneş açmak, güneş çarpmak, yıldızı düşkün, yıldızı parlamak, yıldızları barışmamak, yıldızı sönmek" bunlardan bazılarıdır.

Gökler dönerken, yıldızlar ve burçlar da döner. Bunların her birinin hâkim oldukları iklimler ve saatler vardır ve astrolojiye göre tüm bunlar insan hayatı üzerinde rol oynar. Bu yüzden şairler gökyüzünü hâdiselerden sorumlu tutmuş; "içinde hile, sihir, büyü var" diye şikâyet etmişlerdir.

Astrolojiye göre sekiz felek doğudan batıya doğru dönerken; dokuzuncu felek batıdan doğuya dönmekte ve bu dönüş, diğerlerinin dönüşünü zorlaştırmaktadır. Bu esnada yıldızlar birbirine yaklaşır, uzaklaşır bazen de bir burçta birleşirler. İşte bu durum insanların kaderini etkiler. Bu bilgiler doğrultusunda, insan doğduğu zaman hangi yıldızın tesiri altında kalırsa, hayatının ona göre şekilleneceğine inanılır. Kişi, uğurlu bir yıldızın tesirinde doğmuşsa bahtının açık; uğursuz bir yıldızın tesirinde doğmuşsa, kişinin bedbaht olacağı ve her işinde zorluklarla karşılaşacağı düşünülür. Bunun için de doğumun, uğursuz günlere rastlamaması için müneccimlere başvurulur (Akpınar, 2002, s.174).

Her yıldızın bir hanesi, bir burcu vardır. Gezegenler burada belli bir müddet bulunur, bu sırada o burcun tesiri altında kalırlar. Gezegenlerin burçlara dâhil oldukları zamana "vakt-i kırân" veya sadece "kırân" denir (Uzun, 1992, s.425). Astrolojide iki çeşit "kırân" vardır. Kutlu yıldızların kırânına "kırân-ı sa'deyn"; uğursuz yıldızların kırânına "kırân-ı nahseyn" denir. Uğurlu sayılan Müşterî ve Zühre'nin bir burçta, aynı derece ve noktada birleşmesi kutlu zamana işaret eder ve "kırân-ı sa'deyn" olarak tanınırlar. Uğursuz sayılan Zühal ile Mirrîh'in birbirine yaklaşması uğursuzluk işaretidir ve "kırân-ı nahseyn" olarak bilinir. Devrinde "kırân-ı sa'deyn" olan sultana "sâhib-kırân" lakâbı verilir. Böyle bir anda doğan kişinin de talihinin devamlı açık olacağına inanılır (Akpınar, 2002, s.196-197).

Yıldızların ait oldukları burçta bulundukları vakte "şerîf" veya "vakt-i şerîf" denir. Buradan "eşref-i sâat" mefhumu doğmuştur ki çeşitli beyit ve mısralarda değişik vesilelerle çok tekrar edilen bir unsurdur. Genel olarak da şairin sevgilisini gördüğü, ona kavuştuğu, ondan haber aldığı anı belirtmek için kullanılır (Uzun, 1992, s.425).

İnsanların talihi, devlet ve milletlerin mukadderatı, herhangi bir istekte hayırlı veya hayırsız sonuç ve bunların yıldızların hareketlerinden anlaşılabileceği kanaati ortaya yıldız ilmininin yanında müneccimleri ve yıldız-nâmeleri de çıkarmıştır (Uraz, 1994, s.33).

Müneccim, yıldız ilmini bilen ve ondan ahkâm çıkaranlar hakkında kullanılan bir tabirdir (Bülbül, 2000, s.27). Hangi vakitte hangi işi yapmanın en uygun olduğunu tespit müneccimin temel görevlerinden biriydi. Bâbilliler ve Mısırlılarca bilinen bu uygulama eski Araplar arasında da yaygındı. Müneccimin halife sarayında veya yönetici zümre içinde yer almasında ise İran devlet geleneğinin büyük etkisi olmuştur. Abbasîler devrinde halîfeler ve ordu kumandanları müneccimleri yanlarından eksik etmezlerdi. Müneccimlere göre her güne hükmeden bir yıldız ve bu yıldızın o günle ilgili özel etkileri vardı. Yıldızların işler ve günler üzerindeki bu hükümranlığını cetvellere bağlamış olan müneccimler, hangi gün ve saat hangi işin yapılması yahut yapılmaması gerektiği konusunda yöneticilere tavsiyelerde bulunurlardı (Fehd, 2000, s.126).

Burçların insan tabiatı üzerine olan etkilerini anlatan fal kitaplarına "yıldız-nâme" denir (Pala, 2011, s.483). Yıldız-nâmelerde erkeklerin ve kadınların burçları farklı başlıklar altında verilir. Birtakım yazma eserlerde bazen kadınların burçlarının eksik olduğu, ya da kadın ve erkeklerin burçlarının ayrımının yapılmayarak sadece burçların isimlerine yer verildiği görülmektedir. Yıldız-nâmelerde yer alan bölümlerde, kişinin fiziksel özellikleri, maddi durumu, seyahatlerinin hayır mı şer mi olduğu, anne babasından fayda görüp görmeyeceği, başından geçen hastalıkların neler olacağı, ne renk kıyafet giymesi gerektiği, yaşamında ölüm tehlikesi ve bu tehlikeyi hangi yaşlarında geçireceği gibi konular yer almaktadır. Bu metinler aynı zamanda, "Bir âdem söz söylese gerçek mi, yalan mı? Bir yerde sâkin olmak hayır mıdır, şer midir?" gibi soruların cevaplarının da arandığı başvuru kaynakları olarak görülmektedir. Bu soruların cevaplandırılış yöntemi ise şöyledir: Sözü söyleyen kişinin ismiyle sözü söylediği günün isminin ebced karşılığını topladıktan sonra çıkan sonuç beşe bölünür. Çıkan sonuç tek ise söylenen söz gerçektir, çift ise yalandır (Gür, 2012, s.205).

Burçların çoğu divan edebiyatında değişik özellikleriyle ayrıca birer remiz olarak da ele alınmıştır. Bu kullanımlarda da Türk kültürünün izlerini görmek mümkündür:

Hamel (Koç) burcundan genellikle güneşle birlikte bahsedilir. Nevrûzun başlangıcı, güneşin Hamel burcuna girdiği zamandır. Bahardan bahseden beyit ve

mısralarda Güneş-Hamel-Nevrûz üçlüsüne ve bunların birbirleriyle yakın ilgisini aksettiren çeşitli ifadelere rastlanır.

Sevr (Boğa) burcu, ayın burcudur. Sabah olunca görülmemesi ayın kurban edilmesine bağlanır ve güneşin doğuşu esnasında gökyüzünde beliren kırmızı renk de kurban edilen ayın kanı şeklinde yorumlanır. Boğanın ağır işlere dayanıklı olması ve yük taşıması dolayısıyla da söz konusu edilen bu burcu felek, ağır şeyleri taşımada kullanır.

Cevzâ (İkizler) burcu, diğer gök cisimleri gibi yükseklik ve yücelik bildiren ifadeler içinde zikredilir. Şairin övdüğü kimsenin eşiğini süpürmekte ve sevgilinin ayağının tozu Cevzâ'ya baş tacı olmaktadır. Cevzâ, iki parlak yıldızdan meydana geldiği için "ikizler" diye adlandırılır. Eski Türk Edebiyatında bu burç ya birbirine sarılmış iki şahıs olarak ya da kemer olarak tasvir edilir.

Esed (Aslan) burcu, güneşin en tesirli olduğu zaman içinde bulunduğu burçtur. Genellikle övülen kişiler aslanın çeşitli özellikleriyle anlatılır. Ayrıca Hz. Ali ile Aslan burcu arasında bağ kurulduğu da görülmektedir.

Cedy (Oğlak) burcu, yedinci felekte ve gezegenlerin en üstünde bulunduğu için "pâsbân" (gözcü) olarak vasıflandırılır ve bekçilerin yüksek kulelerde bulunmasına dayanan çeşitli hayaller içinde yer alır. Güneş, Cedy (Oğlak) burcuna yaklaşınca sonbahardan kışa dönülür ve Ay bu burçta iken ava çıkılır.

Mîzân (Terazi) burcu, adâlet ve eğlenceyi temsil eder. Güneş bu burca gelince sonbahar başlar. Ay'ın Mîzân'a girmesiyle de bu burca mensup olanlarda aşk ve sohbetin arttığına inanılır. Zühre'nin evi olan bu burç, dört yıldızdan oluşur.

Akrep burcu, uğursuzluğu ile tanınır. Onun vaktinde fitne, yalan, savaş, yağmur, sıkıntı, üzüntü artar ve yayılır; ayrıca yolculuğa çıkmanın da uğursuzluk getirdiği düşünülür. Bu vakitte en doğru olanın, hiçbir iş yapmadan devamlı ibadet etmek olduğu söylenir. Ay, Akrep burcunda iken sefere çıkılmaması gerektiğine inanıldığından yanak ve saç, ay ve akrebe benzetilerek sevgilinin kapısından ayrılmama bahanesi olarak ileri sürülür.

Kavs (Yay) burcu; sevgilinin kaşı, Müşteri gezegeni ve ok kelimeleriyle birlikte anılır.

Hût (Balık) burcu; deniz veya su içinde olması, ağ veya oltayla avlanması, gece uyumaması gibi özellikleri ile âşığın canı, gönlü ve kurduğu hayaller arasında bağlantı kurularak şiirlere konu olur. Bizim kültürümüzde yer alan çok eski bir inanışa göre ise dünya düz olup kendisini çevreleyen Kafdağı ile birlikte bir deniz içinde çalkalanıp

durmaktaydı. Allah bir melek gönderdi ve balığı omzuna almasını emretti. Meleğin altında bir kaya, kayanın altında bir öküz, öküzün altında balık, balığın altında okyanus, okyanusun altında cehennem, cehennemin altında da fırtınalı bir rüzgâr bulunuyordu (Pala, 2011, s.294).

Büyük âlim, mütefekkir ve mutasavvıf Erzurumlu İbrahim Hakkı, "Mârifetnâme" adlı eserinde Ay'ın içinde bulunduğu burçlara göre neler yapılması gerektiğini şöyle anlatıyor:

Çün Hamel burcunda hoş bulunsa ay
Her işi bed' etmeği sen yahşı say

" Eğer ay koç burcundaysa her işe başlamayı güzel say."

Gelse burc-ı sevre tezvîc ü nikâh
Kıl ticâret hem binâ hayr u salâh

"Eğer ay boğa burcundaysa evlenip nikâhlanmak, ticaret yapmak ve bir şeyi oluşturmak hayırlı ve sâlihtir."

Gelse meh cevzâya kat' eyle siyâb
İlm oku hem al akâr u al devâb

"Eğer ay ikizler burcundaysa elbiselerini değiştir, ilim oku, gayrimenkul ve hayvan al."

Seretâna hoştur irsâl-i haber
Şurb-ı müshil yahşıdır nakl u sefer

"Eğer ay yengeç burcundaysa haber götürmek, nakil ve yolculuk, müshil içmek iyidir."

Meh esedde arz-ı hâcet yahşıdır
Zer' ü tâmir ü hacamât yahşıdır

“Eğer ay aslan burcundaysa dileğini bildirmek, ziraat ve tamir yapmak, hacamât iyidir.”

Sünbüle burcunda olsa giy cedîd
Sohbet-i nisvân münâsib ol abîd

“Eğer ay başak burcundaysa yeni elbiseler giyin. Hanımlarla ülfet güzel olur, onlara yönel.”

Gelse meh mîzana kıl bey’ u şirâ
Eyle sohbet dinle elhân iç devâ

“Eğer ay terazi burcundaysa alışveriş yap, sohbet et, musiki dinle, ilaç iç.”

Burc-ı akrebde gerek tuhr u ifaf
Uzlet ü samt ü firâg u itikâf

“Eğer ay akrep burcundaysa temizlik ve iffet gerekir. Yalnız kalma, susma, feragat etme, itikâfa çekilme iyi gelir.”

Kıl hacamât gelse burc-ı kavse ay
Lebs ü istihmâm u halkı yahşı say

“Eğer ay yay burcundaysa hacamât yararlıdır. Güzel giyinmek, hamama gitmek, traş olmak iyidir.”

Gelse burc-ı cedye kıl sayd u şikâr
Hufr-ı âbâr u zirâat eyle kâr

“Eğer ay oğlak burcundaysa avlanmak güzeldir. Kuyular kazmak ve ziraat faydalıdır.

Gelse burc-ı delve hoştur rekûb
Va’z-ı bünyâd-ı duhûl-i belde hûb

"Eğer ay kova burcundaysa binicilik ve bir şehre yeni bir bina yapmak güzeldir."

Hûta gelse eyle deryâda sefer
Ahd ü şirkettir ticâret muteber"

"Eğer ay balık burcundaysa deniz yolculuğuna çık. Anlaşma, ortaklık ve ticaret bu ayda iyidir." (Meyan, 1999, s.167-168)

BÖLÜM III

DİVAN ŞİİRİNDE "BURÇ" SÖZCÜĞÜNÜN KULLANIMI

İncelediğimiz divanların çoğunda rastladığımız "burç" sözcüğü çok fazla kullanılmakla birlikte hepsinde aynı anlamda karşımıza çıkmaz. Tahmin edileceği üzere en fazla kullanımı astroloji kapsamındaki kullanımlardır. Divanlarda burç sözcüğünün astroloji kapsamında kullanılırken özellikle felek, ay, güneş, gezegenler ve yıldızlarla birlikte anıldığı görülmüştür. Bunlar çoğunlukla burç sözcüğü ile kurulmuş "burc-ı felek, burc-ı mâh, burc-ı Utârid…" gibi tamlamalar şeklinde karşımıza çıkar. Bu ifadeler, "Astroloji Kapsamında Kullanımı" alt başlığı altında çeşitli beyitlerle örneklendirilmeye çalışılmıştır.

Burç sözcüğünün bir diğer kullanım şekli, manevî olarak kullanımlarıdır. Burada, manevî anlamdan kasıt burç sözcüğünün astroloji kapsamındaki manasından tamamen uzaklaşmadan "burc-ı şeref, burc-ı sa'âdet, burc-ı saltanat" gibi çeşitli tamlamalarla karşımıza çıkmasıdır. Bu tamlamaların en çok kullanılanları ele alınarak örnek beyitlerde incelenmiştir.

Burç sözcüğünün başka bir kullanım yeri "evliyâ burcu" terkibidir. Evliyâ burcu, "ermişler şehri" manasına gelen bir ünvandır ve Bağdat şehrini temsil eder. Divanların az bir kısmında karşımıza çıkan bu ifade de manevî bir anlam içerdiğinden manevî olarak kullanımlara dâhil edilmiştir.

Astroloji kapsamındaki ve manevî olarak kullanımlarının yanında burç sözcüğü; "kale çıkıntısı, kule" gibi manalarla da karşımıza çıkar. En çok, "burc-ı beden, burc u bârû" şeklinde karşımıza çıkan bu kullanımlar da farklı bir başlık altında incelenmeye çalışılmıştır.

3.1. Astroloji Kapsamında Kullanımı

Astroloji kapsamında burç sözcüğü, "güneş sisteminde bulunan on iki takımyıldızdan her birine verilen ad" olarak karşımıza çıkar. Arapça aslı "burc" olan sözcüğün çoğulu "burûc" ve "ebrâc"tır (TEA, C.1, 1987, s.248).

İncelediğimiz yüz yirmi beş divanda burç sözcüğünün astroloji kapsamında kullanılırken genelde çeşitli tamlamalarla karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bu tamlamalar bazen gökyüzünü çağrıştıran sözcüklerle (felek) kimi zaman da gök cisimleriyle (ay, güneş, gezegenler, yıldızlar) kurulmuştur. Bu kullanımlarda hem felek

sözcüğünün hem de gezegenlerin "mekânsal" bir unsur olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Aşağıdaki bölümlerde bu sözcüklerin açıklamaları yapılmış ardından seçilen divanlardan alınan beyit ve şiirlerle konu örneklendirilmiştir.

3.1.1. "Felek" ile Kullanımı

Felek; "gök, gökyüzü, sema, talih, baht, kader, her gezegene mahsus gök tabakası" gibi manalara gelir (Parlatır, 2009, s.447). Kur'ân'da ve İslâmî kaynaklarda semanın yedi katlı olduğu bildirilirken Batlamyus Felsefesi'nin tesiriyle edebiyatımızda daha ziyade dokuz felek tasavvuru yer etmiştir. Batlamyus'un felek tasavvuruna göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Bunlar iç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir ve dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesinde yedi gezegen mevcuttur. Bunlar sırasıyla; Ay, Utârid, Zühre, Güneş, Mirrîh, Müşteri, Zühal'dir. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Dokuzuncusu da cisimlerden arınmış ve hepsini saran en büyük en yüksek felektir ki "Felek-i Atlas, Felek-i Â'zam, Felek ü Eflâk" gibi tabirlerle ifade edilir (Pala, 2011, s.149).

Divan Edebiyatı'nda "felek" işlenirken şairlerin feleği yahut gökyüzünü iç içe geçmiş dokuz çadır veya kâse gibi yahut yine iç içe geçmiş soğan kabukları gibi tasavvur ettiklerini görmekteyiz. Her tabaka birbirine sıkı sıkı bağlı olmakla birlikte devirlerini, ayrı ayrı çarklar gibi farklı süratlerde gerçekleştiriyorlardı. Din bilginlerinin Kur'ân'dan kaynaklanan yedi kat gök tasavvuru yerine Klasik Edebiyatta filozofların Batlamyus'a dayanan dokuz kat felek görüşü daha fazla rağbet görmüştür. Buna göre ay ve güneş dâhil yedi seyyâre ve bunların oluşturdukları dokuz kat felekler, merkezde bulunan dünyanın etrafında durmadan dönmekteydiler (Şentürk, 1994, s.135-136).

Felek, Divan Edebiyatı'nda çeşitli özellikleriyle farklı nesnelere benzetilmiş ve şairler tarafından değişik şekillerde yorumlanmıştır. Şekli itibariyle bazen bir çadıra, bazen bir kubbeye, tasa, şişeye ya da hokkaya benzetilmiştir. Hareket itibariyle baktığımızda ise değirmen ya da dolaba benzetildiği görülür. Feleğin, şairler tarafından diğer bir yorumlanma şekli ise şöyledir: Herkesin gökte bir yıldızı vardır ve insanın kaderi, bu yıldızın diğer gök cisimleriyle olan durumuna göre değişir. İşte bu düşünce, işlerin ters gitmesi halinde şairlerin feleği suçlamalarına sebep olmuştur.

Yıldızlar uğurlu ya da uğursuz sayılmış ve her birinin hususi tabiatları, hâkim olduğu iklimleri, hâkimiyet saatleri olduğu sanılmış, dolayısıyla dünyada olup biten her

şeyin felek yüzünden olduğu düşünülmüştür. Kaza ve kadere itiraz edemeyen şairler dünyada olup biteni ise felek ve yıldızlara bağlamışlardır (Onay, 2000, s.209).

İncelediğimiz yüz yirmi beş divanda Divan Edebiyatı'ndaki felek sözcüğünün burçlarla beraber kullanımında hem dokuz kat felek görüşünün, hem bunların dünya etrafındaki dönüşleri hakkındaki farklı görüşlerin, hem de feleği değişik şekillerde yorumlamalarının izlerini görmekteyiz.

Aşağıdaki örneklerde "burç" ve "felek" sözcükleri tamlama şeklinde karşımıza çıkar. Bu örneklerde "burc-ı felek" tamlaması bir mekân olarak "gökyüzü"nü karşılamaktadır. Bu tamlamanın, özellikle gökyüzünün yücelik ve genişlik ifade eden özelliğinden yola çıkılarak kurulduğunu ve bu manada kullanıldığını görmekteyiz.

Felek, aşağıdaki örnekte sevgilinin güzelliğinin sabah nöbetini tutacak bir yer olarak düşünülebileceği gibi "nevbet" ve "tabl" sözcüklerinin aynı zamanda "davul" anlamına gelmesinden dolayı bir düğün veya bayram yeri olarak da düşünülebilir:

Âteş-i mihrinle kızdırdı güneş bir tabl-ı nûr
K'urula **burc-ı felek**de subh-ı hüsnün nevbeti / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/350/5)

Aşağıdaki beyitte de kasidenin sunulduğu devlet büyüğünün yüceliğini anlatmakta felek, bir araç olur:

Te^{c}âla'llâh zehî tâk-ı bülend-i âsmân-âsâ
Hezâr ahsent ey **burc-ı felek**-kadr u semâ-sîmâ / Bâkî (Küçük, 1994, K/27/1)

Sevgilinin güneşe benzeyen yüzüne (tıpkı güneşe bakamadığımız gibi) bakılamaz; çünkü sevgili gökyüzündeki güneş gibidir:

Bakılmaz rûyuna mânend-i hurşîd
Felek burcunda bir mihr-i cihânsın / Seyyid Vesîm (Kalkışım, 2004, G/224/2)

Gökyüzünde görünen hilâl, bazen dünyanın halini anlatan bir dil olup çıkar karşımıza:

Şekl-i hilâl kim görinür **burc-ı çarh**tan
Ahvâl-i 'âlemi dimege bir zebân imiş / Revânî (Karcı, 2004, Ms/3/1/I/3)

Klasik edebiyatta divan şairleri genellikle felekten şikâyetçi olmuşlardır. Bunun sebebi, dünyayı çevrelediğine inanılan dokuz kat felekten en büyüğü olan atlas feleğinin dönerken diğer felekleri de kendi istikametinde dönmeye zorlamasıyla diğer sekiz feleğin de insanların talihleri, refah ve mutlulukları üzerinde olumsuz etkide bulunmasıdır. Fakat felek, divan şairleri için her zaman şikâyet konusu olmamıştır. Bazen uğursuz yıldızı veya talihi, uğurlu burca yönlendirme özelliğiyle de karşımıza çıkar:

Burc-ı sa'da nakl ider bir günde necm-i nahsımı
İnkisâr itmem dimem ben târ u mâr olsun **felek** / Fatîn (Erdoğan, 2007, G/74/6)

Tâli'-i nahsımı nakl eyledi **burc-ı sa'da**
Virdi âgûşuma bir mâh gibi cânân **felek** / Fatîn (Erdoğan, 2007, G/75/2)

Felek sözcüğü kimi zaman burç sözcüğünden başka gezegenler, ay ve güneş gibi gök cisimleriyle birlikte bambaşka anlamları ifade edecek şekilde farklı kullanımlarıyla da karşımıza çıkar. Aşağıdaki örnekte feleğin hem dünya etrafında sürekli dönmesini çağrıştıracak şekilde, hem de dînî ve manevî bir gönderme yapma vesilesiyle kullanıldığını görmekteyiz:

Felek gûyâ [ki] lâ ilâhe illallâh diyüp döner
On iki burc ile on iki harfi itmede icrâ / Fasîhî (Gökalp, 2001, K/1/11)

Aşağıdaki beyitlerde de felek sözcüğü Güneş, Ay ve Müşteri gezegenleri ile birlikte hem astrolojik anlamını çağrıştıracak şekilde hem de mecaz anlamlarını ifade edecek şekilde kinayeli olarak kullanılmıştır:

Felekde âftâb-ı 'ışka tâ kim müşterî oldum
Murâdum evcinün **burc-ı şeref**te ahteri oldum / Behiştî (Aydemir, 1999, G/363/1)

Felekden 'âliyim **burc-ı dil**e pertev-nisârım var
On iki mâh ile bir âfitâb-ı tâb-dârım var / Şeref Hanım (Arslan, 2002, G/60/1)

3.1.2. Gezegenler ile Kullanımı

Gezegen (eski adıyla seyyâre), bir yıldızın etrafında dolanan gök cismidir. Bu gök cisimleri, güneş sisteminde bulunan güneşin uyduları olarak da adlandırılabilir. Eski astrolojide, bugün bilinen dokuz gezegenin aksine ay ve güneş dâhil olmak üzere yedi gezegenden bahsedilir. Ay ve güneşin de gezegenlere dâhil edilmesinin temelinde bütün gök cisimlerinin dünya etrafında döndüğü düşüncesi yatmaktadır. Eski astrolojide böyle olduğuna inanılan ve divan şiirinde de yer edip şiirlerde kullanılan bu gezegenler şunlardır: Ay, Utârid (Merkür), Zühre (Venüs), Güneş, Mirrîh (Mars), Müşteri (Jüpiter), Zühal (Satürn).

Astrolojiye göre burçlar kadar gezegenler de gökyüzündeki hareketleri ve kendilerine has özellikleriyle insanların ve hâdiselerin kaderine etkili olmaktadır (Şentürk, 1994, s.152).

Şairler, dünyaya en yakın olan Ay'dan itibaren Utârid, Zühre, Güneş, Mirrîh (Merîh), Müşteri, Zühal'i şiirlerinde burç sözcüğü ile birlikte kullanmışlardır. Şems, eski müneccimlerce yıldızların arasında "Cihân Sultânı" addedilmiş ve diğer yıldızlar onun hizmetine verilmiştir. Kamer, o sultânın vezîri; Zühre, çalgıcısı; Müşteri, kadısı; Utârid, kâtibi; Zühal, hazinedârı; Mirrîh de seraskeri olarak itibâr görmüş ve bu vasıfları ile de şiirlere konu olmuştur (Işıkhan, 2014, s.110).

Aşağıdaki bölümlerde bu gezegenlerin kısaca özelliklerinden bahsedildikten sonra incelediğimiz divanlardaki bazı kullanımları örneklendirilecektir. Burada şunu belirtmek gerekir ki gezegenlerin hiçbiri burç değildir; ancak her gezegenin hâkim olduğu bir veya birden fazla burç vardır.

Allah kâinatı yarattığı zaman, yıldızları belli burçlarda yerleştirdi, sonra feleklerin dönmesini emredince bu yıldızlar âit oldukları burçlardan çıktılar ve bir daha, hepsi birden aynı anda aynı burçlarda bulunmadılar. Bunlardan Zühal, Mîzân (terâzi) burcuna; Müşteri, Seretân (yengeç) burcuna; Merîh, Cedy (oğlak) burcuna; Güneş, Hamel (koç) burcuna; Zühre, Hût (balık) burcuna; Utârid, Sünbüle (başak) burcuna; Kamer, Sevr (boğa) burcuna hâkim idi (Çavuşoğlu, 2001, s.252).

İnanışa göre bütün gezegenlerin bir tabiatı, karakteri, hâkim olduğu günler ve geceler, dostları ve düşmanları vardır. Bütün bunlar o gezegenin hâkim olduğu burcun özelliklerini de etkiler. Burçlar ile gezegenlerin konumları arasındaki ilişki münasebetiyle bu konumlara göre çeşitli burç yorumları yapılmaktadır. Dolayısıyla; gezegenler, şiirlerde -tıpkı felek sözcüğünde olduğu gibi- uzaydaki bir mekân veya gök ile ilgili bir terim olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

3.1.2.1. Ay (Kamer, Mâh)

Eski astronomiye göre ay (kamer) sa'd-ı mutavassıt (orta kutluluk) ve neyyir-i asgar (küçük nurluluk)'dır. Dünya, yaratıldığından bu yana yedi gezegene ait devirler geçirmiştir. Son devir ise "kamer devri"dir. Eskiler, yedi gezegenin her birinin biner yıl devir sürdüğüne altı yıldızın geçip yedinci yıldız olan Ay'ın devri içinde bulunduğumuza inanırlardı. İlk devir Zühal devridir ki Hz. Âdem ile başlamıştır. İçinde bulunduğumuz devir son devirdir ki Hz. Muhammed'in devridir. Bu devrin sonunda kıyamet kopacaktır. Bu nedenle ay ile "fitne" veya "fitne-i âhir zaman (kıyamet kargaşası)" birlikte kullanılır ve ay gibi güzel sevgilinin ortaya çıkmasıyla birlikte âşıklar arasında bir fitne ve kargaşa meydana gelir (Pala, 2011, s.115).

Aşağıdaki örnekte, sevgilinin hilâl kaşları âşığa yay çeker ve bu da "devr-i kamer"de fitneye sebep olur. Bu örnekte kullanılan Kamer, Müşteri ve Kavs sözcükleri beyitin aynı zamanda astrolojik bir mana içerdiğini de gösterir:

Devr-i kamerde uykudan fitneler uyarır gözü
Müşteriye kemân çeker **Kavs-i hilâl**i dil-berin / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/168/4)

Aşağıdaki örnekte de sevgili, şeref burcundaki parlak aya ve kamer devrindeki aydınlık güneşe teşbih edilmiştir:

Ziyâ-yı şevkile **burc-ı şeref**de mâh-ı tâbân ol
Safâ-yı vaktile **devr-i kamerde** mihr-i rahşân ol / Neccâr-zâde Rızâ (Özdemir, 1996, G/176/1)

"Burç" sözcüğü, bazen de "kamer" ya da "mâh" sözcükleri ile kurulmuş tamlamalarla karşımıza çıkar. Aşağıdaki beyitte şair, "burc-ı kamer" tamlaması ile övdüğü padişahın atının nalı ile ayın hilal hali arasında bir bağlantı kuruyor:

Mâh-ı âlemin **burc-ı kamer** kıldı zemîni
Kim na'l-i semendinle hilâl oldu hüveydâ / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, K/11/67)

Bazen, ay sevgilinin gece renkli saçları arasında durur. Geceye güzellik veren nurlu yüzüyle ay, sevgilidir:

Zülfi içre çehresin gördüm sâl itdüm haber
Didi **akreb**le **kamer**dür **burc-ı mâhı** seyr ider / Nehcî (Koç, 2003, Mm/37)

Ay, diğer seyyarelere nisbetle çok çabuk seyretmesi dolayısıyla burçlarla en çok bir arada anılan seyyaredir (Tolasa, 2001, s.410).

Pâre pâre eylesem **mâh**ı eger
Yine her bir pâre bir **burc**a düşer / Mirzâ-zâde Sâlim (İnce, 1994, Mm/32)

Ay, güneş ile birlikte gece ve gündüzü oluşturur. Güneş, göklerin sultânı; ay ise onun vezîridir. Buradaki kullanımda "felek, mihr, mîzân, kamer" sözcükleri hem astrolojiyi çağrıştırmakta hem de kasidenin yazıldığı Muhyî Efendi bu vesileyle övülmektedir:

Felek her sâl ide mihr ü **kamer**le devr-i mes'ûdî
Berâber ide **mîzân**-ı 'adâletde şeb u rûzı / Bursalı İffet (Arslan, 2005, K/5/9)

Divan edebiyatında akrep burcu sevgilinin saçına; ay da yüzüne teşbih edilmiştir. Sevgilinin saçının alnını kapatması âşığın ağlaması için bir sebeptir. Çünkü âşık, sevgilinin yüzünü göremeyecektir. Bunun yanında, ayın akrep burcunda olmasının getirdiği uğursuzluk ve su burcu olması dolayısıyla getirdiği yağmur aşığın gözünden akan yaşın sebebi olur:

Yüzün hayâli gözümde aceb mi aglar isem
Ki **burc-ı âbi**ye gelse **kamer** matar görinür / Karamanlı Nizâmi (İpekten, 1974, G/32/2)

Turradan alnun nihân olsa gözüm giryân olur
Kim **kamer** gelseydi **'akreb burcına** bârân olur / Selikî (Zülfe, 2009, G/21/1**)**

Aşağıdaki örnekte ayın Müşterinin burcuna gelmesini şair, sevgiliyi övmek için bir sebep olarak görmektedir:

Ne denlü medh edersem medhe lâyık ol şeh-i hûbân
Şerefle **Müşteri**nin **burcu**na sanki **kamer** geldi / Sırrî Râhile Hanım (Açıl, 2005, G/29/4)

Yahyâ Bey, ayın akrep burcunda olmasının olumsuz ve uğursuz yanını onu balçığa düşmüş bir inciye benzeterek ifade ediyor:

Sanasın **burc-ı 'akreb**de **kamer**dür
Yâ hôd bir balçığa düşmiş güherdür / Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, Ş/1/18)

Ayın akrep burcunda olması, sefere çıkmamak gerektiğinin aksi takdirde uğursuzluk geleceğinin göstergesidir:

Rakîb ile seni görse olur Zâtî deli ey meh
Sefer ca'iz degül **mâh**un olıcak menzili **'akreb** / Zâtî (Çavuşoğlu, 1987, G/ 55/5)

Ey dil ruh u zülfün görüben terkimiz urma
Çıkma sefere k'oldu **meh**in menzili **Akreb** / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/10/4)

Gitmez kapından ol ki göre zülf ü haddini
Akrebde olsa **mâh** degildir revâ sefer / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/73/3)

Ay, bazen sevgilinin güzelliğini övmek için ya da ışığını güneşten aldığından onun sıfatı olan ve Farsça'da "her yerde bulunan" karşılığı ile kullanılan "her-câyî" kelimesinin tevriyeli kullanımıyla karşımıza çıkar:

Kangı **burc**un **mâh**ısın billâhi çoklar sevdügüm
Sevdi gönlüm cân ile sen mâhı çoklar sevdügüm / Zâtî (Çavuşoğlu, 1987, G/957/1)

Kankı **burc**ı eyledün yine müşerref kim bilür
Meh gibi her-câyîlukdur ah kim kârun senün / Zâtî (Çavuşoğlu, 1987, G/675/4)

3.1.2.2. Utârid

Merkür gezegeni. Utârid'in hâkim olduğu burçlarda doğanlar anlayışlı, zeki ve kurnaz olurlarmış. Bu yıldız Pazar gecesi ile Çarşamba gündüz etkili imiş. Feleğin kâtibi sayıldığından güzel söz ve yazı ile sanatkârlığın sembolüdür. Dost yıldızı kamer, düşmanları ise Şems ile Zühre'dir (Pala, 2011, s.465).

Utârid, ikinci feleğin seyyaresidir. Doğu minyatürlerinde; tavus kuşuna binmiş, sağ elinde bir yılan, sol elinde yuvarlak bir tahta bulunan yahut başında taç ve sırtında yeşil cübbe ile kürsüde Kur'an okuyan güzel bir genç suretinde tasavvur edilmiştir. Utârid bazen, fesâhat ve belâgatın sembolü olduğundan "Debîr-i Felek" unvanıyla adlandırılarak defter ve kalemle sembolize edilmiştir (Şentürk, 1994, s.152).

Utârid'in evi Cevzâ (İkizler) ile Sünbüle (Başak) burçlarındadır. Aşağıdaki beyitlerde Cevzâ ile kullanımını görmekteyiz. Utârid, feleğin aynasında gümüş kalemiyle feleğin kâtibi özelliğiyle şairin hükümdar övgüsünde karşımıza böyle çıkar:

'Utârid mihr ü sîmîn hâme mâh u zer kemer **Cevzâ**
Düşürmiş 'aksini mir'ât-ı çarha şâh-ı dîvânî / Şem'î (Karavelioğlu, 2014, K/4/13)

Şair, aşağıdaki beyitte hem gezegenin yıldızlar arasındaki yerini hem de hükümdar övgüsünü iç içe kullanmıştır:

'Utârid hânesi **Cevzâ** içinde on sekiz encüm
Ser ü pâsında iki menzil gör ol kadd-i hırâmânı / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/57/52)

Utârid, Batı'da sür'at sembolü olduğu gibi Doğu'da da ok anlamına gelen "Tîr" diye anılmıştır. "Ah" bazen oka benzetilir ve bedduanın kısa zamanda yerini bulacağına işaret eder:

Şeh-i 'ışkun kanı âhum gibi tîr-endâzı
Ki ana **burc-ı 'Utârid** ola bir menzil-i **tîr** / Emrî (Saraç, 2002, Kt/131/3)

Ok-yay ilişkisi aşağıdaki beyitlerde Utârid'in Kavs burcu ile kullanımıyla karşımıza çıkar:

Ol gice âheng-i rezme **tîri** bârân itmege
Destine aldı **‘utârid kavs burcı**ndan kemân / Süheylî (Harmancı, 2007, K/8/4)

Güyâ ki **burc-ı Kavs**e **ʿUtârid** karîn olur
Dest-i şerîfün ile irince kemana **tîr** / Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, K/21/20)

Utârid’in kâtip olarak tasavvuru, özellikle kasidelerde medhedilen şahsın yüceliğini ifade için bir malzeme olarak kullanılır:

Nitekim devr ide sultân-ı encüm **burc-ı eflâki**
‘Utârid ola anun kâtib-i erkân-ı dîvânı / Nev’î (Tulum, 1977, K/XLVIII/22)

3.1.2.3. Zühre

Nâhid, Çobanyıldızı, Venüs, sa’d-ı asgar (küçük kutluluk) sayılır. Bu yıldızın tesiri altındaki burçlarda doğanlar güzel, zarif, zevk sahibi, zeki, maharetli ve sanatkâr olurlar. Fazla hissîdirler. Üçüncü felek Zühre’ye aittir. Cuma günü ve Salı gecesi onun tesirindedir. Yeşil ve parlak renkler de ona aittir. Feleğin sâzendesi olarak bilinir (Pala, 2011, s.494).

İslami mitolojide ve İsrailiyâtın da etkisiyle bu yıldız hakkında birçok inanış ve rivâyetler teşekkül etmiştir. Buna göre Zühre yıldızı, Hârut ve Mârut adlı iki meleği aldatarak günaha sokan bir kadındır. Kur’an’da da adları geçen bu iki melek insanların kötülüğünden Allah’a şikâyet etmişler; karşılığında, insanlarda şehvet olduğu, meleklerde de bulunsa kendilerinin de insanlar gibi olabilecekleri cevabı verilince “Biz isyan etmezdik.” diye mukabelede bulunmuşlardır. Bunun üzerine bu iki melek kendilerine şehvet verilerek Bâbil şehrine gönderilirler. Gündüzleri orada hüküm sürer ve halka büyü öğretirler, geceleri ise Allah’ın en büyük adını zikrederek göğe yükselirlermiş. Günün birinde bunlar çok güzel bir kadına âşık olmuşlar. Kadın onlara, tesbih ederek göğe yükseldikleri Allah’ın o adını kendisine söylemeleri halinde râm olabileceğini ifade edince söylemişler. Kadın bu ismi okuyarak göğe çıkmış ve Zühre yıldızı olarak donakalmış. Hârut ve Mârut ise kıyamete kadar Bâbil Kuyusu’nda asılı kalmak suretiyle cezalandırılmışlar (Şentürk, 1994, s.156).

Zühre’nin evi Sevr ve Mîzân burçlarındadır. Bundan dolayı beyitlerde daha çok Sevr ve Mîzân burçları ile birlikte kullanılmıştır:

Mihre **Şîr** ü **Zühre**ye hem **Sevr ü Mîzân** olmışam

Mâha **harçeng Tîre 'Azrâ' tev-emânem** ya kimem / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/55/22)

Neşâtıyla cihân kasrı tolar ma'mûr olur **Zühre**

Kaçan **Sevr**ün sarâyından müşerref kılsa **Mîzân**ı / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/57/62)

Bazen, "mâh-ı burc-ı seretân, mâh-ı seretân" tamlamalarıyla güzellik ifade eden beyitlerde karşımıza çıkar:

Ger sora ehl-i rasad rûy u cebînün haberin

Meh-i **burc-ı seretân zühre**-i mîzân diyeyüm / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/27/29)

Gözleme **zühre-**i **mîzân**ı vü mihr-i **esed**i

Nazar it ol şeh-i mâh-ı **seretân** geldi geçer / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, G/163/3)

Ay yüzlü sevgili öyle güzeldir ki Zühre, onun alnını görse özenir. Zira Zühre sevgili ile karşılaştırılamaz. Onun yanında ancak bir câriye gibidir:

Ta'accüb itme **Zühre** alnuna öykünse ey meh-rû

Behâsın görmiş ol bir câriyedür çün **terâzû**da / Me'âlî (Ambros, 1982, G/23/6)

Gerek minyatürlerde elinde bir musiki aletiyle tasavvur edilişi, gerekse kendisine mensup olanlarda musiki kabiliyeti uyandırması sebebiyle edebiyatta Zühre daima eğlence meclislerinde elinde bir saz tutar şekilde tasvîr edilmiştir. Bu tasvirlerde güneş, ay vb. gök cisimleri ile musiki terimleri arasında türlü söz oyunları kurulur (Şentürk, 1994, s.157).

Çalındı **burc-ı sipihr** üzre nevbet-i şâdî

Güneş nakâre-i zer **Zühre**-i felek mehter / Nev'î (Tulum, 1977, K/XVI/5)

Savt u nakş itmege nev-rûz sabâda **zühre**
Çengdür kavs-i kûzah rişte-i bârân evtâr / Süheylî (Harmancı, 2007, K/22/16)

3.1.2.4. Güneş (Mihr, Şems, Hurşîd)

Işık kaynağıdır. Bizim ışığımızın da bağlı olduğu merkezimizdir. Yaşam verir. Her şey onunla hayat bulur. Sağlam, kararlı, açık, güvenli ve cömerttir. Tüm sıkıntılarda ümittir. Koruyucu ve güçlendiricidir. Yiğitlik, gençlik ve güç getirir. Her yıl yeniden yaşam gücünü yeniler.

Eski astronomiye göre güneş, dünyanın etrafında döner ve dördüncü kat gökte yer edinmiştir. Bu dönüşüyle gün, ay ve seneyi ortaya çıkarır. Bütün gökyüzünü tuttuğu için bir sancak, feleğin bağrında durduğu için bir şemsedir (Pala, 2011, s.176).

Gökyüzündeki en parlak cisim olması sebebiyle yıldızların hükümdarı olarak kabul edilmiştir. Güneşe bu bakımdan "hüsrev-i hâver" (doğunun hükümdarı) denmiştir. Bazı metinlerde de dördüncü kat felekte bulunması sebebiyle "sultân-ı taht-ı çârümîn" (dördüncü tahtın sultânı) ünvanı verilmiştir. Güneş, gök cisimleri arasında yuvarlak şekli itibariyle en çok defe veya def çalan bir şahsa benzetilmiştir. Bazen yuvarlak şekli sebebiyle gökyüzünde kurulu bir sofraya benzetilmiş ya da rengi sebebiyle altından mamül türlü nesneler şeklinde yorumlanmıştır. Güneşin sık sık teşbih edildiği nesnelerden biri de parlaklığı sebebiyle kılıçtır (Şentürk, 1994, s.160-162).

İncelediğimiz divanlarda güneş ile genellikle yüceltici benzetmeler yapılmıştır. Eski inanışa göre güneş, dünyanın etrafında döndüğünden sevgili övülürken güneşin onun etrafında döndüğü iddia edilir:

Başı üstine dönüben sini ister dâ'imâ
Burcdan burca bu durur intikâl-i **âfitâb** / Ahmedî (Akdoğan, 1979, G/53/6)

Bazen, sevgili bir burcun yıldızıdır ve güneş onun ay yüzünün müşterîsidir. Bazen de sevgilinin güneş yüzü, kederli âşığın dertlerini artırır:

Ey meh-i ruhsâruna **hurşîd** ü keyvân müşteri
Kangı dürcün gevherisin kangı **burc**un ahteri / Âşık Çelebi (Kılıç, 2010, G/12/1)

Ne **burc**un **mihr-i 'âlem-tâb**ıdır **hurşîd**-i ruhsârın
Girîbân-çâk-i sûz-ı **âfıtâb**-ı tal'atın kimdir / Es'ad (Doğan, 1997, G/55/3)

İncelediğimiz divanlarda güneş sözcüğünün burç isimleriyle beraber kullanımında, içinde bulunduğu burcu genellikle olumlu yönlerden etkilediğini görmekteyiz. Güneş hangi burca tesir ediyor ise bu bir ferahlık, mutluluk ve bolluk sebebidir:

Yâ hazîz olmış yiri yâ evc-i ‘âlî farkı yok
Kangı **burc**a varsa **hurşîd-i felek** tâbân olur / Nev’î (Tulum, 1977, G/24/3)

Güneşin Hamel burcunda olması, baharın ve nevrûzun habercisidir. Bundan dolayı Hamelde bulunan güneş; bitkilerin yetişmesine, çimen ve çiçeklerin açmasına ve dünyayı süsleyen nevrûzun gelmesine bir sebep oluşturur:

Çün yine taht-gehi oldı **gün**ün **burc-ı Hamel**
Nâmiye âmiline degdi girü şugl-ı amel / Ahmedî (Akdoğan, 1979, K/LIV/1)

Hamel burcında **gün** çün aldı nûrı
Çemen firdevs ü nergis oldı **hûrı** / Ahmedî (Akdoğan, 1979, K/LIV/33)

Az kaldı kim **Hamel burcı**na vara **âftâb**
Bağlana Nev-rûz-ı fîrûz ile çok zîver cihân / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/22/7)

Nitekim her ser-i sâl erişe rûz-ı nevrûz
Cilvegâhın ede **hurşîd-i felek burc-ı hamel** / Nef’î (Akkuş, 1993, K/53/48)

Hamel burcuna erişen güneş aynı zamanda eğlencenin de habercisidir. Nitekim şair, güneşin Hamel burcunda bulunması ile hem ilkbaharın, hem de gül bahçesinde biryân kebabı yemenin ve şarap içmenin zamanının geldiğini anlatmıştır:

Nev-bahâr oldı **güneş** kıldı **hamel burcı**n mahal
Berre-i biryân ile câm-ı mey iç gülzâra gel / Nev’î (Tulum, 1977, G/294/1)

Güneşin Hamel burcunda bulunması, hayvanlar için de bir mutluluk sebebidir. Çünkü güneş Hamel burcuna erişince bahar gelir ve kuzular da çimenlere çıkıp güneşlenirler:

Güneşlenür kuzıcağım çıkup çemen-zârda
Ki oldı **burc-ı Hamel âfitâb**a cây-ı karâr / Zîver Paşa (Arslan, 2009, K/19/11)

Sünbül, divan şiirinde kokusu ve şekli itibariyle sevgilinin saçına benzetilir. Şair, aşağıdaki beyitlerde güneşin sünbüle burcunda bulunması ile bu benzetme arasında bir ilişki kurmuştur:

Âfitâbı sanuruz **sünbüle burcı**nda hemân
Her kaçan kim taka başına o server sünbül / Gelibolulu Âlî (Altun, 1999, K/30/17)

Dir müneccim **mihr** şimdi **sünbüle burcı**ndadur
Her kaçan ol **âfitâb**ı görse sünbül takınur / Emrî (Saraç, 2002, G/123/3)

Şair, sevgilinin yanağının hayaliyle iki gözünden saçılan aşk dolu gözyaşlarının sebebini güneşin terazi burcunda olmasına bağlamıştır:

Dü çeşmümden hayâl-i ‘ârızundan eşk olur rîzân
Sanasın **şems** tahvîl eylemişdür **burc-ı mîzân** / Rûz-nâmeci Şinasî (Harmancı, 1999, G/LXXV/2)

Tulû’ ider sanurum **mihr**i **burc-i mîzân**dan
O şûh pelle-i dûlâbda olınca bedîd / Sâmî (Kutlar, 2004, G/24/2)

Arslan ile güneş çok zaman yan yana getirilir. Bunun nedeni ise eski astronomiye göre güneşin arslan burcunda bulunuşu ve bu burç döneminde yeryüzüne hâkim oluşudur. Esed (Aslan) burcu; güneşin en tesirli olduğu zaman, içinde bulunduğu burçtur. Bundan dolayı güneş ve esed burcu beyitlerde bir arada sıklıkla kullanılmıştır:

Heftümîn-i mâh-ı şa‘bân rûz-ı fîrûz-ı ahad
Mihr Esed burcında kevne gün gibi itdi zuhûr / Antepli Aynî (Arslan, 2004, T/384/2)

Kalb-i pâkinde pertev-i îmân
Oldı **burc-ı Esed'**de **mihr-i cihân** / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, M/5/33)

Re’y-i münîri kalb-i şerîfinde gûyiyâ

Burc-ı Esedde **mihr-i cihân-tâb**dur hemân / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, Kt/73/3)

Güneşin Esed burcunda olması şair için ahu gözlülere av olma zamanının geldiğini gösterir:

Gözi âhûlara şimdi şikâr olmak münâsibdür

Esed burcına itdi **âftâb** ey mehlikâ tahvîl / Behiştî (Aydemir, 1999, G/301/3)

Aşağıdaki beyitlerde ise arslan burcu, gökyüzünde güneşin binek hayvanı olarak teşbih edilmiştir. Güneş, tüm gezegenlerin şâhıdır. Her şâh gibi onun da görkemli bir binek hayvanı olmalıdır. Arslan, gerçek manasıyla düşündüğümüzde hem yırtıcılığı hem de gücü sayesinde hayvanlar arasında kudretli bir yere sahiptir. Dolayısıyla divan şairleri gökyüzünün şâhı olan güneşe en uygun binek hayvanı olarak arslanı münâsip görmüşlerdir:

İy güneş yüzlü binüp aslana seyr it yir yüzin

Zirâ **hurşîd**ün dahı gökde **esed**dür merkebi / Ahmed-i Dâ’î (Özmen, 2001, G/86/4)

Bu **arslan**dan hisâb eyle tevâlî üzre altı **burc**

Bu nısfun bilgil iy tâlib **güneş**dür şâh-ı hâkânı / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/57/58)

Hâne-i zînde görenler anı rahş üzre sanur

Şemsdür **burc-ı esed**de ‘âlemi seyrân ider / Çelebî-zâde Âsım (Öztekin, 2010, K/6/15)

Oldukça süvâr esb-i kamer-zîn-i vakâra

Hurşîdün olur **burc-ı esed** sanki mekânı / Sâmî (Kutlar, 2004, K/19/41)

Güneşin arslan burcunda olması bazen de sevgilinin kibirlenmesi için bir sebeptir. Her iki beyitte de sevgilinin güzelliğinden güneş misali parlaklık yayıldığı anlatılmaktadır. İkinci beyitte “pençe-i hurşîd” tamlaması, hem güneşten yayılan ışıkları ifade eder hem de arslanın pençesini çağrıştırır:

Tâbiş-i rûyun ile gamzen böbürlenmiş yine
Olalı çarh üzre **hurşîd**in evi **burc-ı esed** / Zîver Paşa (Arslan, 2009, G/53/3)

Gelüp geçdükce tâb-ı hüsn ile ey **pençe-i hurşîd**
Der-i kûyun olur reşk-âver-i **burc-ı esed** şimdi / Fasîhî (Gökalp, 2001, G/350/5)

3.1.2.5. Mirrîh (Merîh, Behrâm)

Beşinci feleğin yıldızıdır. Mars olarak da bilinen bu yıldız İran'da Behrâm adıyla anılarak hayır meleklerinden sayılmıştır. Mirrîh; Doğu'da sağ elinde kınından çekilmiş bir kılıç veya mızrak bulunan, sol eliyle de kanlı bir insan başı tutan kızıl parmaklı bir delikanlı olarak tasvir edilir. Savaş, kin ve zulmü temsil eder. Menzili güneşin üstündedir (Şentürk, 1994, s.162).

Yıldız bilgisine göre Merîh'in rengi ateş kırmızısıdır. Bu yıldızın hâkim olduğu zamanda doğanlar; tahammülsüz, şehvete düşkün ve kan dökücü olurlar. Eskiler Merîh'e küçük uğursuz anlamında "Nahs-ı Asgar" derlerdi (Şentürk, 1994, s.162).

Mirrîh; kin, zulüm ve intikam hislerini temsil ettiğinden bunların ifadesinde bir benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Bazı beyitlerde de bu kin, zulüm ve intikam hislerini daha etkili ifade etmek için kılıç ve hançer gibi savaş aletleriyle beraber kullanılmıştır:

Behrâm esedde evce çıkarsa kılıç ile
Tîr **akreb** üzre varır hem tutar kalem / Zîver Paşa (Arslan, 2009, G/248/6)

Çatsalar küffâra fülkin semt-i râstından hemân
San o dem **mirrîh esed**den itdi '**akreb**de kırân / Refî'i Kalâyî (Alpaydın, 2007, Ms/4/4)

Burc-ı kavse meh-i nev eyledi tahvîl henûz
Matla'-i hançer-i **mirrîh**-fesândur kemerün / Sâmî (Kutlar, 2004, G/77/7)

Sevgili, âşık üzerinde gözüyle çok etkilidir. Bazen kâtil, bazen cellâd bazen de kan dökücüdür. Bu özellikler yönüyle birbirlerine benzetildiklerinden aşağıdaki beyitlerde "mirrîh-çeşm" birarada kullanılmıştır:

Kaşın altında gözün bir türk-i tîr-endâzdır

Yâ meğer **mirrîh** kılmış **kavs burcu**nda vatan / Usûlî (İsen, 1990, Kasîde-i Diğer/8)

Pür hışm çeşmüni çûn kaşun içinde gördüm

Sandum ki eylemişdür **Mirrîh kavs**ı menzil / Karamanlı Nizâmi (İpekten, 1974, K/6/4)

Zülfüne mâyil olsa çeşmün ‘aceb mi iy meh

‘Akreb durur hemîşe tâk u **revâk-ı mirrîh** / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, Ms./V/2)

3.1.2.6. Müşteri (Bercîs)

Altıncı feleğin seyyaresidir. Jüpiter olarak adlandırılır. Doğu’da Müşteri, feleğin kadısı yahut kâtibi anlamına gelen “Kâdî-i felek” yahut “Hatîb-i felek” şeklinde kabul edilmiş; minyatürlerde ata binmiş, sağ elinde kılıç, sol elinde yay olan yahut da çeşitli renklerde kumaşlardan elbise giymiş bir erkek suretinde tasvîr edilmiştir (Şentürk, 1994, s.164).

Zühre’den sonra en parlak yıldızdır. Sarı renkte olduğundan hararetli bir tabiata sahip olduğu kabul edilir. Uğurlu bir yıldızdır. Kendisinden “Sa’d-ı ekber” (büyük uğurlu) diye bahsedilir. Tabiatı bakımından dostları Ay ve Merîh, düşmanları ise Utârid ve Zühal’dir. Evi Kavs ve Hût’ta, şerefi Seretân’dadır (Şentürk, 1994, s.164).

Minyatürlerde sol elinde yay tutan bir şahıs olarak tasavvur edilmesinden veya hanesi Kavs burcunda olmasından dolayı şairler genellikle Müşteri’yi Kavs (yay) burcu ile birlikte kullanmışlardır. Bu kullanımlarda genellikle kavs ve keman sözcükleri sevgilinin kaşlarını temsil eder. Müşteri gezegeni de kimi beyitte yay çeken kaşların hedefidir:

Ne **şems**dir yüzü kim etti **Akreb**i menzil

Ne **Kavs**dir kaşı kim çekti **Müşteri**ye kemân / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, K/39/17)

Kaşın bir **kavs** çekti **müşteri**ye
Ki toz olmuştur ana anber-i nâb / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/13/3)

Devr-i kamerde uykudan fitneler uyarır gözü
Müşteriye kemân çeker **Kavs**-i hilâli dil-berin / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/168/4)

Ebrûna gözüm yaşı nola olsa mukârin
Çün **müşteri kavs**e ere ey meh şeref eyler / Hayâlî Bey (Tarlan, 1992, G/131/3)

Müşteri kelimesi bazı beyitlerde de "satın alıcı" manasıyla karşımıza çıkar. Bu beyitlerde Müşteri genellikle âşığı temsil eder. Aşağıdaki beyitte sevgilinin yay kaşlarına bin canın müşteri olduğu anlatılırken sevgilinin âşığının çok olduğu ifade edilmektedir. Bazı beyitlerde de satın alıcı, ay olarak karşımıza çıkar:

Kavs kaşlaruna bin cân **müşteri**
Serv-i âzâduna bin dil bendedür / Kadı Burhâneddîn (Ergin, 1981, G/310/2)

Güzellik burcınun **mihr-enveri**dür
Cemâli nûrına meh **müşteri**dür / Üsküdarlı İshak Çelebi (Çavuşoğlu, 1990, Ş/2/62)

Ay, sevgilinin güneş yüzünü ve sümbül saçlarını görünce yıldızlar ile onun müşterisi olurdu. Aşağıdaki beyitlerde ay, sünbüle burcu, güneş ve müşteri gezegeni ile yıldızlar hem gerçek, hem de astrolojik manaları çağrıştıracak şekilde bir uyum içinde sunulmuştur:

Hurşîd-i rûy u **sünbüle**-i kâkülün **kamer**
Görse olurdu nakd-i nücûm ile **müşteri** / Mekkî (Karapanlı, 2005, K/4/2)

Görse felekde **Sünbüle**-i kâkülün senin
Meh nakd-i encüm ile onun **müşteri**sidir / Mekkî (Karapanlı, 2005, G/24/4)

3.1.2.7. Zühal (Keyvân)

Yedinci felektedir. Arapça'da yüksek ve uzak anlamına gelen "zâhil" kelimesinden türemiş ve yeryüzüne en uzak bilinen seyyare olduğundan bu adı almıştır. Romalılar Satürn derler, Farsçada Keyvân'dır (Şentürk, 1994, s.169).

Doğu minyatürlerinde sağ elinde bir insan kafası bulunan, sol eliyle de bir insan elini tutan ihtiyar bir adam yahut beyaz bir ata binmiş ve sağ elinde kılıç bulunan bir şahıs olarak temsil edilmiştir. "Berîd-i felek" (feleğin postacısı), "Pâsbân-ı felek" (feleğin kapıcısı), "Pîr-i felek" (feleğin piri), "Dîde-bân-ı felek" (feleğin gözcüsü) gibi adlarla da vasıflandırılmıştır (Şentürk, 1994, s.169).

Zühal'in hâkim olduğu zamanda doğanlar büyük başlı, çirkin, asık suratlı, iri cüsseli, vesveseli, geçimsiz ve yalnızlığa düşkün olurlar. Dostları Zühre ile Utârid, düşmanları Güneş ve Ay'dır (Şentürk, 1994, s.169).

En yüksek felekte yer alışı sebebiyle Zühal bazen yücelik sembolü olarak kullanılmıştır:

Cemâlün şem'idür gün bigi rûşen
Celâlün **burcı keyvân** bigi ᶜâlî / Ahmedî (Akdoğan, 1979, Tb/ IV/7/4)

Görmedi kimse böyle 'âlî binâ
Burc-ı Keyvâna bâmı atdı kemend / Turâbî (Okuyucu, 2004, T/196/3)

Mîr Husrev Mîr Şâhî Mîr Kâsım her biri
Râyet-i şi'rün makâmın **burc-ı Keyvân** eyledi

Mülk-i nazma bunları mîr itdi sultân-ı ezel
Ben kulın iklîm-i fasla mîr-i mîrân eyledi / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, Kt/135)

Keyvân, yüksekte duruşu ve adeta felekleri gelecek tehlikelere karşı koruyup beklemesi sebebiyle de kullanılmıştır:

Ol ki **Keyvân burcına** bin yılda iner
Pâsbân-ı kasr seng atsa rehâ / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/32/107)

A‘dânı helâk itmek içün **burc-ı felekde**
Kavs-i kuzahı elde kemân eyledi **Keyvân** / Behiştî (Aydemir, 1999, K/3/67)

Kavse **zühal** muttasıl olsa eger
Mâhı çeker yanına dümdâr ider / Kâmî (Yıldırım, 2009, Mu/26)

Seyyareler, dünyadan uzaklık sırasına göre 1000 yıldan 7000 yıla kadar bir ömre sahiptirler. Uzaklığı sebebiyle çapı en geniş olan Zühal, 7000 yaşla yıldızların en yaşlısı addedilir (Şentürk, 1994, s.169). Bunun için aşağıdaki beyitlerde “cedd” ve “pîr” sözcükleri ile kullanıldığını görmekteyiz:

Cedd-i Keyvân Delvi hem **Behrâm**a **Kejdüm kebş** ile
Olmışam hem **müşterî Hût** u **Kemân**em ya kimem / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/55/23)

Bu **Cedy**ün şâhı üstinde olur hem şâh u hem Zâ‘ı
Buna dahı vü hem **Delv**e velî bil **pîr-i keyvân**ı / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/57/69)

3.2. Manevî Olarak Kullanımı

Burç sözcüğü, bazı beyitlerde astroloji kapsamındaki kullanımının dışında çeşitli anlamlarla karşımıza çıkmaktadır. Bunları daha dikkatli incelediğimizde tam olarak astroloji kapsamında kullanılmasalar da bu manayı çağrıştıracak şekilde kullanıldıkları görülmüştür.

Burçlar, dokuzuncu felek hariç diğer feleklerin en yükseğidir. Aynı zamanda seyyârelerin ve bilhassa güneşin, ayın devamlı uğradıkları yerdir. Bunlardan bilhassa ay, diğerlerine nisbetle çok çabuk seyretmesi dolayısıyla burçlarla en çok bir arada mütalaa edilen seyyaredir. Sonra güneş gelir. Bu münasebetle yüceltmek ve yükseltilmek istenen güzellik, baht ve bazı şahıslar için bu yolda bir ifade tarzına başvurulur (Tolasa, 2001, s.410).

Burç sözcüğü ile kurulmuş tamlamalar; bazen övülen şahsın itibar yüksekliğini ifade etmek amacıyla, bazen şiirin yazıldığı şahsı ay, güneş veya yıldızlar gibi gök cisimlerine benzeterek mevkîsini belirtmek amacıyla bazen de sevgilinin güzelliğini anlatmak amacıyla kullanılmışlardır. Bu kullanımlarda özellikle güneş ve ay gibi

gezegenler burç sözcüğünün yücelik ifadesini pekiştirmek amacıyla kullanılmıştır. Burç sözcüğünün "güzel olmak, örtülerinden sıyrılmak, yükselerek görünür olmak" manalarına gelen "berec" kökünden türemesi dolayısıyla şairlerin bu kullanımı seçtikleri düşünülebilir.

Bu bölümde, çeşitli amaçlarla burç sözcüğü ile en fazla kurulan tamlamalar ele alınacak ve incelenecektir. Bu tamlamalar, incelediğimiz yüz yirmi beş divanın hemen hepsinde karşımıza çıkmıştır. Hepsinde de yukarıda saydığımız amaçlarla kullanıldığı görülmektedir. Toplamda iki yüzden fazla örneği olan bu tamlamalardan bazıları aşağıda yer almaktadır:

3.2.1. Burc-ı şeref

"Burc-ı şeref" tamlaması incelediğimiz divanlarda burç sözcüğünün manevî olarak kullanımları içinde en fazla karşımıza çıkan tamlamadır. Bu tamlamanın özellikle din ve devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılmış kasidelerde karşımıza çıktığını görmekteyiz. Tamlama, bazen kasidenin yazıldığı padişahın, devlet büyüğünün ya da peygamberin varlığının yüceliğini ifade etmek için bazen de sarayın kubbesi gibi çeşitli nesnelerin yüceliğini ifade etmede kullanılmıştır.

Yıldızların ait oldukları burçta bulundukları vakte "şerîf veya "vakt-i şerîf" dendiğini daha önce belirtmiştik. Buradan hareketle, "burc-ı şeref" tamlaması bazen şairin sevgilisini gördüğü, ona kavuştuğu, ondan haber aldığı anı belirtmek için de kullanılır.

Bu terkib, beyitlerde her ne sebeple olursa olsun manevî yükseklik bildirme amacıyla kullanılmıştır. Bu yüceliği asıl inceleme konumuz olan astroloji kapsamında burçlarla da ilişkilendirebiliriz. Çünkü "burc-ı şeref" tamlaması astrolojik anlamda da bir gezegenin Zodyak takımyıldızı içerisinde ulaştığı en yüksek noktadır. Bu tanımdan hareketle beyitlerdeki kullanımın aynı zamanda astrolojik anlamı da çağrıştırdığını düşünmek yanlış olmaz.

Tamlama, özellikle kasidelerde itibar yüksekliği ifadesi için şu şekilde kullanılmaktadır:

Şeref burcunda bir bahtı gibi pertevli tâli' yok

Bakılsa dûr-bîn-i fikr ile gerdûn-ı imkâna / Antepli Aynî (Arslan, 2004, K/10/49)

Şair, aşağıdaki beyitte devrin padişahını benzeri olmayan ve şeref burcunda doğan bir ay gibi tasvir etmiştir:

Yine **burc-ı şeref**den togdı bir mâh
Ki mislin görmedi ‘ömrinde devrân / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/21/25)

Bu beyitte de şair, Allah’ın gölgesi olarak nitelediği Sultan Süleyman’ı dünyanın yüzünü kılıcıyla güneş gibi tutan şeref burcundaki ay olarak görür:

Meh-i **burc-ı şeref** Sultân Süleymân sâye-i Yezdân
Ki tîğiyle güneş gibi tutupdur rûy-ı devrânı / Hayâlî Bey (Tarlan, 1992, K/14/24)

Şair, padişaha seslenerek yüceliğinin sonsuza dek şeref burcunda yani en yüksek noktada dimdik durmasını, güneşinin aydınlığının hiçbir zaman yok olmamasını diliyor:

Rif‘atun **burc-ı şeref**de kâ’im olsun tâ ebed
Tal‘atun mihrine şâhâ irmesün hergiz zevâl / Mihrî Hatun (Arslan, 2007, K/11/18)

Eylese tâli‘imiz **burc-ı şeref**de ârâm
Bu gice meclise ol mâh-ı şeb-ârâ gelse / Bursalı İffet (Arslan, 2005, K/4/9)

Hayâlî Bey, Şehzade Sultan Muhammed ve Sultan Selim Han’ı şeref burcundaki ay ve güneşe teşbih etmiştir. Diğer beyitte de şair; Allah’tan, övdüğü kişinin bahtını şeref burcunda saklamasını diliyor:

Biri **burc-ı şeref**te eksiği yok bedr-i kâmildir
Birisi asumân-ı devletin hurşid-i rahşânı / Hayâlî Bey (Tarlan, 1992, K/22/4)

Hak te’âlâ hıfz idüp **burc-ı şeref**de bahtını
Eyleye mihr-i ‘ulûm u mâh-tâb-ı ma’rifet / Nâmî (Yenikale, 2002, K/18/38)

“Burc-ı şeref” tamlamasının, kasideler dışında diğer nazım şekilleriyle de kullanımı vardır. Bu beyitlerde daha çok sevgiliyi görme veya ona kavuşma anını ifade

etmek amacıyla kullanılmıştır. Şair, aşağıdaki beyitte sevgilisine kavuşmak için bahtının yıldızının şeref burcuna ermesini diliyor:

Umarın kevkeb-i bahtum ire **burc-ı şeref**e
Sineye ol meh-i tabanı çekem hâle gibi / Bâkî (Küçük, 1994, G/518/4)

Burc-ı şerefde ahter-i bahtum tulû ider
Gösterse yâr manzaradan gâh gâh rû / Bâkî (Küçük, 1994, G/401/4)

Aşağıdaki beyitte de sevgilinin güneş yüzünün şeref burcu üzerine doğmasına gecelerin sabaha kadar nasıl şaşırdığı anlatılmaktadır:

Gün yüzün **burc-ı şeref** üzre tulû‘ itdügiçün
Giceler subha degin tana kalur mâh sana / Mihrî Hatun (Arslan, 2007, G/6/4)

Refî’i Kalâyî, tarihini şeref burcunda yazdığını ve bunun Mîr İbrahim’in bir ay gibi dünyaya doğuşunu ifade ettiğini anlatırken; Sun’î, kardeşi Mahmut Çelebi’nin vefatı üzerine yazdığı tarihte bahtının yıldızının şeref burcunda karardığını ifade eder:

Menzil-i **burc-ı şeref**de didi târîhin Refî’
İtdi meh-âsâ cihâna Mîr İbrâhîm tulû’ / Refî’i Kalâyî (Alpaydın, 2007, T/29/4)

Dök necm-i eşki Sun‘î bu nahs tâli‘i gör
Burc-ı şerefde iken tutuldı necm-i devlet / Sun’î (Yakar, 2002, T/1/10)

Güneşin şeref burcuna ermesi, taze çiçeklerin mutluluğu için olduğu kadar doğu ve batının süslenmesi için de bir sebeptir. Şeref burcunda ay tutulduğunda ise neşe içindeki gül bahçesi solar:

Şeref burcına irdi güneş girü
Ki handândur u tâze vü ter çiçek / Ahmedî (Akdoğan, 1979, K/XLVIII/13)

Hurrem oldı vü müzeyyen şark u garb
Çün **şeref burcı**na irdi şâh-ı şark / Ahmedî (Akdoğan, 1979, G/331/2)

Meh-i **burc-ı şeref** tutuldu derler
Gül-i bâg-ı sa'âdet soldu derler / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, KT/1/1)

3.2.2. Burc-ı Sa'âdet

Divan şiirinde şahıs ve nesneler bazen gök cisimlerine benzetilmiş ve bazı kavramlar burçlara teşbih edilmişlerdir. "Sa'âdet burcu" ifadesi ile tıpkı "burc-ı şeref" tamlamasında olduğu gibi amaçlanan kimi zaman şiirin yazıldığı şahsı, kimi zaman da sevgilinin güzelliğini manevî yükseklik ifadesi olarak gözler önüne sermektir.

İncelediğimiz divanlarda "burc-ı şeref" tamlamasından sonra en fazla kullanılan tamlamanın "burc-ı sa'âdet" olduğu görülmüştür. Aşağıdaki beyitte güneş, saadet burcunun penceresinden etkileyici doğuşunu seyretmektedir:

Revzen-i **burc-ı sa'âdet**den felekde seyr ider
Neyyir-i â'zam cemâl-i tâli'-i zîbendesin / Antepli Aynî (Arslan, 2004, T/45/3)

Burada da şair, bahtının açılmasını ve şans yıldızının geri dönmesini saadet burcunda güneşin şeref bulmasına bağlar:

Egerçi kevkeb-i ikbâl u devlet râci' olmışdı
Yine buldı şeref **burc-ı sa'âdet** mihr-i rahşânı / Âşık Çelebi (Kılıç, 2010, K/3/25)

Aşağıdaki beyitte saadet burcu padişahtır ve güneş onun kapısına yüz sürüp altınlar saçmaktadır:

Sen **sa'âdet burcu**na hergiz güneş bulmazdı râh
Yüz sürüp kapında zer saçmasa bevvâb üstüne / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, K/16/27)

Şair, bahtı gibi karanlık olan dünyanın bir sabah saadet burcunun parlak güneşinin ansızın alevlenmesiyle aydınlandığını Sultan Mehmed Han için yazdığı kasidede şu şekilde kullanıyor:

Cihân bahtum gibi târik idi bir subh-dem nâ-geh
Tulû‘ itdi **sa‘âdet burcı**nun mihr-i dirahşânı / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/1/8)

Burc-ı sa’âdet tamlaması; bazen peygamber, bazen padişah, bazen de kasidenin yazıldığı kişinin övgüsünde “sa’âdet burcundan güneş gibi doğma” ifadesiyle sıklıkla karşımıza çıkar:

Togup **burc-ı sa‘âdet**den cihân[a] âfitâb-âsâ
Habîb-i hazret-i Mevlâ Muhammed Mustafâ geldi / Fasîhî (Gökalp, 2001, K/2/14)

Ol güneş **burc-ı sa’âdet**den tulû’ eyler deyüp
Muntazır teşrîfine hep evvelîn ü âhirîn / Hâmî’i Mar’âşî (Alıcı, 2013, K/4/29)

O mihr-i **burc-ı sa‘âdet** ki itdi bir demde
Fürûg-ı ‘adli zemîn ü zemânı mâl-â-mâl / Nev’î-zâde Atâyî (Karaköse, 1994, K/13/12)

Baki, aşağıdaki beyitte saadet burcundan güneş gibi doğan padişahın adalet ve iyiliğin ışığını doğudan batıya yaydığını ifade ediyor:

Togup gün gibi zerrîn tâc ile **burc-ı sa’âdet**den
Yitişdi şarkdan garba ziyâ-yı ‘adl u ihsânı / Bâkî (Küçük, 1994, K/5/2)

Nev’î ise saadet burcunun güneşi batsa bile yerine parlak bir ay bıraktığını Sultan Muhammed Han için yazdığı kasidede onun övgüsü ile şu şekilde birleştiriyor:

Sa’âdet burcınun mihri gurûb itdi ise gam yok
Getürdi yirine ni’me’l-bedel bir mâh-ı tabânı / Nev’î (Tulum, 1977, K/XLV/6)

3.2.3. Burc-ı Saltanat / Burc-ı Devlet

Padişahlık ve hükümranlık ifadesi olan "saltanat" ve "devlet" sözcükleri ile kurulmuş olan "burc-ı saltanat" ve "burc-ı devlet" tamlamaları incelediğimiz divanlarda çoğunlukla kasidelerde karşımıza çıkar. Manevî anlamdaki diğer kullanımları gibi burada da şiirin yazıldığı devlet büyüğünü yüceltmek için kullanılmıştır. Burada şahıslar, gök cisimlerine benzetilmiş ve mevkîleri de burçlara teşbih edilmiştir. Bunun yanında bazı beyitlerde "saltanat" ve "devlet" sözcükleri gökyüzü veya felek gibi değerlendirilerek güneş, ay veya diğer gezegenlerle birlikte şiirin yazıldığı şahsın yüceliğini pekiştirmek için burçlarla beraber kullanılmıştır.

Hükümdarın yıldızı, saltanat burcunun göğünde öyle yücelerdedir ki felekte ay onun için taç olmuştur:

Sipihr-i **saltanat burcı**nda 'âlî ahter-i şâhî
Anun-çün bahtı şâhına felekde mâh efserdür / Şem'î (Karavelioğlu, 2014, K/10/16)

Övülen padişahlar veya devlet büyükleri çoğu zaman saltanat burcunun parlak güneşi veya parlayan ayı olur ve o ulu kişinin adaleti veya kudretinin zerresi bile bazen aydan parlak olur. Bazen de adaletinin ışığı her yeri aydınlatacak kadar güçlüdür:

Mâh-ı **burc-ı saltanat** hurşîd-i evc-i ma'delet
Hazret-i Sultân Süleymân server-i rûy-ı zemîn / Şem'î (Karavelioğlu, 2014, K/14/31)

Sen ol hurşîd-i şevket-tâb-ı **burc-ı saltanat**sın kim
Kemîne zerre-i iclâlin oldı mâhdan Enver / Es'ad (Doğan, 1997, K/6/19)

Şehriyâr-ı ferrûh-ahter mâh-ı **burc-ı saltanat**
Şehsuvâr-ı heft-kişver pâdişâh-ı kâmyâb / Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974, K/32/13)

Mâye-dâr-ı ma'dilet hurşîd-i **burc-ı saltanat**
Nûr-ı 'adli hâne-i her-zerreyi tâbân ider / Nâmî (Yenikale, 2002, K/12/29)

"Burc-ı devlet" tamlaması da "burc-ı saltanat" tamlamasına benzer bir şekilde övülen şahsın yüceliği için bir araç olarak kullanılır. Buna göre övülen şahıs bazen devlet burcunun yıldızı, ayı, parlayan güneşi ya da ışığıdır:

Ol **burc-ı devlet** ahteri Şeh Mustafâ kanı
Ol taht ü tâc zîveri Şeh Mustafâ kanı / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, K/29/IV/1)

Âftâb-ı **burc-ı devlet** bende-perver Şâh Cem
Sâye salsa başuma n'ola hümâ-yı himmetün / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/20/20)

Mühr-i sultân-ı cihân geldi Hasan Paşa'ya
Burc-ı devletde karâr eyledi mihr-i rahşân / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, T/5/2)

Mihr-i eyvân-ı sa'âdet meh-i **burc-ı devlet**
Şâhin-i kadr-ı mürüvvet ser-i eşrâf-ı kibâr / Gelibolulu Âlî (Altun, 1999, K/18/16)

Şair, burada övülen kişiyi kudret sandığının incisi, devlet burcunun parlayan ışığı, hilafet feleğinin ayı ve bilginin şahı olarak tasvir ediyor:

Dür-i dürc-i 'azamet dürri-i **burc-ı devlet**
Meh-i gerdûn-ı hilâfet şeh-i pür-dâniş ü dîd / Nev'î-zâde Atâyî (Karaköse, 1994, K/19/22)

Şair Hz. Musa'nın mucizesine telmihte bulunarak övülen şahsı lütuf ve cömertliğin beyaz eli, iyiliğin yüce ayı olarak niteliyor ve düşüncelerinin parlaklığının devlet burcunu aydınlatan güneş gibi olduğunu söylüyor:

Yed-i beyzâ-yı lutf u cûdı evc-i himmetin mâhı
Münîr-i re'yi **burc-ı devlet**e hurşîd-i rahşandır / Neylî (Kılıç, 1994, K/7/11)

3.2.4. Evliyâ Burcu

Burç sözcüğü, burç-kale-şehir ilişkisinden dolayı mecâz-ı mürsel yoluyla felekte şehirleri de temsil eder. Bu, yerlerinin belli ve sabit olması özelliklerinden kaynaklanır. "Burc-ı evliyâ" terkibi de "Bağdat şehri"ni temsil eder.

"Burc-ı evliyâ", "ermişler şehri" anlamına gelen bir ünvandır. Bu ünvanın verilmesinin sebebi aynı zamanda kentte birçok İslam velîsinin mezarlarının bulunmasıdır. Çünkü Bağdat, tarihimizin birçok âlim, şair ve sanatkâr yetiştiren şehirlerinden biridir.

İncelediğimiz yüz yirmi beş divanın çok az bir kısmında rastladığımız "burc-ı evliyâ" terkibi on bir beyitle en fazla Fuzûlî divanında karşımıza çıkmıştır.

Fuzûlî'nin aşağıda sırasıyla Kânûnî methiyesi, Ayas Paşa methiyesi ve Sultan İbrahim methiyesinden alınan örnek beyitlerinde şair, Bağdat'a niçin "evliyâ burcu" dendiğini şu şekilde açıklar:

Evliyâ Burcu demiş zirâ ki hâk-i eşrefi
Buk'a buk'a evliyâu'llaha olmuştur mezâr / Fuzûlî (Akyüz, 1990, K/11/3)

Revâdır **Evliyâ Burc**u demek ol buk'a-i pâke
Ki her allâmeye menzil-geh ü her ilme mazherdir / Fuzûlî (Akyüz, 1990, K/19/6)

Velâyet dürlerinin ma'denidir **Evliyâ Burcu**
Emin-i Hak görüp Sultan'a tapşırdı felek anı / Fuzûlî (Akyüz, 1990, K/26/3)

Kâmî de Bağdat'a neden "Evliyâ burcu" dendiğini şu dizelerle açıklar:

Bagdâd ki **burc-ı evliyâ**dur
'Âlemde bu müdde'â müsellem
Pîşinde riyâzı huccetü'l-feyz
İmzâsı velî İmâm-ı A'zam / Kâmî (Yıldırım, 2009, Kt/4)

Sultan Süleyman'ın Bağdat'a teşrifini onu yüceltip övmek için bir sebep olarak gören Fuzûlî, aşağıdaki beyitlerle karşımıza çıkar:

Kıldı meşhûr-i Arab feth-i Acem târihini
Geldi **Burc-ı Evliyâ**'ya Pâd-şâh-i nâm-dâr / Fuzûlî (Akyüz, 1990, K/11/25)

Serîr-i hükm-i **Burc-ı Evliyâ** senden bulup zîver
Safâdan her günü nev-rûz ü her faslı bahâr olsun / Fuzûlî (Akyüz, 1990, TB/12/VII/7)

Yine Fuzûlî'nin Bağdat Valisi Ayas Paşa için yazdığı methiyelerde "burc-ı evliyâ" terkibi şu şekilde karşımıza çıkar:

Kalmamıştı feyz gûyâ kim sana imdâd için
Evliyâ kılmışdı **Burc-ı Evliyâ**dan irtihâl / Fuzûlî (Akyüz, 1990, K/13/10)

Münevver eyledi ikbâlin **Evliyâ Burcu**n
Livâ-yi 'adlin olup evliyâya şem'-i mezâr / Fuzûlî (Akyüz, 1990, K/17/26)

Fuzûlî'nin Mehmed Paşa'ya övgüsünden alınan aşağıdaki beyitte şair, Mehmed Paşa'yı ayağı uğurlu, nüfuzlu ve muhterem bir insan olarak tanıtarak Bağdat'tan belaların def'ine sebep olarak görmüştür:

Ol ser-efrâz ki yümn-i kadem-i muhteremi
Evliya Burcu'na olmuş sebeb-i def'i bela / Fuzûlî (Akyüz, 1990, K/20/17)

Şair, Mehmed Beg methiyesinde ise şahsı, adalet ve olgunluğun ulu kişisi olarak tanıtarak Bağdat'ı adaleti ile süslediğini anlatır. Diğer beyitlerde de yine muhatapları överken "burc-ı evliyâ" ifadesi kullanılmıştır:

Münevver eyledi 'adliyle **Evliyâ Burcu**'n
Hüma-yi evc-i hüner kutb-i a'del ü ekmel / Fuzûlî (Akyüz, 1990, K/23/9)

Evliyâ Burcına yetti kademin şek yok kim
Hâk-i pâkindeki emvâtını ihyâ eyler / Fuzûlî (Akyüz, 1990, K/42/42)

Cismdir ma'nîde **Burc-ı Evliyâ** sen rûh-i pâk
Bir nigîndir hıtta-ı Bağdad sen nakş-i nigîn / Fuzûlî (Akyüz, 1990, MK/33/6)

Mezâkî'nin Bağdat'ın fethi üzerine yazdığı tarihten alınan aşağıdaki beyitte, Atâyî'nin Hz. Ali methiyesinde ve diğer şairlerin beyitlerinde yine "burc-ı evliyâ" ifadesi kullanılmıştır:

Kal'a-i Bagdâdı 'avn-i Hakk ile feth eyledi
Evc-i **burc-ı evliyâ**ya dikdi râyât-ı cihâd / Mezâkî (Mermer, 1994, T/4/2)

Pertev-i mihr-i sipihr-i lâ-fetâsın sendedür
Kuvvet-i hâssiyeti-i hurşîd-i **burc-ı evliyâ** / Nev'î-zâde Atâyî (Karaköse, 1994, K/18/2)

Varup a'yâna **burc-ı evliyâd**an gitdügün bildür
Selâmın vâsıl eyle hazret-i şâh-ı şehîdânun / Süheylî (Harmancı, 2007, Ms/15/4)

Minnet Allâha ki feth eyleyüben Bağdadı
Evliyâ burcına hükm eyledi şâh-ı Haremeyn / Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, T/47/1)

3.2.5. Diğer Kullanımlar

Burç sözcüğü, yukarıdaki kullanımlarının dışında genellikle olumlu anlamlar ifade eden sözcüklerle kurulmuş tamlamalarda da karşımıza çıkar. Bu kullanımlarda burç sözcüğü, astrolojik anlamının yanında bu anlamı çağrıştıracak farklı manaları da ifade eder. Özellikle "güneş" ve "ay" sözcükleri beyitlerin çoğunda hem astrolojik manada hem de dolaylı olarak bu manayı çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır.

Aşağıdaki örneklerde burç sözcüğünün "hakikât (gerçek), kemâl (olgunluk), satvet (kudret), vefâ (sözünde durma), iclâl (büyüklük), letâfet (güzellik), hidâyet (doğru yola girme), şevket (heybet)" gibi olumlu anlamlar çağrıştıran sözcüklerle kullanımları görülmektedir.

Burç sözcüğü ile kurulan bu tamlamalara divanlarda sıklıkla rastlamasak da bunların sık kullanılan tamlamalarla aynı amacı taşıdıkları görülmüştür. Bu

kullanımlarda da amaç diğerlerinde olduğu gibi peygamber, hükümdar veya devlet büyüğünün yüceliğini, kudretini, övülmeye değer özelliklerini ortaya koymaktır. Aşağıdaki örneklerde özellikle kasidelerde karşımıza çıkan bu kullanımlar yer almaktadır.

Hakikât ve kemâl burçlarında parlayan bir güneş olarak tasvir edilen şahıslar övülmeye değer özellikleriyle karşımıza çıkar:

Şeri'at farkının ser-tâcı sensin
Hakikât burcuna şems-i duhâsın / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, K/9/7)

Çekildi hall ile yir yir hutût-ı vefk-i murâd
Zuhûr idüp şeref-i âftâb-ı **burc-ı kemâl** / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/21/2)

Peygamber Efendimizin yüceliğinin anlatıldığı aşağıdaki beyitte Hz. Muhammed, nübüvvet burcunun ve peygamberlik göğünün parlayan, ışık saçan güneşi ve ayı olarak ifade edilmiştir:

Ey **nübüvvet burcının** hurşîd u mâh-ı enveri
Ve'y risâlet âsumânının meh-i şû'legeri / Fasîhî (Gökalp, 2001, K/4/1)

Vefâ, hidâyet, letâfet ve satvet burçlarındaki ay olarak ifade edilen şahıslar aşağıdaki beyitlerde çeşitli özellikleri ile övülmektedir:

Geh **vefâ burcı**na meh gâh cefâ evcine hur
Geh cefâ kasrına şeh gâh vefâ sadrına pâ / Gelibolulu Âlî (Altun, 1999, K/3/11)

Hemşehrî oldı sen meh-i **burc-ı hidâyet**e
Âsârun âfitâbına bir zerreyem didi / Gelibolulu Âlî (Altun, 1999, K/7/14)

Ya-meh-i **burc-ı letâfet**dür o ruhsâr-ı güzîn
K'eylemiş anda nişân-ı perr-i Cibrîl karâr / Gelibolulu Âlî (Altun, 1999, K/18/2)

Mihr-i eflâk-ı muhabbet meh-i **burc-ı satvet**

Âsumân-ı ‘azamet Sidre-i temkîn ü vekâr / Eşref Paşa (Tanrıbuyurdu, 2006, K/XXV/41)

Özellikle padişahlar için kullanılan ve büyüklük ifadesi olan “şevket” sözcüğü ile kurulan bu tamlama ile yüceliği anlatılan padişahın gelişi ile yeryüzünün şeref bulduğu anlatılmaktadır:

Âsmân-ı ‘azâmet neyyir-i **burc-ı şevket**

Buldı zâtıyla şeref kişver-i rûy-ı gabrâ / Kâmî (Yıldırım, 2009, K/4/III/3)

Aşağıdaki kullanımlarda genellikle sevgilinin güzelliğini övmek ve onu yüceltmek maksadıyla kullanılmıştır. Burada genellikle sevgili bazı gök cisimlerine benzetilmiş, bazı nesne ve kavramlar da burçlara teşbih edilmiştir. Yanak burcundaki ay yüzünden şairin gönlü hâleye meyilli olur. Şairin talihinden düşen siyah yıldız ise ay yüzlü sevgilinin yanağındaki benden başkası değildir:

Meh-i **burc-ı ârız**ında gönül oldu hâle mâ’il

Bana kendi tâli’imden bu siyeh sitâre düşdü / Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994, G/311/5)

Bazen sevgilinin güneş yüzü hem şairin Nevrûzu için süs burcu, hem de mutluluğunun kaynağı o güneşin gözünün nurudur. Bazen de gönlün mihrâbı hüviyyet burcunda ortaya çıkar ve yine şairin sevgilinin yüzü ile şereflenmesini sağlar:

Mihr-i rûyun **burc-ı ha -zî**b olmadur Nev-rûzumuz

Nûr-ı çeşm-i mihr-i ‘âlem-gîrdür bih-rûzumuz / Sâkıb Mustafa Dede (Arı, 1994, G/78/1)

Tecellî eyledi mihrâb-ı dil **burc-ı hüviyyet**de

Bi-hamdi’llâh bugün dîdâr-ı yârın mazharı oldum / Sırrî Râhile Hanım (Açıl, 2005, G/22/5)

Gökyüzünün güneşi güzellik burcunun ayının güzelliği iken her güneş ve ay sevgiliye benzer:

Mihr-i sipihr hüsn-i meh-i **burc-ı ân** iken
Her âftâb sana mı benzer her ây ne / Tokatlı Kânî (Yazar, 2006, G/176/5)

Şair burada sevgiliye seslenerek: "Senin güneşin ve benim ayım gönül burcunda yer etti." der ve yüce göklerin koruyucu şahı olduğunu söyleyerek aslında sevgiliyi yüceltir:

Senün mihrün benüm mâhum **gönül burcı**nda yir itdi
Kulun bir âsumân-rif'at şeh-i devlet-penâh oldum / Zâtî (Çavuşoğlu, 1987, G/969/2)

Aşağıdaki beyitlerde sevgili, güzellik burcundaki ay olarak tasvir edilir ve çeşitli özellikleriyle yüceltilir:

Ne fâ'ide ki degil küncümüzde nûr-efşân
Tutam ki **burc-ı melâhat**ta ay imiş bildik / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/160/3)

Mâh-ı nev sanman görinen ol meh-i **burc-ı cemâl**
Na'l-i pây-ı merkebin nakş itdi eflâk üstine / Süheylî (Harmancı, 2007, G/290/3)

3.3. "Kale Çıkıntısı/Kule" Anlamı ile Kullanımı

Burç sözcüğü, astrolojik anlamı dışında "kale bedenleri üzerinde bir kısmı beden duvarlarının dışına taşacak şekilde inşa edilen savunma kuleleri" olarak da karşımıza çıkar. Surlarla çevrili bir şehrin veya sarayın kuleleriyle bir kalenin yüksek ve stratejik mevzileri "burç" olarak adlandırılır. Gökteki burçlar da yükselmeleri, görünür olmaları veya açığa çıkmalarından ötürü bu adı alırlar (Demirci, 1992, s.421).

İncelediğimiz divanlarda bazı beyitlerde feleklerin de kaleler şeklinde tahayyül edildiği görülmüştür. Buradan hareketle bizim inceleme konumuz olan astrolojik anlamdaki burç sözcüğü ile kale burcu arasında bağlantı kurulduğu söylenebilir. Bu bağlantı en çok "burc-ı beden" ve "burc u bârû" tamlamaları ile kurularak karşımıza çıkmıştır. Bundan dolayı aşağıda bu kullanımlar ve divanlardan seçilen örnek beyitler incelenmiştir.

3.3.1. Burc-ı Beden

"Beden" sözcüğü sözlüklerde "gövde, vücut, cisim, ten" manalarının dışında "kale burcu, siper" manasıyla da karşımıza çıkar (Parlatır, 2009, s.171). Divanlarda her iki manayı da çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır.

Yüz yirmi beş divanın otuzunda karşımıza çıkan tamlamanın en çok "kale, hisar, asker, düşman, kılıç" gibi savaşı çağrıştıran sözcükler ile birlikte kullanıldığı görülmüştür.

Aşağıdaki beyitte aşkın şâhı olarak tasvir edilen sevgili, kılıç ile âşığın beden burcunu işgal etmiş ve ten kalesini kanlı başlar ile doldurmuştur. Bu beyitte beden burcu hem âşığın kendisini hem de kale burcu anlamını çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır:

Kılıc ile almasaydı ten hisârın şâh-ı 'ışk
Kanlu başlar tolmaz idi 'Âşıkâ **burc-ı beden** / Âşık Çelebî (Kılıç, 2010, G/64/5)

Sevgilinin yayından çıkan topun taşı düşmana dokunduğunda bedeni kale bile olsa top gibi yıkar. Burada kullanılan "keman mühresi" ifadesi aynı zamanda sevgilinin kaşlarını temsil etmektedir. Zira keman, bir savaş aleti olmasının yanında sevgilinin kaşı için yapılan benzetmelerde de kullanılır:

Düşmene ger dokına sengi kemân mühresinün
Tob-veş yıkar eger **burcı**sa dahı **beden**i / Adnî (Kufacı, 2005, K/1/21)

Aşağıdaki beyitte şair sevgiliye sitem ediyor ve bedeninin kale olmadığını attığı oklara dayanamadığını dile getiriyor. Burada aynı zamanda Divan şiirinde çok kullanılan gamze ve kirpik okları kastedilmektedir. Bu oklar âşığın gönlüne saplanır ve onu yaralar:

Degül çünkim **beden burc** ey dil-i seng
Nice döysün gözün atdugı tîre / Adnî (Kufacı, 2005, G/78/4)

Bedenim burc degildir yüregim taş benim
Seng-i gam zahmına sînem nice tâkat getire / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/258/3)

Yiter atdun cefâ taşın rahm it
Burc degüldür **beden** behey kâfir / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, G/25/3)

Peykânlarından ışlar ise tâli'im nola
Burc-ı bedende her birisi bir sitâredir / Hayâlî Bey (Tarlan, 1992, G/105/4)

Gönül şehrine iy tîr-i dil-ârâ gelmek istersen
Yolundur nâzikâne gel berü **burc-ı beden**den geç / Mürekkepçi Enverî (Kurnaz, 2001, G/25/3)

Gam, divan şiirinde âşık için daima çekilmesi gereken ve onu olgunlaştıran bir duygudur. Âşık, daima gamlıdır ve bundan da mutluluk duyar. Çünkü gam, sevgiliden gelmiştir ve ondan gelen diğer her şey gibi değerlidir. Aşağıdaki beyitlerde "gam, ceyş-i gam, adu-yı gam, leşker-i gam" tamlamalarıyla hem âşığın bedeninde çektiği keder hem de beden kalesi için tehlike oluşturan durumlar ifade edilmiştir.

Azmî-zâde Hâletî aşağıdaki dizelerde gönlünün ateşinden başının üstünde ateşler yandığını ve beden burcunun kulesinde ateş yakıp gam askerlerinin geldiğini haber verdiğini anlatıyor:

Sûz-ı dilden başum üstünde benüm odlar yanar
Her şeb-i firkatde kim fikr-i serencâm eylerüm
Kulle-i burc-ı bedende dem-be-dem âteş yakup
Leşker-i gam geldügin etrâfa i'lâm eylerüm / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, Kt/67)

Gam askerleri, can kalesine hücum ettiğinde şairin beden burcundan gönlü "Allah!" diye çağırıyor ve adeta Allah'tan meded bekliyor:

Adû-yı gussa vü gam kal`a-i câna hücûm itse
Gönül **burc-ı beden**den çıgırur Allâh yegdür yeg / Hasan Ziyâî (Gürgendereli, 2002, G/227/4)

Aşağıdaki beyitte şair, sevgiliye seslenerek canındaki beden burcunu fetheden gam askerlerine karşı mutluluk askerleriyle yardıma gelmesini diliyor:

Gel yetiş leşker-i şâdîyle meded nusret kıl
Ceyş-i gam aldı **beden burcun**ı cânum fethî / Yakinî (Zülfe, 2004, G/194/2)

Kale sözcüğü çoğu kez kaleyi koruyan muhafızı ya da bir hisar erini çağrıştırdığından bazı beyitlerde âşığın beden burcundaki konumunu anlatmak için kullanılır. Âşık, bu beyitlerde bazen sevgiliye kavuşmayı bekleyen aşk kalesinin muhafızıdır. Aşk kalesinin muhafızı kimi zaman düşman gibi hisara giren gam ile mücadele eder kimi zaman da beden burcundaki aşk ateşi ile yanar:

Şehr-i cânı seng-i mihnetle gam itmişdür hisâr
Nâlemüzle biz **beden burcı**nda nevbet beklerüz / Emrî (Saraç, 2002, G/210/2)

Burc-ı bedeni eyle visâlün ile ma‘mûr
İtdi beni çok kal‘a-i ‘aşkunda muhâfız / Fasîhî (Gökalp, 2001, G/192/3)

Adû-yı gam **beden burcı**na çıkdı âgâh it
Hisâra girdi düşmen-vâr meded dizdâra arz eyle / Hasan Ziyâî (Gürgendereli, 2002, G/401/4)

Nâr-ı ışkundan yanar **burc-ı beden**de şem'-i dil
Bir hisâr eri şehâ yandı sana dizdârdan / Mürekkepçi Enverî (Kurnaz, 2001, G/187/4)

Burc-ı bedende cânı nice benzedem sana
Sen pâdişâh-ı âlem ü ol bir hisâr eri / Mürekkepçi Enverî (Kurnaz, 2001, G/287/4)

Mürekkepçi Enverî, aşağıdaki beyitlerde beden burcundaki gözcüleri bazen sevgilinin hasretinden helak olan bazen de gönül kalesine gamın geldiğini gören ve ağlayan gözler olarak tasvir eder:

Beni hasret helâk itdi görün ol meh görünmez mi
Olupdur Enverî **burc-ı beden**de gözciler çeşmüm / Mürekkepçi Enverî (Kurnaz, 2001, G/162/7)

Gelürken her tarafdan ceyş-i gam dil kal'ası üzre
Görür **burc-ı bedend**e gözcilerdür çeşm-i giryânum / Mürekkepçi Enverî (Kurnaz, 2001, G/175/4)

3.3.2. Burc u bârû

"Burc u bârû" , "kale ve duvarlar" anlamını karşılar. Genel olarak, sur duvarlarını güçlendirmek amacıyla yapılan burçlar, genişliğinden fazla yüksekliği olan, dairesel, kare ya da çokgen planlı savunma kuleleridir. Genellikle çok katlıdır. Ortası boş olan en üst katlar daha geniştir ve mazgal siperleri ile çevrilidir. Askerler, duvarın iç yüzüne yapılmış bir sekinin üstünde dururlar, buraya alttan bir merdivenle ulaşılır (Ana Britannica (AB), C.5, 2004, s.151).

Divanlarda karşımıza çıkan "burc u bârû" şeklindeki kullanım bu anlamdan ileri gelir. Bazen savaşta kullanılan toplar dizilir, bazen kesilmiş başlar dikilir. Fakat bu kullanımlarda da tıpkı burc-ı beden tamlamasında olduğu gibi çoğu kez âşığın gönlünde kurduğu kale ve duvarlar anlamı gizlidir.

Aşağıdaki beyitte ay ve güneş, kalelere benzetilen felekte burc u bârûya dikilmiş olan kesilmiş başlara teşbih edilmiştir:

Felekde ay u gün sen şehriyârun şehr-i aşkında
Kesilmiş başlardur kim dikildi **burc u bârû**ya / Bâkî (Küçük, 1994, G/458/4)

Aşağıdaki beyitte, gam şahı olarak tasvir edilen sevgilinin verdiği keder, gönül şehrini ele geçirip öyle viran etmiş ki şehrin kale ve duvarları kalmamış:

Ceyş-i şâh-ı gam Fasîhî zabt idüp şehr-i dili
Şöyle vîrân eylemiş kim **burc u bârû** kalmamış / Fasîhî (Gökalp, 2001, G/180/5)

Bazen şair, sevgiliyi gönül kırgınlığından sakınması gerektiği konusunda uyarır. Zira âşığın âhının topuna "burc u bârû" bile korunak olamaz. "Âh!" bir acı ünlemidir ve âşığın bağrından kopup gelir. Bazen aşk ateşiyle gönülden bir duman olup çıkarken bazen de tıpkı bu beyitte kastedildiği gibi her yeri yerle bir eden bir savaş topu gibidir:

Heman sen inkisar-ı ehl-i dilden ihtiraz eyle
Tahassun mümkin olmaz top-ı aha **burc u bârû**dan / Nâşid (Alıcı, 1998, G/74/11)

Aşağıdaki beyitte gam ve keder askerleri hücum ederek can alıcı oklarını atıyorlar ve iyilik kalesini yıkıyorlar. Şair burada gözümüzün önünde bir savaş anını canlandırırken aslında sevgiliden gelen gam ve kederi kastediyor:

Leşker-i endûh u gam Neylî olup âşûb-sâz
İtmede kasd-ı hücûm-ı cânile sad türk ü tâz
Her tarafdan gelmede tîr-i cefâ-yı can-güdâz
Ceyş-i gamdan kande itsün ilticâ ehl-i niyâz
Kal'a-i himmetde Nâbî **burc u bârû** kalmamış / Neylî (Kılıç, 1994, Thm/6/V)

Şair, burc u bârû ile felek ve gökyüzünü tamlama halinde kullanarak feleklerin gökyüzündeki kaleler şeklinde görülmesi tasavvuruna örnekler veriyor:

Husûsâ kışla yapdı humbara-endâz ocağına
Eder seyr eyleyenler **burc u bârû**-yı sipihri yâd / Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994, T/16/5)

Burc u bârû-yı felekle mütekâbil tâkı
Oldu bu humbara-hâne eser-i Şâh Selîm / Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994, T/18/12)

3.3.3. Diğer Kullanımlar

"Burç" sözcüğü, "burc-ı beden" ve "burc u bârû" kullanımları dışında başka kullanımlarla da karşımıza "kale burcu" anlamını çağrıştıracak şekilde çıkar. Bu kullanımlar bazen yalnızca "burç" sözcüğüyle bazen de "burc-ı çarh, burc-ı hisâr, zafer burcu, burc-ı kal'a, burc-ı eflâk…" gibi tamlamalarla olur.

Aşağıda, bu kullanımlara örnek beyitler bulunmaktadır. Şairler, söyleyiş zenginliklerini ve bu konudaki ustalıklarını sergilemek amacıyla "burç" sözcüğünü çoğunlukla hem gerçek hem de mecaz anlamları çağrıştıracak şekilde kinâyeli kullanmayı tercih etmişlerdir.

Divan şiirinde "Âh!" ile ilgili birçok benzetme yapılmıştır. Bunlardan en çok bilineni âşığın gönlünden yükselen duman şeklinde görülmesidir. "Âh!" aşağıdaki beyitlerde kalelere çekilen bayrak olarak karşımıza çıkar. Öyle ki bazen aşkın askerleri bazen de âşığın feryadı feleğin kalelerine "âh bayrağı"nı diker:

'Aceb mi alsa diyâr-ı murâdı 'asker-i eşk
Ki her dem âh livâsını **burc-ı çarh**a diker / Âşık Çelebî (Kılıç, 2010, K/14/238)

Nâlem yüriyiş eyledi çarhun hisârına
Dikdi **hilâl burcı**na âhum livâsını / Emrî (Saraç, 2002, G/521/4)

Mâh-ı nevdir ser-âlem pervâzıdır anun şafak
Bir livâ-yi âh diktim **burc-ı eflâk** üstüne / Hayâlî Bey (Tarlan, 1992, G/9/3)

Pâdişâh-ı mülk-i 'işkam didügüm 'ayb eylemen
Dikdi sancak-dâr-ı âhum **burc-ı eflâk**e 'âlem / Zâtî (Çavuşoğlu, 1987, G/925/4)

Burc-ı çarha sancak-ı âhı yine diksem gerek
Pâdişâh-ı mülk-i 'ışkam gam sipâhumdur benüm / Zâtî (Çavuşoğlu, 1987, G/873/4)

Âşığın âhı bazen de savaş topu olarak karşımıza çıkar ve genellikle gönül mülkünü harab eder. Zira âşık sevgiliye kavuşamadığı için âh eder. Feleğin kalelerini bu âh topları ile yıkmaya çalışırken aynı zamanda mecazî anlamda kötü talihine de isyan etmiş olur:

Rahîmî hecr-i kûyunla beden mülkin harâb itdi
Felek burcını yıkmaga döküpdür top-ı efgânı / Rahîmî (Mermer, 2004, G/333/7)

Âh topu, gönül mülkünü harap ederken çıkan kıvılcımlar feleğin burcundaki yıldızlara dönüşür. Burada da hem feleğin kalelere benzetilişi hem de astrolojik anlamı burç sözcüğünün çok yönlü kullanıldığının bir göstergesidir:

Top-ı âhumla gönül mülkini itdükde harâb
Burc-ı gerdûna irüp oldı şirârum kevkeb / Şerîfî (Yazar, 2006, G/22/3)

Eflâke irdi **burc-ı hisâr**-ı günâhumuz
Anı nice harâb ide bu tôp-ı âhumuz / Zâtî (Çavuşoğlu, 1987, G/499/1)

Sevgilinin yüzü, güzellik burcunun kalesidir. Öyle ki yüzündeki tüyler duvar çeker ve gerdanı top olur. Burada da şair hem güzellik burcu diyerek sevgiliyi yüceltiyor hem de burç sözcüğünün kale anlamından yararlanarak sevgilinin yüzünü kaleye benzetiyor:

Divâr çekdi hattı vü top oldı gabgabı
Dîdâr-ı yâr **burc-ı melâhat** hisârıdur / Mesîhî (Mengi, 1995, G/49/2)

Divan şiirinde burç sözcüğünün kullanımına genel olarak baktığımızda üç şekilde karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bunlardan birincisi ve en çok kullanılanı burç sözcüğünün astroloji kapsamında kullanılmasıdır. Bunlar çeşitli tamlamalarla karşımıza çıkar ve bu tamlamalar en çok felek ve gök cisimleriyle birlikte kurulur. Bu kullanımlarda hem felek hem de gök cisimleri olan gezegenler mekânsal birer unsur olarak karşımıza çıkar. Burç sözcüğü astroloji kapsamında en çok gezegenlerle birlikte kullanılmıştır. Bunun sebebi her gezegenin hâkim olduğu en az bir burç olmasıdır.

Burç sözcüğü, ikinci kullanım şeklinde manevî anlam içeren tamlamalar içinde yer alır. Bu tamlamalar bazen övülen şahsın itibar yüksekliğini göstermek için bazen de sevgilinin güzelliğini anlatmak için kurulur. Bu kullanımlar, incelediğimiz divanların hepsinde karşımıza çıkmıştır. "Burc-ı evliyâ" tamlaması diğer kullanımlardan tamamen farklı bir anlam içerse de manevî bir anlam taşıdığı düşünüldüğünden bu kullanımlara dâhil edilmiştir.

Burç sözcüğünün son kullanımı "kale çıkıntısı, kule" manalarından yola çıkılarak kurulan tamlamalardır. Burç sözcüğü bu kullanımda genellikle savaş tasvirleri yapar. Bazen âşığın bedeni ve gönlünde kurduğu kaleleri ifade eden tamlamalar kurar. Bu kullanımda burç sözcüğünün yalnızca "kale çıkıntısı/kule" manası değil aynı zamanda astrolojik manada "göklerdeki burçlar" manası da kastedilir.

BÖLÜM IV

DİVAN ŞİİRİNDE ON İKİ BURCUN KULLANIMI

Yıldızlar ilmi olarak da bilinen ilm-i nücûmda önemli bir yer tutan burçlar, geçmişten günümüze insanlar üzerinde büyük merak uyandıran bir ilimdir.

Eski astronomi âlimleri güneşin dünya etrafında döndüğüne ve bu dönüş sırasında on iki eşit dilimden geçtiğine inanıyorlardı. Bu inanıştan yola çıkan astronomi âlimleri, her bir dilimde bulunan takımyıldızlarının gökyüzündeki şekillerine bakarak hepsine birer isim vermişlerdir. Bunlar; hamel (koç), sevr (boğa), cevzâ (ikizler), seretân (yengeç), esed (arslan), sünbüle (başak), mîzân (terazi), akreb (akrep), kavs (yay), delv (kova), cedy (oğlak), hût (balık)tur.

Bu bölümde, öncelikle incelediğimiz yüz yirmi beş divanda on iki burcun hangi sıklıkla kullanıldıkları aşağıda tabloyla gösterilmiştir. Ardından her burç ayrı ayrı ele alınarak şairlerin kullanım yerleri ve sıklıkları bakımından istatistîkî olarak yorumlanmış, beyitler tek tek ele alınıp farklı anlamdaki kullanımlarına göre gruplandırılmış ve bu kullanımlar alt başlıklar halinde sunularak farklı şairlerden alınan beyitlerle zenginleştirilip incelenmiştir.

Sıra No	Burçlar / Divanlar	Hamel	Bere	Sevr	Cevzâ	Tev'emân	Seretân	Harçeng	Arslan	Esed (Arslan)	Sünbüle	Azrâ	Mîzân	Terâzû	Akreb	Kejdüm	Kavs	Cedy	Delv	Semek	Hût	Simak	Balık	Toplam
		Koç		(Boğa)	İkizler		Yengeç				Başak		Terazi		Akrep		Yay	(Oğlak)	(Kova)	Balık				
1	Abdülahad Nuri Divanı(XVII. yy.)																							
2	Adnî Divanı (XV. yy.)																							
3	Âhî Divanı(XVI. yy.)																							
4	Ahmed Paşa Divanı(XV. yy.)				1										4		6		2		1			14
5	Ahmed-i Dâ'i Divanı(XV. yy.)							1		1	1				1									4
6	Ahmedî Divanı(XIV. yy.)	10		3	1		1			1	3		5		1		1	1	1		5			33
7	Amrî Divanı(XVI. yy.)				1																			1
8	Antakyalı Münif Divanı (XVIII. yy.)	1	1		1																			3
9	Antepli Aynî Divanı(XIX. yy.)							1		1	1				1									4
10	Asaf Divanı(XIX. yy.)														1									1
11	Aşık Çelebi Divanı(XVI. yy.)																							
12	Avnî Divanı(XV. yy.)																							
13	Ayıntablı Mahremî Divanı(XIX. yy.)																							
14	Azmî-zâde Halefî Divanı(XVII. yy.)	4			3		1			5	1		4				1	1	1		2	5		28
15	Bâkî Divanı(XVI. yy.)	1																						1
16	Behiştî Divanı(XVI. yy.)									1														1
17	Bursalı İffet Divanı(XIX. yy.)	1																						1
18	Cemalî Divanı (XV. yy.)										1													1
19	Çâkerî Divanı(XV. yy.)																							
20	Çankırılı İbrahim Hürrem Divanı(XIX. yy.)																							
21	Çelebizade Asım Divanı (XVIII. yy.)			1						1									1					3
22	Emrî Divanı(XVI. yy.)										1		1	1										3
23	Enderunlu Hamid Divanı (XVIII. yy.)																							
24	Eşref Paşa Divanı(XIX. yy.)				1																			1
25	Erzurumlu Zihnî Divanı(XIX. yy.)																				1			1
26	Es'ad Divanı(XVIII. yy.)																1				1			2
27	Fasîhî Divanı(XVII. yy.)			1	1					2	1						1				1			7
28	Fatin Divanı(XIX. yy.)																1							1
29	Figânî Divanı(XVI. yy.)																							
30	Fuzûlî Divanı(XVI. yy.)	2													1						1			4
31	Gelibolulu Âlî Divanı(XVI. yy.)	1		1	1						1		1						2					7
32	Hafî'd Divanı(XVIII. yy.)									1	1													2
33	Hâlet Efendi Divanı(XIX. yy.)																							
34	Hamdi Çelebi Divanı (XV. yy.)																							
35	Hami-i Maraşi Divanı (XIX. yy.)																							
36	Handî Divanı(XIX. yy.)																							
37	Hasan Ziyâî Divanı(XVI. yy.)												1	1			1				1			4
38	Hayalî Bey Divanı(XVI. yy.)			1				1		1						1	1		1	1				7
39	Hayretî Divanı(XVI. yy.)																							

Sıra No	Burçlar / Divanlar	Hamel	Bere	Sevr	Zucesedeyn	Cevzâ	Tev'emân	Seretân	Harçeng	Şîr	Esed	Sünbüle	Mîzân	Terâzû	Akreb	Kejdüm	Kavs	Cedy	Delv	Semek	Hût	Simak	Balık	Toplam
		(Koç)		(Boğa)		(İkizler)		(Yengeç)		Arslan		(Başak)	(Terazi)		(Akrep)		(Yay)	(Oğlak)	(Kova)	(Balık)				
40	Hâzık Divanı(XVIII. yy.)	3		4		2		1			3		2		1		1				1			18
41	Helâkî Divanı(XVI. yy.)																							
42	Hulusı-i Celvetî Divanı(XVIII. yy.)																							
43	Kadı Burhaneddin Divanı(XIV. yy.)	9								1		1		2	1		6	1		1		1	1	24
44	Kâmî Divanı(XVIII. yy.)	1				1		2	1		1		2				1	1			1			11
45	Karamanlı Aynî Divanı(XV. yy.)	3		5	3	2	5	3	1	5		2	5	1	5	2	3	2	6		9	1	1	64
46	Karamanlı Nizâmî Divanı(XV. yy.)										1	1	1				1		1					5
47	Kâtib-zâde Mustafa Sâkıb Divanı(XVIII. yy.)																							
48	Keçecizade İzzet Molla Divanı (XIX. yy.)								1		1	1			1									4
49	Lâmekânî Hüseyin Efendi Divanı(XVII. yy.)																							
50	Lebîb Divanı(XVIII. yy.)										2	1	1				2		1					7
51	Mahmud Nedim Paşa Divanı(XIX.yy.)																							
52	Me'âlî Divanı(XVI. yy.)												1	2			1				1			5
53	Mekkî Divanı(XVIII.yy.)											2			1				1					4
54	Mesîhî Divanı(XV. yy.)	1		1							1													3
55	Mezâkî Divanı(XVII. yy.)	1																				1		2
56	Mihrî Hatun Divanı(XVI. yy.)																							
57	Mirzâ-zâde Sâlim Divanı(XVIII. yy.)	1		1							1							1						4
58	Muvakkit-zâde Pertev Divanı(XVIII. yy.)														1	1								2
59	Mürekkepçi Enverî Divanı(XVI. yy.)	1																						1
60	Nabi Divanı (XVII. yy.)					2		1					4						2					9
61	Nâilî-i Kadîm Divanı(XVII. yy.)	6																						6
62	Nakşî Divanı(XVII. yy.)																							
63	Nâlî Divanı(XVII. yy.)	2		2		1					1		1											7
64	Nâmî Divanı(XVII. yy.)	1																						1
65	Nâşid Divanı(XVIII. yy.)	1									1						2							4
66	Necâtî Beg Divanı(XV. yy.)																							
67	Neccâr-zâde Rızâ Divanı(XVIII. yy.)	1															1							2
68	Nedîm Divanı(XVIII. yy.)	4			1		1											3						9
69	Nef'î Divanı(XVII. yy.)	3		1				1	1		1								4		1			12
70	Nehcî Divanı(XVII. yy.)														1									1
71	Nesîmî Divanı(XIV. yy.)	1																						1
72	Neşâtî Divanı(XVII. yy.)																							

Sıra No	Burçlar / Divanlar	Hamel	Bere	Sevr	Cevzâ	Tev'emân	Seretân	Harçeng	Esed	Sünbüle	Hûşe	Azrâ	Mîzân	Terâzû	Akreb	Kejdüm	Kavs	Cedy	Delv	Semek	Hût	Simak	Balık	Toplam
		(Koç)		(Boğa)	(İkizler)		(Yengeç)		(Aslan)	(Başak)			(Terazi)		(Akrep)		(Yay)	(Oğlak)	(Kova)	(Balık)				
73	Nevî Divanı(XVI. yy.)	4		1			1										1		1					8
74	Nevî-zâde Atâyî Divanı(XVII. yy.)	1					1												1		1	1		5
75	Nevres-i Kadîm Divanı(XVIII. yy.)			1	1		1												3					6
76	Neylî Divanı(XVIII. yy.)	1			1																			2
77	Nigârî Divanı(XIX. yy.)	2													1					2		2		7
78	Osman-zâde Tâ'ib Ahmed Divanı(XVIII. yy.)				1				1															2
79	Rahîmî Divanı(XIX. yy.)																							
80	Refî'-i Kâlâyî Divanı(XIX. yy.)	2							1	1			2		4		2							12
81	Resmî Divanı (XVIII. yy.)																							
82	Revânî Divanı(XVI. yy.)																							
83	Rezmî Divanı (XVII. yy.)																							
84	Rûz-nâmeci-zâde Şinâsî Divanı(XVII. yy.)												1											1
85	Sâbir Pârsâ Divanı(XVII. yy.)	1							1										1		2			5
86	Sadi Divanı (XVII. yy.)																							
87	Sâid Giray Divanı(XVIII. yy.)														1									1
88	Sâkıb Mustafa Dede Divanı(XIX. yy.)				1																			1
89	Sâmî Divanı(XVIII. yy.)								1				3	1			1							6
90	Sehî Bey Divanı(XVI. yy.)	1		2														1						4
91	Seliki Divanı (XVI. yy.)														1									1
92	Seyyid Câzim Divanı (XVIII. yy.)																							
93	Seyyid Vesîm Divanı(XVIII. yy.)	1																						1
94	Sırrî Râhile Hanım Divanı(XIX. yy.)								1															1
95	Sivaslı Gulâmî Divanı(XIX. yy.)								1															1
96	Sultan I. Ahmed Divanı(XVII. yy.)																							
97	Sunî Divanı(XVI. yy.)																							
98	Süheyli Divanı (XVI. yy)	6		1	2			1	2			1	1	1	1	1	2	1	1		1			22
99	Şânî-zâde Atâullah Divanı(XIX. yy.)																							
100	Şehrî Divanı(XVII. yy.)				1										2									3
101	Şemî Divanı(XVI. yy.)				1																			1
102	Şeref Hanım Divanı(XIX. yy.)								1						2									3
103	Şerîfî Divanı(XVI. yy.)																							
104	Şeyh Gâlib Divanı(XVIII. yy.)	1																	1					2
105	Şeyhî Divanı(XV. yy.)	2	1	1											1									5
106	Şeyhülislam Yahyâ Divanı(XVII. yy.)	1													1		1							3
107	Tâcî-zâde Câfer Çelebi Divanı(XVI. yy.)	2		1	5	1		1	1				2		2			1	1		2	3		22
108	Tecellî Divanı (XVII. yy.)								1															1
109	Tırsî Divanı(XVIII. yy.)																							
110	Tokatlı Kânî Divanı(XVIII. yy.)								1	1	1						1							4
111	Turâbî Divanı(XIX. yy.)																							
112	Usûlî Divanı(XVI. yy.)																1							1
113	Ümmî Sinan Divanı(XVII. yy.)																							
114	Üsküblü İshâk Çelebi Divanı(XV. yy.)														1									1
115	Üsküdarlı Mustafa Manevî Divanı(XVII. yy.)																							
116	Üsküdarlı Sırrî Divanı(XVIII. yy.)								1															1
117	Vasfî Divanı(XVI. yy.)																							
118	Vecdî Divanı(XVII. yy.)												1	1										2
119	Vuslatî Divanı (XVIII. yy.)																							
120	Yahyâ Bey Divanı(XVI. yy.)	1		1			1						1		1		2							7
121	Yakînî Divanı(XVI. yy.)																1							1
122	Yenişehirli Avnî Divanı(XIX. yy.)				1									1										2
123	Yunus Emre Divanı(XIII. yy.)																							
124	Zâtî Divanı(XVI. yy.)	3		2									1	1	2									9
125	Ziver Paşa Divanı (XIX. yy.)	6		1	1		1		5	1	1		2		2		2	1	2		4			29
																								523

4.1. Hamel (Koç) Burcu

Hamel (Koç), on iki burçtan birincisidir. "Burc-ı bere" adıyla da bilinir. Semânın kuzey yarım küresinde Sevr burcu ile Süreyyâ yıldızının yakınlarında bulunan, gökyüzünde başı arkaya çevrilmiş bir koç şeklinde görünen yıldız kümesinin adıdır. İncelediğimiz divanlarda en fazla kullanılan burç olan Hamel, divanların otuz dokuzunda doksan dört beyit/şiirde karşımıza çıkar. Otuz bir beyit/şiirde tek başına "burc-ı Hamel, Hamel, Hamel burcı" şeklinde kullanılmıştır. Geriye kalan altmış üç beyit/şiirde ise diğer burçlarla beraber kullanılmıştır. Divanların ikisinde de "bere" şeklinde karşımıza çıkar.

İncelediğimiz divanlarda Hamel burcunun farklı kullanımları göze çarpar. Bu kullanımların en çok karşımıza çıkanı, Hamel burcunun bahar mevsiminde kullanılmasıdır. Bu kullanım dışında Hamel bazen gerçek anlamını çağrıştıracak şekilde beyitlerde hem bir hayvan olarak koçu hem de gökyüzündeki Koç burcunu kastedecek şekilde kullanılmıştır. Bu kullanımlar koçun bazen sofralarda kebap olma özelliği ile bazen kurbanlık olma özelliği ile bazen de çayırlara çıkıp otlayan bir hayvan olma özelliği ile karşımıza çıkar. Bu kullanımlar ayrı alt başlıklar halinde sunulmuş ve beyitlerle örneklendirilerek incelenmiştir. Aşağıdaki beyitlerde şair, Hamel burcunun gökte çevresinde bulunan yıldızlar ve gezegenlerin isimlerini zikrederek gökyüzündeki konumu ile ilgili bilgiler vermektedir:

Hamel evvel on üç encüm olupdur hâne-i **Mirrîh**
Butayn anda karıncukdur iki karnında **Şirtân**ı / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/57/48)

Cenûba şekl-i evvel bil **Hamel** yanında **Kaytus**dur
İçinde kevkebi kebdür deminde **Dıfda'u's-sânî** / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/57/80)

4.1.1. Bahar Mevsiminde

Bu burçtan genel olarak güneşle birlikte bahsedilir. Eski takvime göre ilkbaharın birinci ve altıncı gününe Nevrûz denir ve Nevrûz'un başlangıcı, güneşin Hamel burcuna girdiği zamandır. Özellikle bahardan bahseden beyit ve mısralarla kasidelerin genellikle nesib bölümlerinde, bahar mevsiminin övgüsünü bir kişiye bağlayan

bahariyyelerde Güneş-Hamel-Nevrûz üçlüsüne sık sık rastlanır. Bu kullanımda hamel, bir hayvanı değil gökyüzündeki koç burcunu kastedecek şekilde kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde şair, güneşin koç burcunu menzil etmesi ile canlanan doğayı yani baharın gelişini tasvîr ediyor. Şair aynı zamanda kasidenin yazıldığı kişiye de bu vesileyle övgülerini sunuyor. Aşağıdaki beyitlerde güneş, kasidenin ithaf edildiği şahsı temsil etmektedir. Söz konusu şahsın, tıpkı güneş gibi hamel burcuna gelerek dünyayı güzelleştirdiği belirtilir:

Çünkim **hamel** evini itdi âfitâb menzil
Zinde olup reyâhîn gül toldı merkez-i gil / Ahmedî (Akdoğan, 1979, K/LIII/1)

Nev-bahâr oldı kudûmıyla berîd-i ikbâl
Sanki **burc-ı Hamele** neyyir-i a'zam geldi / Mezâkî (Mermer, 1994, K/11/2)

Münevver kılsa hurşîd-i cihân-ârâ **hamel burcı**n
Olur çün ravza-i mînû zemîn çün ‘urfe-i mînâ / Süheylî (Harmancı, 2007, K/2/32)

Dünyayı aydınlatan güneş, kış ordusunun üzerine hücum edip koç burcuna bayrağını diksin diyen şair, baharın gelişini bir savaş tasvîri ile bizlere sunar:

Geldi ol gün ki idüp cünd-i şitâ üzre hücûm
Dike **burc-ı hamel**e mihr-i cihân-tâb ‘alem / Süheylî (Harmancı, 2007, K/32/3)

Kış şahpesine kalmadı âlemde bir amel
Burc-ı hamelde dikti felek şâhı çün alem / Şeyhî (İsen, 1990, K/10/4)

Direfş-i mihr-i rûşen-ruh **hamel** kasrını zeyn eyler
‘Âdem iklîmini özler sipâh-ı sarsar u sermâ / Süheylî (Harmancı, 2007, K/2/44)

Amrî de yine bir savaş tasviri ile gönüldeki âhın topunun feleğin burçlarında bir gedik açtığını, koçun başında yarasının göründüğünü söylüyor. Burada şair, “bere” kelimesini hem “yara” hem de “kuzu” anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanmıştır:

Görinse ger sipeh-i hatt ile muhâsarası
Hisâr-ı vuslatun olmaz müsellemi-i viresi
Burûc-ı çarha açar rahne tob-ı âh-ı dilüm
Ser-i **hamel**de nümâyân degil midür **bere**si / Amrî (Çavuşoğlu, 1979, R/18)

Astrolojide, her yıldızın ait olduğu bir burç vardır. Yılın bazı zamanları yıldızlar ait oldukları burçlarda bulunurlar ve bu olay uğurlu bir zamanı işaret eder. Buna "şerîf" veya "vakt-i şerîf" denir. Şair aşağıdaki beyitte, devletin yıldızının tıpkı güneşin hamel burcunu menzil ettiği gibi şeref evinde bulunmasını arzu ediyor:

Devletün yılduzı olsun şeref ivinde mudâm
Gün bigi kim ola menzil-geh ana **burc-ı Hamel** / Ahmedî (Akdoğan, 1979, K/LIV/33)

Güneşin hamel burcunda bulunması Nevrûz'un gelmesi ve dünyanın bir anlamda süslenmesi için bir vesiledir. Bu aynı zamanda kasidenin yazıldığı şahıs için de bir övgü sebebidir. Çünkü o da tıpkı Nevrûz gibi gelişiyle dünyayı güzelleştirir:

Az kaldı kim **Hamel burcı**na vara âftâb
Bağlana Nev-rûz-ı fîrûz ile çok zîver cihân / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/22/7)

Mihr-i 'âlem-tâb ide her sâl tahvîl-i **Hamel**
Dinile nevrûz ile gül-zâra zînetdir gelen / Bursalı İffet (Arslan, 2005, K/3/25)

Rûz-ı nevrûz-ı kerem fasl-ı bahâr-ı hurrem
Zîb-i eyvân-ı **hamel** mihr-i mahal sadr-ı ecel / Nevres-i Kadîm (Akkaya, 1996, K/XIX/10)

Nitekim her ser-i sâl erişe rûz-ı nevrûz
Cilvegâhın ede hurşîd-i felek **burc-ı hamel** / Nef'î (Akkuş, 1993, K/53/48)

Güneşin koç burcunu menzil etmesi, kasidenin yazıldığı şahsın güneşe benzetilerek övülmesine bir vesiledir. Aşağıdaki beyitlerde şair, güneşin hamel burcuna

gelmesini kasidenin yazıldığı padişahın veya devlet büyüğünün başa gelmesi gibi yorumlamıştır:

Vücud-i bî-bedeli âftâbdır ammâ
Bir âftâb ki da'im medarı ola **Hamel** / Fuzûlî (Akyüz, 1990, K/23/13)

Zîbi eyvân-ı **hamel** mihr-i mahal sadr-ı ecel
Nâzım-ı dîn ü düvel râbıta-bend-i kânun / Nevres-i Kadîm (Akkaya, 1996, K/XVII/13)

Sadra kim geçdi o semmûr-ı siyehle gûyâ
Âfitâb etdi şeb-i tarda teşrîf-i **Hamel** / Nevres-i Kadîm (Akkaya, 1996, K/XIX/6)

Güneşin hamel burcuna gelmesi yani diğer manasıyla baharın gelmesi doğa için özellikle de çayırlara çıkıp otlayan hayvanlar için bir mutluluk kaynağıdır. Aşağıdaki beyitlerde şairler, bu durumu aynı zamanda kasidenin yazıldığı şahsı yüceltmek manasıyla da kullanmıştır:

Vezîr-i devr-i zaman kim **hamel**deki hurşîd
Celâl ü câhına nisbetle bîr emîn-i ganem / Nedîm (Macit, 1997, K/25/13)

Güneşlenür kuzıcağım çıkup çemen-zârda
Ki oldı **burc-ı Hamel** âfitâba cây-ı karâr / Zîver Paşa (Arslan, 2009, K/19/11)

Güneşin, hamel burcunda bulunması misk kokulu çiçeklerin ve cennetten çıkma çimenlerin dünyayı güzelleştireceği manasına gelir. Şairin güneşi hamel burcunda görmesi, mutluluğa erişmesinin de vesilesidir:

Hamel burcında gün çün aldı nûrı
Çemen Firdevs ü nergis oldı hûrı / Ahmedî (Akdoğan, 1979, G/651/1)

Cihân pür-bûy-ı müşg-i nâfe-i Çîn
Hamel burcında seyr eyler gazâle / Bâkî (Küçük, 1994, G/456/4)

Yine gördüm bu gün şemsi **hamel**de
İrişdüm devlete yine el elde / Kadı Burhâneddîn (Ergin, 1981, G/482/1)

Güneşin hamel burcunda olması nevrûz çağını dolayısıyla da dolu kadehleri hatırlatır. Nevrûzun gelmesi doğayı canlandırdığı gibi şairi de canlandırır ve şair bunu şarap kadehleriyle kutlar:

Tolu ayah vir iy sâkî zîrâ nev-rûz çağıdur
Şerefdedür **hamel**de şems ayağ onun ayağıdur / Kadı Burhâneddîn (Ergin, 1981, G/504/1)

Sâgar-ı mihri cihâna sundı sâkî-i **hamel**
Neşve-dâr itdi yine eşyâyı hep nevrûzdur / Nâmî (Yenikale, 2002, G/125/2)

Gel ey sâkî ki eyyâm-ı **hamel**dir
Safâ hengâmı gülşen hoş mahaldir / Nigârî (Bilgin, 2011, G/245/1)

Nev-bahâr oldı güneş kıldı **hamel burcı**n mahal
Berre-i biryân ile câm-ı mey iç gülzâra gel / Nev'î (Tulum, 1977, G/294/1)

Aşağıdaki beyitlerde güneş sevgiliye teşbih edilmiş ve güneşin hamel burcuna ermesiyle gelen bahar, sevgilinin güzelliği ile dünyayı süslemesine eş görülmüştür:

Güneş yüzini **hamel**de göreli hayli durur
Aceb degül mi ki andan tahavvül eylemeye / Kadı Burhâneddîn (Ergin, 1981, G/985/3)

Ol meh bahâr-ı hüsne ne dem zîb-bahş olur
Mir'ât-ı mihri destine **Burc-ı Hamel** virür / Kâmî (Yıldırım, 2009, G/47/2)

Bu sâl-ı ferruh-fâlde hurşîd-i zîbâ-peykerin
Burc-ı hamelde yümn ile ruhsârı oldukda bedîd / Nedîm (Macit, 1997, T/8/4)

Güneş bazen sevgilinin güzelliğini hamel burcundan över ve sevgilinin kapısına yüz sürmek için muhafızdan yardım ister:

Edip **Burc-ı Hamel**den mihr-i âlem hüsnünü tahsîn
Kılıp yüz sürmeğe derbândan eyler dâ'im istimdâd / Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994, T/9/10)

Aşağıdaki beyitlerde güneş, hamel burcuna teşrif ettiğinde yıldızı şeref burcunda doğan bir padişah gibi düşünülmüş ve bazen de Nevrûz sultânı olarak addedilmiştir. Güneş, koç burcundayken ışıkları bazen düşman yakan ok olur. Başka bir beyitte de adalet kasrına çıkan bir padişah gibi düşünülür:

Fürûzân etdi eyvân-ı **hamel**de şem'-i hurşîdi
Doğup burc-ı şerefde kevkeb-i bihrûz-ı sultanî / Nevres-i Kadîm (Akkaya, 1996, G/386/3)

Güneş gökde **hamel burcı**nı teşrîf eyledi güyâ
Mizâc-ı dehri kıldı mu'tedil nevrûz sultânı / Nev'î (Tulum, 1977, G/522/2)

Burc-ı hamelde revzen-i hurşîdden saçıldı zer
Çıkdı 'adâlet kasrına nev-rûz-ı sultânî meger / Nev'î-zâde Atâyî (Karaköse, 1994, G/40/1)

Mihr-i çarha olmadan beytü'ş-şeref **burc-ı Hamel**
Hak ezel kıldı şeref zâtın serîr-i şevkete / Zîver Paşa (Arslan, 2009, T/418/2)

Saltanat baharının güneşinin yaptığı saray hamel burcuna benzetilmiş ve gül, divanın defterdarı olarak düşünülerek güneşin nevrûzda koç burcunu yenilemesinden bahsedilmiştir:

Mihr-i zi'n-nûr-ı bahâr-ı saltanat yapdı sarây
Oldı bu beytü'ş-şeref mânende-i **burc-ı Hamel** / Zîver Paşa (Arslan, 2009, T/562/1)

Durdu devletin yine dîvâna defterdâr-ı gül
Âleme mihr etdi tecdîd-i **hamel** nevrûzda / Nef'î (Akkuş, 1993, G/121/4)

Güneş, aşağıdaki beyitlerde bazen âlemin yüzünü güldüren; bazen de nevrûzun gelmesinden dolayı doğaya cömertlik eden bir padişah olarak düşünülmüştür:

Güldi ruhsâre-i 'âlem çü gül-i Ferhârî
Geldi **burc-ı hamel**e hüsrev-i rûz-ı rûşen / Süheylî (Harmancı, 2007, G/274/2)

Şâh-ı eyvân-ı **hamel** teşrîf idüp dîvânını
Ehl-i bâga eylesün cûd u sehâ nev-rûzdur / Şeyhülislâm Yahyâ (Kavruk, 2001, G/119/4)

Aşağıda, hamel burcunun anlamından yola çıkarak hem baharın gelmesi ile çayırlarda otlayan kuzulardan bahsedilmiş hem de güneşin hamel burcuna ermesi ile bahar ayı gelmesi arasında bağlantı kurularak kuzu sözcüğü ile kurulmuş beyitler bulunmaktadır. Bu beyitlerde kuzu bazen gerçek anlamını bazen de sevgiliyi çağrıştırmaktadır:

Medâr-ı şems olaldan nokta-i **burc-ı hamel** Nev'i
Beyâz-ı berf ile tutdı ganem dest ü beyabanı / Nev'î (Tulum, 1977, G/499/5)

Bir kez irişip 'aşk ile nev-rûz-ı visâle
Alsak koyuna ol kuzuyı **burc-ı hamel**de / Refî'i Kalâyî (Alpaydın, 2007, G/48/4)

Şemsdir sanki **hamel burcu**na tahvil itmiş
Çemen-i sine-i 'aşıkda çerende **bere**dir / Seyyid Vesîm (Kalkışım, 2004, G/87/5)

Bin eyle koyunun koyun ala gözlü kuzılarla
Hamel burcına hurşîd-i cihân-efrûz irişmişdür / Zâtî (Çavuşoğlu, 1987, G/214/4)

Alsan kemerde nola gönül kuzısın ele
Ki gâh âftâb karîni **hamel** gerek / Me'âlî (Ambros, 1982, G/133/3)

4.1.2. Yemek

Hamel burcu, bazen tek başına bazen de Sevr (boğa) burcuyla beraber çoğunlukla "biryân" sözcüğü ile sofralarda "kebap" olacak şekilde kullanılır. Burada "Hamel" sözcüğü genellikle hem gerçek, hem de mecaz anlamını çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır:

Bu fasl içinde eger gelse **burcı**na hurşîd
Harâret ile **Hamel** tutuşup kebâba döner / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/28/11)

Eyledi **burc-ı Hamel** bir kuzı biryânın o şeb
Süfre-i hân-ı kerâmâtına arz u ihdâ / Zîver Paşa (Arslan, 2009, K/6/13)

Bezmi biryanına yanar yakılur **sevr** ü **Hamel**
Sofra-i himmeti üftâdesidir arz u semâ / Sehî Bey (Yılmaz, 2010, K/9/38)

Sipihr sofrasın açar bu hâna mâ hazarı
Kültçe ay u güneş **sevr** ü **berre** biryânı / Şeyhülislam Yahyâ (Kavruk, 2001, K/14/32)

Sevgili öyle güzeldir ki hamel, o güzel gözlü sevgilinin kıskançlığıyla göklerde biryân olur:

Duysa bezme geldügin ol gözleri mestânenün
Âteş-i reşkiyle göklerde **Hamel** biryân olur / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, G/249/6)

Aşağıdaki beyitlerde hameli pişirip biryân eden âşığın aşkı ile yanan âh ateşidir. Zira âşığın âhı gönlünden göğe yükselir ve genellikle felek fırınını yakarak hameli bazen tek başına bazen de sevr ile birlikte biryân eder. Burada âşığın âhının en önemli sebebi sevgiliye kavuşamamanın verdiği ızdıraptır:

Nâr-ı âhumdan **hamel** pişüp felek
Döndi tennûra kurı biryân ile / Mesîhî (Mengi, 1995, G/243/5)

Ey melek şanma ki âh-ı sûz-nâkümden benüm
Çarh tennûrında **sevr** île **hamel** biryân degül / Zâtî (Çavuşoğlu, 1987, G/825/3)

Bu gice ol meh rakîb-i '**akreb**ün mihmânıdur
Subh olınca âhumun **sevr** ü **hamel** biryânıdur / Zâtî (Çavuşoğlu, 1987, G/269/1)

4.1.3. Kurbanlık

Hamel burcu; bazen tek başına, bazen de sevr (boğa) ve cedy (oğlak) burçları ile birlikte gerçek ve mecaz anlamını çağrıştıracak şekilde "kurbanlık" tasvirlerinde kullanılır:

'Îd-i nev-rûza n'ola kurbân içün gelse **hamel**
Hep libâs-ı leyli kaddine göre kesdi nehâr / Refî'i Kalâyî (Alpaydın, 2007, K/20/6)

Hamelin kurbanlık tasvirlerinde kullanımı genellikle kasidelerde karşımıza çıkar ki bu aynı zamanda kasidenin yazıldığı devlet büyüğünü övmek ve onu yüceltmek adına yapılır. Felekteki hamel ve sevr, kasidenin yazıldığı kişinin yolunda kurban edilir:

N'olur **hamel** ki **sevr** dahı isdese çarhdan
Anun yolında olmaga kurbân bagışlaya / Ahmedî (Akdoğan, 1979, K/LXIX/14)

Ferâz-ı çarhı eğer mihrveş güzâr etsen
Seza budur **hamel** ü **cedy**in eyleye kurbân / Nedîm (Macit, 1997, K/32/13)

Gûş edüp müjde-i teşrifini ta'zîmen leh
Çarh-ı gerdun **hamel** ü **cedy**ini kıldı kurbân / Nedîm (Macit, 1997, T/10/8)

Bin cân ile oldı **hamel** ü **sevr** ana kurbân
Evvelki göki kıldı kamer gibi çü me'vâ / Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, K/1/18)

Hâzık divanının farklı iki kasideden alınmış aşağıdaki beyitlerinde benzer ifadelerle sevr boyun eğmiş, cevzâ hizmete hazır, hamel de felekte koçbaşına kurban olmuştur. Burada koçbaşı aynı zamanda XV. yy. sonlarına kadar kullanıldığı bilinen ve kale kuşatması sırasında surların ve kapıların yıkılmasına yarayan ön tarafı koçbaşına benzeyen direktir. Hamelin koç manasından yola çıkarak her iki anlama da gelecek şekilde kullanılmıştır:

Sevr gerden-dâdedir **cevzâ** kemer-beste kulı
Çarh-ı heştümde **hamel** koçbaşına kurbân olur / Hâzık (Güfta, 1992, K/5/35)

Sevr gerden-nihâde kişt-i âmâl-i cihân-bâna
Kabûl etse **hamel** koçbaşına olmaz mı kurbânı / Hâzık (Güfta, 1992, K/1/55)

4.1.4. Bir Hayvan

Aşağıdaki kullanımlarda Hamel burcu, bazen tek başına bazen de sevr ve cedy burçları ile birlikte çayırlara çıkıp otlayan bir hayvan olarak tasavvur edilmiştir. Bu kullanımda Hamel, kimi zaman bahar ve Nevrûz'la ilişkili olarak kullanılmıştır. Baharın ve nevrûzun gelişi, Hamel'in çayırlarda otlaması anlamına gelir. Bu kullanım, Hamel burcunun içinde bulunduğu ayların bahar mevsiminde bulunmasından kaynaklanır. Şairler, beyitlerinde çeşitli söz oyunlarıyla hem bir hayvan olarak hameli hem de gökteki Hamel burcunu kastederler:

Ol ki Nev-rûz-ı recâ lutfına vâ-beste idi
Olmadan sebze-i eflâk çerâ-gâh-ı **Hamel** / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/40/9)

Şu demler geldi kim **Cedy** ü **Hamel** çıkdı çerâ-gâha
Zemîn oldı ser-â-ser sebz ü hurrem âsmân-âsâ / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/8/10)

Kurbanlık tasvirlerinde olduğu gibi çayırlarda otlayan haliyle de hamel genellikle kasidelerde kullanılmıştır. Burada da şair kasidenin yazıldığı kişiyi genellikle övmeyi amaçlamıştır:

Ol ki dâ`im **Sevr**-i gerdûn gelle-i **Cedy** ü **Hamel**

Terrezâr-ı rıf´atinden etmede ra´y u çerâ / Mirzâ-zâde Sâlim (İnce, 1994, K/13/28)

Dâmen-i kuhsârı olmış merta‘-ı **Cedy** ü **Hamel**

Rahne-i dîvârı nesr-i tâyire düşmiş künâm / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, K/14/9)

4.2. Sevr (Boğa) Burcu

Sevr (Boğa) burcu, burçlar mıntakasının ikincisidir. Bu adın verilmesine sebep olan şekil; başı, boynuzları şarka gelecek şekilde yana sarkmış olan bir boğanın ön yarısını göstermesidir. “Burc-ı Süreyyâ” ve “burc-ı gâv” olarak da adlandırılan Sevr, ayın burcudur.

İncelediğimiz divanların yirmisinde otuz iki kez karşımıza çıkan sevr (boğa) burcu, beş beyitle en fazla Karamanlı Aynî Divanı’nda kullanılmıştır. Otuz iki beyitin yedisinde tek başına kullanılan sözcük geriye kalan yirmi beş beyitte diğer burçlarla beraber kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitlerde özellikle kurban tasvirleri ile karşımıza çıkar. Divan şiirinde sevrin sabah olunca görülmemesi ayın kurban edilmesine bağlanırken, gökyüzündeki kızıllık da kurban edilen ayın kanı şeklinde yorumlanır:

Düşmenün kim gâv-peykerlıg-ıla har-magzdur

Ger felek **sevr**i olursa sana kurbân yaraşur / Ahmedî (Akdoğan, 1979, K/XXIX/15)

Sanmanız gül-gûn şafak oldu ufuktan âşikâr

Îd içün çarh-ı felek **sevr**ini kurbân eyledi / Hayâlî Bey (Tarlan, 1992, K/17/2)

Bazı beyitlerde özellikle Hamel ve Cedy burçlarıyla beraber sofralara kebap olma yönüyle karşımıza çıkar. Bazen âşığın kahrının ateşiyle kebaba dönen sevr, bazen de güneş tarafından göğün fırınında sofralara meze olarak kebap yapılır:

Hışmın ol gâyetdedir kim âb-ı lutfun ermese

Âteş-i kahrın ederdi **sevr**-i gerdûnu kebâb / Nef’î (Akkuş, 1993, K/61/15)

Eyleyüp tennûr-ı gökde **cedy**i vü **sevri** kebâb
Nukl-ı bezm içün götürdi şâh-ı encüm mâ-hazar / Sehî Bey (Yılmaz, 2010, Tb./2/21)

Sevr, bazen ağır işleri yüklenen, güç sembolü bir unsur olarak kullanılmıştır:

Sevr-i gerdûn ki gerdûne-keş-i iclâlin
Olıcak ‘âlem-i envârda oldı pûyâ / Zîver Paşa (Arslan, 2009, K/6/14)

Çıkmayaydı zâtunı görmege burc üzre **Sevr**
Çift olup gâv-ı bere püştinde tutardı yeri / Fasîhî (Gökalp, 2001, K/4/18)

Sevr, bazı beyitlerde gerçek anlamını çağrıştıracak şekilde bir boğa veya öküz olarak tasvir edilmiştir. Aşağıdaki beyitte yıldızlar bir buğday tarlasına benzetilmiş ve feleğin ekincisi boğanın önüne kehkeşânın (samanyolu) saman çöplerini yem olarak koymuştur:

Yorgun düşüp uyumış idi çarh ekincisi
Dökmişdi gökde **Sevr** önine kâh-ı kehkeşân / Mesîhî (Mengi, 1995, K/2/4)

Aşağıdaki beyitlerde sevr, esed burcu ile beraber kullanılmakta ve her ikisi de hem burç anlamlarını hem de gerçek anlamlarını çağrıştırmaktadır:

Esed gâhî hücûm itdükçe **sevr** üzre kıyâs itme
Meh-i nev gösterür şîr-i sipihre sîm-i çevgânı / Nâlî (Çaldak, 2010, K/25/47)

Salsa sipihre sâye-i tevfîk-ı adlini
Burc-ı esedle **sevr**i ah-ı mihribân eder / Hâzık (Güfta, 1992, K/4/32)

Aşağıdaki beyitte sevr burcunun gökteki konumuyla ilgili bilgiler verilmektedir. Burada sevrin otuz üç yıldızdan oluştuğu bilgisinin yanında Süreyyâ yıldızının, sevr burcunda kümelenen bir takımyıldızı olduğu bilgisi verilmektedir:

İkinci burcı **Sevr** oldı otuz üç kevkebe şâmil
Omuzında **Süreyyâ**sı anun başında **Debrân**ı / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/57/49)

4.3. Cevzâ (İkizler) Burcu

Cevzâ, sırtı beyaz kara koyunlara verilen bir addır ve minyatürlerde belinde okluk bulunan, elinde yay tutan bir adamın koyuna binmiş hali olarak tasvir edilir.“Tev’emân, Zû-cesedeyn, Dü-peyker” isimleriyle de anılan bu burç birbirinden hiç ayrılmayan iki takımyıldızdan meydana geldiğinden bu adı alır. İncelediğimiz divanlarda bu burcu şairlerin kimi zaman yükseklik ve yücelik bildiren ifadeler içinde zikrettiklerini, kimi zaman da bir “kemer” şeklinde tahayyül ettiklerini görmekteyiz.

Cevzâ (İkizler) burcu, yirmi üç divanda otuz dört kez karşımıza çıkmıştır. Beş beyitle en fazla Tâci-zâde Câfer Çelebi Divanı’nda rastladığımız bu burç on dokuz beyitte tek başına kullanılırken geriye kalan beyitlerde diğer burçlar ve gezegenlerle beraber kullanılmıştır. Üç divan ve dört beyitte “tev’emân” sözcüğü ile karşımıza çıkan ikizler burcu bir divanda da “zû-cesedeyn” şekliyle kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte şair bahtının yıldızının sevinç ufkundan doğmamasını cevzânın varlığına bağlamıştır:

Necm-i bahtım togamaz hîç ufk-ı şâdîden
Var iken sâbit ü seyyâre-i **cevzâ**-yı ‘âdem / Eşref Paşa (Tanrıbuyurdu, 2006, K/XIV/43)

İtdiler rû-be-rûy cilvegeri
Burc-ı nâ-müşfikide **Cevzâ**vâr / Şehrî (Demirel, 1999, K/5/5)

Lîk mevzûn olımaz serv-i dilârâ-mânend
Napl-i cevz olsa eger hemser-i **burc-ı cevzâ** / Gelibolulu Âlî (Altun, 1999, K/8/25)

Yine ol şem’ bu şeb meclîse saldı sâye
Rütbesi sâyemüzün irdi meger **cevzâ**ye / Nâbî (Bilkan, 1997, Mt./46)

Cevzâ, aşağıdaki beyitte ağaç üzerinde yemişleri görünen gümüş bir elma gibi ışık saçan güzel bir yüz olarak ifade edilmiştir:

Görinür berg ü bârı sîb-i sîmînün dıraht üzre

Misâl-ı mâh-ı tâbân şu‘le-bahş-ı peyker-i **cevzâ** / Süheylî (Harmancı, 2007, K/2/42)

4.3.1. Hizmetkâr (Kemer-beste)

Cevzâ (İkizler) burcunun geçtiği beyitlerde “kemer” sözcüğü sıkça kullanılmıştır. Cevzâ (İkizler) burcunun yükseklik bildiren ifadesinden yola çıkarak kimi şairler, Cevzâyı övdükleri kişinin eşiğini süpüren bir kişi gibi tahayyül etmişlerdir. Cevzâ-kemer ilişkisi çoğu zaman “hizmete hazır” manasındaki “kemer-beste, beste-miyân ” sözcükleri ile kurulmuştur:

Cârûb-sıfat beste-miyân olsa yeridir

Kim yüz sürüyüp süpürür eşigini **Cevzâ** / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, K/11/23)

Meger beste-gulâmun olmaga bel baglamışlardur

Budur hâli dem-â-dem yirde kûhun gökde **Cevzâ**'nun / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/30/5)

Zer nıtâkın eyliye gerdûn miyânından cüdâ

İtse **Cevzâ** hidmet-i hâk-i deründen ictinâb / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/35/25)

Gâh gâhî baglayup biline **Cevzâ**dan kemer

Bendeler gibi gelüb kapunda hizmet ide tâ / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, K/18/14)

Aşağıdaki beyitte, güneş sevgilinin lüle lüle güzel saçlarına merdivenli kubbe olurken Cevzâ da kemere benzeyen kavisli kaşlarına hizmet eder:

Mukavves ebruvân-ı tâkına **Cevzâ** kemer-beste

Mukarnas turre-i matbû‘ına hûrşîd-i ruh-fersâ / Osman-zâde Tâib Ahmed (Yatman, 1989, G/374/5)

4.3.2. Mimârîde Kemer

Divan şiirinde hizmete hazır manasının dışında Cevzâ, bazen bir mimârî yapı olarak kemer gibi düşünülmüştür. Aşağıdaki beyitte cevzâ, düşmana karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yerdeki bir kemer olarak düşünülmüştür:

Buldı peyvend-i ta'alluk o kadar istihkâm
K'itdi tahsîl-i tevâfuk kemer-i **cevzâ**ya / Nâbî (Bilkan, 1997, K/23/15)

Aşağıdaki beyitte güneşin ışıkları bir ip, direkler de altın kemerli cevzâ olarak tasvir edilmiştir:

Tınâbı rişte-i hurşîd-i enver
Sütûnı zer kemerle oldı **cevzâ** / Neylî (Kılıç, 1994, K/4/5)

Sevgilinin kaşının üzerine saçlarının düşmesini şair hilâlin bulutların arasında kalmasına benzetmiş bunun sebebini de güneşin cevzâya gelip kemer bağlamasına bağlamıştır:

Çekdi ebrûsına zülfin kaldı ebr içre hilâl
Çünki bagladı kemer **cevzâ**ya geldi âfitâb / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, G/10a/3)

Âfitâb feleg-i hüsne mukârîn olalı
Yirde gâlib görinür gökdeki **cevzâ**ya kemer / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, G/30/4)

Bilüni nâzüklük ile kucmaga ey meh-likâ
Kendüzin bir hoş kemer kılmuş durur **Cevzâ** yine / T. Câfer Ç. (Erünsal, 1983, K/10/34)

Aşağıdaki beyitlerde cevzâ diğer burçlar ve gezegenlerle kullanılmıştır. Behrâm yani Merîh gezegeni kahramanlığı simgelediğinden kılıçla, Utârid gezegeni güneşle, ay gümüş kalemle nitelendirilirken Cevzâ bunların hepsinde kemer olarak tasvir edilmiştir:

Tebrîk içün ser-â-pâ **Behrâm** dahı **Cevzâ**

Dirler felekde hâlâ tîg ü kemer mübârek / Antakyalı Münîf (Küçük, 1999, K/1/5)

'Utârid mihr ü sîmîn hâme mâh u zer kemer **Cevzâ**

Düşürmiş 'aksini mir'ât-ı çarha şâh-ı dîvânî / Şem'î (Karavelioğlu, 2014, K/4/13)

Hût-endâm u **Hamel**-dem dilber-i **Cevzâ-**kemer

Kim kenîzekdür cemâline güneş **Hurşîd**-nâm / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, K/14/4)

4.4. Seretân (Yengeç) Burcu

"Burc-ı harçeng" ve ayın hanesi olması dolayısıyla "burc-ı hilâl" adlarıyla da bilinen seretân burcu, güneşin yaz başlangıcına girdiği yerde en kuzeyde bulunan burcun adıdır.

İncelediğimiz divanlarda en az karşılaştığımız burçlardan olan seretân burcu on iki divanda on yedi kez karşımıza çıkmıştır. Beş beyitte tek başına kullanılan burç, on iki beyitte diğer burçlar ve gezegenlerle beraber kullanılmıştır. Beş beyitle en fazla Karamanlı Aynî Divanı'nda kullanılmıştır. Seretân (yengeç) burcu "harçeng" adıyla da dokuz divanda on bir kez karşımıza çıkmıştır.

Seretân burcu, aşağıdaki beyitte "doğruluktan uzak olan" manasındaki "eğri yürüyen" kimselere misal gösterilmiştir:

Bir gün olur ki düşer rif'ati eflâkinden

Eğrilikle yüriyen kimse misâl-i **seretân** / Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, K/22/27)

Bir şâ'irin ki namı kec ü mec-edâ ola

'Akreb redîfdir ana **harçeng** kâfiye / Keçeci-zâde İzzet Mollâ (Ceylan, 2005, G/491/5)

Bazı beyitlerde, kendisi de dâhil olması dolayısıyla "burc-ı âbî" de denilen su burçları (akrep ve balık) ile beraber kullanılmıştır:

Böyle kalursa olur huşk muhît-i gerdûn
Düşer elbette zemîn üstine **Hût** u **Seretân** / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/14/20)

Seretân, akrep ve hût burçları ile birlikte kimi zaman gerçek anlamını da çağrıştıracak şekilde "haşerât" olarak kullanılmıştır. Aşağıda, iki ayrı kasideden alınmış beyitlere baktığımızda ilk beyitte kasidenin yazıldığı kişinin yasakçıları ve haşerâtı yolundan uzak etmesi yönüyle, ikinci beyitte de güneşin sofrasından dökülen ekmek kırıntılarının hût ve seretâna yemek olması yönüyle karşımıza çıkar:

Seretân ile **akreb**den bu yollarda nişân olmaz
Rehinden dûr ederler mûziyâtı dûr-bâşânı / Hâzık (Güfta, 1992, K/1/59)

Hurşîd-i Zuhal-mertebe kim hânı dökilse
Nân rîzeleri tu'me-i **hût** u **seretân**dur / Nev'î-zâde Atâyî (Karaköse, 1994, K/11/24)

Aşağıdaki beyitte harçeng yine bir hayvan olarak düşünülerek ateşte yaşadığına ve ateşten etkilenmediğine inanılan bir hayvan olan semenderle tezat oluşturarak ateşi ve suyu temsil etmeleri yönüyle kullanılmıştır:

Bulsa ger terbiyet-i ma'deletin âteş ü âb
Bir olur tab'-ı semenderle mizâc-ı **harçeng** / Nef'î (Akkuş, 1993, K/37/17)

Aşağıdaki beyitlerde balık ve yengeç burçları denizde yaşamaları yönüyle karşımıza çıkar:

Ne dem ki mâhi-i tîği şinâver-i dem ola
Nemi ere **semek**e mevci ere tâ **harçeng** / Hayâlî Bey (Tarlan, 1992, K/7/14)

Dâver-i bahr olaganda yaraşur fahr-künân
Gök ara nuyın olur burçlara **Hût** u **Harçeng** / Kâmî (Yıldırım, 2009, K/27/10)

Hût u **Harçeng**-i sipihre çeşme-sârı câygâh
Sevr-i gerdûn-ı berîne beyt-i süflîsi makâm / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, K/14/8)

Astrolojide her bir gezegenin bir hanesi vardır. Yengeç burcunu hane edinen gezegen de aydır. Ayın hanesi olması dolayısıyla "mâh" sözcüğü ile kullanımları da göze çarpmaktadır. Ay bazen sevgili, bazen aşığın kendisi olarak karşımıza çıkar:

Gelmedi sencileyin 'âleme bir **mâh** dahı
Bî-kes oldı beli **burc-ı seretân** sen gideli / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, G/450/6)

Bas kademün i **mâh**-ı men gâh gehî bu çeşmüme
Menzil ü hânedür sana çün **seretân** didükleri / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, G/468/6)

Bahr-ı nûrun göricek sâhilin ol şeb **seretân**
Sen **meh**in hânesi der-bânlıgın eyler icrâ / Zîver Paşa (Arslan, 2009, K/6/16)

Aşağıdaki beyitlerde gezegenlerin hane edindikleri burçlar sayılmış ve hepsinde ayın hanesinin yengeç burcu olduğu bir kez daha yinelenmiştir:

Gözleme zühre-i **mîzân**ı vü mihr-i **esedi**
Nazar it ol şeh-i **mâh**-ı **seretân** geldi geçer / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, G/163/3)

Ger sora ehl-i rasad rûy u cebînün haberin
Meh-i **burc-ı seretân** zühre-i mîzân diyeyüm / K. Aynî (Mermer, 1997, K/27/29)

Bu **Harçeng** ile biş burcun hisâbın tarz-ı 'aks eyle
Ne'am tâ **Delv**e varınca kamerdür mîr ü sultânı / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/57/55)

Mihre **Şîr** ü Zühreye hem **Sevr** ü **Mîzân** olmışam
Mâha **harçeng** Tîre **'Azrâ' tev-emân**em ya kimem / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/55/22)

Sen güneş yüzlüye **aslan** özini merkebi der
Ay eger menzil idinse n'ola her **harçeng**i / Ahmed-i Dâ'î (Özmen, 2001, G/101/4)

Aşağıdaki beyitlerde yengeç burcunun gökyüzündeki konumuyla ilgili bilgiler verilmiştir. İlk beyitte felek, yeryüzüne en uzak olduğu bilinen gezegen olan Zühal'i iter, böylece Esed burcu Seretân burcunun sonuna düşer. İkinci beyitte de güneşin, seretân burcundan sonra esed burcunda bulunmasından bahsetmektedir. Gökyüzündeki konumlarına göre baktığımızda görürüz ki Esed burcu Zodyak üzerinde Seretân burcundan sonra yer alır:

Zühali tâ ki **esed** evveline itdi felek
Seretân âhirine düşdi felekde dönerek / Kâmî (Yıldırım, 2009, Mu./25)

Âb **harçeng**i geçüp çün **şîr**e nûr-ı şems ire
İde etrâfın kamu pür-âteş ü ahker cihân / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/22/19)

4.5. Esed (Arslan) Burcu

Esed (arslan) burcu, beyitlerde genellikle gerçek anlamından yola çıkılarak kurulan benzetmeler içinde yer alır. Bunların en belirgin olanı şiirin ithaf edildiği şahsın cesaret ve heybetinin anlatıldığı beyitlerdir. Güneşin en tesirli olduğu zaman Arslan burcuna girmesi sebebiyle, beyitlerde çoğunlukla güneşle birlikte anıldığı görülür. Esed burcunun en ilginç yönü ise özellikle güneş için binek hayvanı olarak karşımıza çıktığı beyitlerdir. Bunun dışında bazı beyitlerde "Esed" ya da "Esedullah" lakabıyla anılan Hz. Ali ile Esed burcu arasında bir bağ kurulduğu da görülmektedir. Divanlarda oldukça yer tutan bu kullanımlar bizim çalışmamızla ilgili olmadığından aşağıdaki örneklere dâhil edilmemiştir.

Yüz yirmi beş divanın otuzunda “esed burcı” yahut “burc-ı esed”; birinde “burc-ı şîr”, birinde de “arslan” şeklinde kullanılan esed burcu, beşer beyitle en fazla Azmî-zâde Hâletî Divanı, Karamanlı Aynî Divanı ve Zîver Paşa Divanı’nda yer almıştır. Toplamda elli beyitte karşımıza çıkan Esed burcu, bunların otuz sekizinde tek başına, on ikisinde ise diğer burçlar ve gezegenlerle beraber kullanılmıştır.

4.5.1. Güneşin Menzili

İncelediğimiz divanların hemen hepsinde esed ile güneşin yan yana getirildiği beyitlere oldukça sık rastlarız. Bunun sebebi eski astronomiye göre güneşin arslan burcunda bulunuşudur. Buna göre güneş, arslan burcu döneminde yeryüzüne hâkim olur.

Heftümîn-i mâh-ı şa‘bân rûz-ı fîrûz-ı ahad
Mihr **Esed burcı**nda kevne gün gibi itdi zuhûr / Antepli Aynî (Arslan, 2004, T/384/2)

Bu **arslan**dan hisâb eyle tevâlî üzre altı **burc**
Bu nısfun bilgil iy tâlib güneşdür şâh-ı hâkânı / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/57/58)

Bi-hamdillah enâm-ı dehre yine baht yâr oldı
Yine hâversitân **burc-ı esed-**i kâmkâr oldı / Fasîhî (Gökalp, 2001, K/8/1)

A.Hâletî, hemen hemen aynı anlama gelen aşağıdaki iki beyitinde hitab ettiği kişilerin kalplerindeki iman ışığını esed burcundaki güneşin parlaklığı ile kıyaslamıştır:

Kalb-i pâkinde pertev-i îmân
Oldı **burc-ı Esed'**de mihr-i cihân / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, M/5/33)

Re’y-i münîri kalb-i şerîfinde gûyiyâ
Burc-ı Esedde mihr-i cihân-tâbdur hemân / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, Kt/73/3)

Sevgili, divan şiirinde ahu gözlü ve keskin bakışlıdır. Onun bu bakışı karşısında kimse duramaz. Bunun için şair arslan ile ceylanı yanyana kullanmış ve bu anlamı ifade

ederek güneşin menzili arslan burcu olduğunda ahu gözlülere av olma zamanının da geldiğini söyler:

Gözi âhûlara şimdi şikâr olmak münâsibdür
Esed burcına itdi âftâb ey mehlikâ tahvîl / Behiştî (Aydemir, 1999, G/301/3)

Sayd iderse n'ola ol âhûyı her vahşî ded
Çünki ekser güneşe menzil olur **burc-ı esed** / Mesîhî (Mengi, 1995, G/35/1)

Bazı beyitlerde güneşin ışıkları ile arslanın yeleleri arasında bir benzerlik kurularak güneş, ışıkları nedeniyle yeleli bir arslana teşbih edilir. Bazen de bu ışıklar sevgiliyi temsil eder ve arslan burcu için kıskançlık sebebi olur:

Gelüp geçdükce tâb-ı hüsn ile ey pençe-i hurşîd
Der-i kûyun olur reşk-âver-i **burc-ı esed** şimdi / Fasîhî (Gökalp, 2001, G/350/5)

Güneşin arslan burcu ile olan münasebeti bazen âşık ile sevgilinin güneş ve arslanla bağdaştırılmasına sebep olur. Burada güneş sevgiliyi, âşık da arslanı temsil eder ve sevgiliye ayrılmamak için adeta yalvarır:

Şems yüzün **burcı şîr**-i dil gönlidür
Şemsi ayırma nigârâ bu eseründen / Kadı Burhâneddîn (Ergin, 1981, G/1228/3)

Güneş bazen parlaklığı ve aydınlığı nedeniyle sevgiliyi temsil eder. Güneşin evi arslan burcunda olunca bu, sevgilinin böbürlenmesinin sebebi olur. Yine sevgili öyle parlak bir güneştir ki onun güzelliği karşısında her şey utanmalıdır:

Tâbiş-i rûyun ile gamzen böbürlenmiş yine
Olalı çarh üzre hurşîdin evi **burc-ı esed** / Zîver Paşa (Arslan, 2009, G/53/3)

Hûrşîd-i hüsn **esed**den eger gösterirse baş
Girsün şermle ey kamer-ebher ey âyine / Tokatlı Kânî (Yazar, 2006, G/176/9)

Güneş, ateşten ibaret olduğundan güneşi temsil eden sevgili aşığın aklına gelince sıcaklar ve bunu da güneşin esede tahvîl etmesine benzetir:

Mihr-i fikrin gelicek **burc**-ı dile germ olurum
Afitabın **esed**e ittigi tahvîl gibi / Zîver Paşa (Arslan, 2009, G/331/7)

4.5.2. Binek Hayvanı

Divan şairleri bazı beyitlerde esed burcunu, güneşin üzerine binip gezdiği bir binek hayvanı olarak tahayyül etmişlerdir. Güneş, astrolojik manada düşündüğümüzde tüm gezegenlerin şâhıdır. Diğer gezegenler de adeta onun hizmetindedir. Bu şâh, beyitlerde kimi zaman bir sevgiliye kimi zaman da şiirin yazıldığı değerli ve önemli bir şahsa tekabül eder.

İy güneş yüzlü binüp aslana seyr it yir yüzin
Zirâ hurşidün dahı gökde **esed**dür merkebi / Ahmed-i Dâ'î (Özmen, 2001, G/86/4)

Binse yekrânına dir ehl-i rasad
İtdi şems intikâl **burc-ı Esed** / Lebîb (Kadıoğlu, 2003, M/2/22)

Sezâ **burc-ı Esed** terkîb olunsa rakîb oldukça
Hidîv-i şîr-savlet mihr-i gerdûn-i cihân-bânî / Osman-zâde Tâib Ahmed (Yatman, 1989, T/XXXV/7)

Aşağıdaki beyitte güneş, arslanın üzerinde kasidenin yazıldığı şahsın karşısına çıkmış bir savaşçı olarak tahayyül edilir. Güneş, kendisine kahırla hançer çekildiğini görünce korkuyla ve acele ile esed burcuna saklanır. Burada aynı zamanda kasidenin yazıldığı kişiyi övmek amacı da sezilir:

Havfdan pinhân olur **burc-ı esed**de bâ- şitâb
Şemse kahrınla keşîd itsen hilâl-i hançeri / Sivaslı Gulâmî (Arslan, 2009, K/5/4)

Nâgehân **burc-ı esed**den çıkdı bir zaygam-süvâr
Hançer-i şengerfini behrâmun itmiş der-miyân / Süheylî (Harmancı, 2007, K/8/9)

Aşağıdaki beyitlerde gösterişli bir atın eyerinde görüldüğü sanılan şey, aslında esed burcundan dünyayı izleyen güneşten başkası değildir:

Hâne-i zînde görenler anı rahş üzre sanur
Şemsdür **burc-ı esed**de ʻâlemi seyrân ider / Çelebî-zâde Âsım (Öztekin, 2010, K/6/15)

Oldukça süvâr esb-i kamer-zîn-i vakâra
Hurşîdün olur **burc-ı esed** sanki mekânı / Sâmî (Kutlar, 2004, K/19/41)

Aşağıdaki beyitlerde görülen "süvâr (binici), esb (at), hink (kır at), eşheb (kır at), râkib (binici)" sözcüklerinin "meh" ile birlikte kullanılması güneşin yanında ayın da bir at binicisi gibi tahayyül edildiğini gösterir:

Gören ol hink-ı felek-seyr ile seyr itdügini
Meh-i tâbâna mekân oldı sanur **burc-ı esed** / Tokatlı Kânî (Yazar, 2006, K/8/7)

Zeyn olan sîm seper eşheb-i pür-zûrında
Bedr-i mehdür ki ider **burc-ı esed** üzre zuhûr / Lebîb (Kadıoğlu, 2003, K/7/47)

Süvar olsa **esed burcı**nda meh-i ʻalem-araveş
Eger ruhsat virürse cünbiş-i esb-i sebük-paya / Nâşid (Alıcı, 1998, K/5/6)

4.5.3. Cesaret İfadesi

Arslan, gerek yırtıcılığı gerekse fiziki görünüşü itibariyle yeryüzünde yaşayan hayvanların en güçlülerinden biridir. Onun bu güç ve kudreti divan şiirinde özellikle kasidelerde şairin övdüğü şahsa verdiği bir sıfat olarak karşımıza çıkar. İşte bu sebepten aşağıdaki beyitlerde övülen şahıslar arslana teşbih edilmişlerdir. Fakat şairlerin dili ustaca kullanımından dolayı bu benzetmeler arslanın yalnızca bir hayvan olarak değil aynı zamanda gökyüzündeki burçlardan biri olarak da düşünülmesine sebep olur:

Sa‘âdet bîşe-zârında karâr itmiş Gazanfer'sin

Esed burcunda olan mâha benzer rûy-ı rahşânun / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/30/4)

Esed burcunda seyr eyler gazâle devr-i ‘adlünde

Gezer âhû hemîşe bîşesinde şîr-i garrânun / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/30/13)

Bahr içre mâhi **burc-ı esed**de hilâldir

Şol dem ki alsan ol kef-i deryâ-nişâna tîğ / Hayâlî Bey (Tarlan, 1992, K/6/20)

O nerre-şîr-i dilîr ü dilâver-i âlem

Ki kıldı **burc-ı esed** hânedân-ı islâmı / Nef’î (Akkuş, 1993, K/21/11)

Kad ü haddı ile meddin görüp çeşmüm su’âl itdi

Cevâbın vir rasad ehli neden **burc-ı Esed** dirler / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, G/141/3)

Tâli’-i iclâli sakf-ı âsumân üzre ‘âlem

Nasb idelden çarhın olmuş bahtı necm-i **esed** / Zîver Paşa (Arslan, 2009, T/161/3)

Güneş, çoğu özelliği ile divan şiirinde övülen veya yüceltilen kişi ile aynı özellikleri taşır. Parlak ve ışıklı olması yönüyle dünyayı aydınlatır, ışığını her yere dağıttığı için cömerttir ve her şeyden önce diğer gök cisimlerinin şâhıdır. Bu şâhın en tesirli olduğu zamanlar esed burcuna tekabül ettiğinden özellikle esed burcunda ortaya çıktığı zamanlar şairlerin cesaret ve kudretini ifade etmek istedikleri kişi için genellikle kasidelerde bir benzetme aracı olmuştur. Bu benzetme esed ile birlikte bazen peleng (kaplan) sözcüğünün kullanılması ile de yapılabilir:

Her kaçan kim devlet ile gelse Arslan üstine

Şâh-ı hâverdür olur **burc-ı Esed'**den âşikâr / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/15/18)

Burc-ı Esedden gün gibi pertev salınca ‘âleme

Geldi göründi sûret-i tevfîk-ı Hak bî-iştibâh / Tecellî (Deniz, 2005, T/7/3)

Ey hıyâmun âsumân-ı âlem-i pür-adl ü dâd
Mesnedün **burc-ı Esed** zât-ı şerîfün âfitâb / Üsküdarlı Sırrî (Kazan, 2003, T/I/1)

Tulû‘ etmiş **Esed burcu**nda bir mâh-ı münevverdir
Dem-â-dem irtifâ‘ı şemsdendir kadri a‘lâdır / Sırrî Râhile Hanım (Açıl, 2005, K/4/6)

Güneş gibi ki **esed burcı**nı müşerref ide
Kılurdı şîr ‘âlem sâyesinde istikrâr / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, K/30/17)

Kitâbe-i felege resm iderse mihr-i **esed**
Zemîni safha-i nakş-ı peleng ider meh-tâb / Zîver Paşa (Arslan, 2009, K/24/4)

Aşağıdaki beyitlerde övülen şahsın arslan burcunda doğması aynı zamanda onun cesaret ve kudretinin de bir göstergesi olacağı düşüncesiyle şair tarafından mutluluk sebebi olarak görülmüştür:

Geldi bir ferzendi dünyâya verâ’-i perdeden
Toğdı gûyâ dehre encüm **esed-i burc**-ı kemâl / Hâzık (Güfta, 1992, T/4/4)

Değil **burc-ı esed** her gâhvâre her doğan arslan
Doğurmaz öyle şîri sûret-i insânda her ana / Keçeci-zâde İzzet Mollâ (Ceylan, 2005, T/239/2)

Meh-i nev gibi bir mahdûmı togdı **burc-ı esedden**
O zât itse nola bî-had senâlar lutf-ı Mevlâ'ya / Şeref Hanım (Arslan, 2002, T/61/4)

Divan şairi bazen cesaretini ve kudretini övdüğü şahsın özelliklerini esed burcunu diğer burçlar ve gezegenlerle beraber kullanarak ifade etmiştir:

Salsa sipihre sâye-i tevfîk-ı adlini
Burc-ı esedle **sevr**i ah-ı mihribân eder / Hâzık (Güfta, 1992, K/4/32)

Mükemmeldir silâhı kulluğa **cevzâ** kemer-beste
Esed olmuş adû-yı dîne gûyâ Haydar-ı sânî / Hâzık (Güfta, 1992, K/1/56)

Esed gâhî hücûm itdükçe **sevr** üzre kıyâs itme
Meh-i nev gösterür şîr-i sipihre sîm-i çevgânı / Nâlî (Çaldak, 2010, K/25/47)

Behrâm esedde evce çıkarsa kılıç ile
Tîr akreb üzre varır hem tutar kalem / Zîver Paşa (Arslan, 2009, G/248/6)

4.6. Sünbüle (Başak) Burcu

Sünbüle (başak) burcu, divanlarda burç anlamının yanında genellikle bazı benzetmeler içinde kullanılmıştır. "Hûşe" şeklinde de karşımıza çıkan sünbüle kimi zaman gerçek anlamını çağrıştıracak şekilde bir başak gibi düşünülmüş, yıldızlar da gökyüzündeki buğday taneleri gibi tahayyül edilmiştir. Başak burcunun mitolojide saflığı ve temizliği simgelediğinden bahsetmiştik. Buradan yola çıkarak "Azrâ" sözcüğünün de bazı beyitlerde başak burcunu temsil ettiğini görmekteyiz. Divan şiirinde sıklıkla kullanılan "sünbül-saç" benzetmesi yine kimi beyitlerde "sünbüle" sözcüğü ile kurulmuştur. Fakat bu kullanımlarda da burç olma özelliğinden uzaklaşmamıştır. Sünbüle, aynı zamanda Türk mûsikîsinde yer alan çok eski bir makam adıdır. Bundan dolayı kimi zaman burç anlamını da çağrıştıracak şekilde bu anlamıyla karşımıza çıkar.

Divanların on yedisinde yirmi kez burç anlamı ile veya bu anlamı çağrıştıran diğer anlamları ile karşılaştığımız sünbüle burcu, bu beyitlerin onunda tek başına kullanımıyla, on tanesinde ise diğer burçlar ve gezegenlerle birlikte kullanımıyla karşımıza çıkar. Beyitlerin ikisinde "hûşe", üçünde "azrâ" şeklinde kullanılır. Sünbüle (başak) burcuna, üç beyit ile en fazla Ahmedî Divanı'nda rastlanmaktadır.

Giceyi gündüze hurşîd katup
Sünbüle burcına itdi tahvîl / Antepli Aynî (Arslan, 2004, T/444/6)

Mâha **burc** olmışdı gördüm **sünbüle**
Ahsen-i takvîme çün kıldım nigâh / Cemâlî (Derdiyok, 1994, G/4/5)

Bilse gerdûn ana yıldız kadar ihsânın var
Pertev-i kevkeb-i hâlinden alır **sünbüle** karz / Keçeci-zâde İzzet Mollâ (Ceylan, 2005, G/243/4)

4.6.1. Bir Bitki

Sünbüle (başak) burcu, gerçek anlamından yola çıkarak bazı beyitlerde tarladaki bir başak gibi düşünülmüştür. Sünbüle tarlada bir başak olduğunda felek tarlaya, yıldızlar da buğday tanelerine teşbih edilir. Sünbüle bazen buğday taneleri ile birlikte kül olur, bazen mucize tohumlarını felek tarlasına yayar, bazen göğerir, bazen de yeşerir.

Dâne-i encüm ile **Sünbüle** hâkister olup
Korkarın kim tutuşa hırmen-i mâh-ı tâbân / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/14/19)

Kişt zâr-ı çarha tohm-ı mu‘cizâtun neşr olup
Mezra‘-ı hikmetde **burc-ı sünbüle** virdi seri / Fasîhî (Gökalp, 2001, K/4/22)

Dökildi tırnağı ciddî **burûc-**ı gerdûnun
Gögerdi **sünbüles**i fart-ı berd ile ammâ / Lebîb (Kadıoğlu, 2003, K/8/7)

Sünbüle hırmen-i ihsânına bir **hûşe** degil
İdemez lutfunun anbârını encüm imlâ / Zîver Paşa (Arslan, 2009, K/6/18)

Çün **sünbül**e yeşerdi unıt nîş-i ᶜ**akreb**i
Bir zülfi sünbül elüne mey sunsa eyle nûş / Ahmedî (Akdoğan, 1979, G/304/5)

Pervîn olarak da bilinen ülker yıldızı da şekli itibariyle bir başağı andırdığından bazı beyitlerde sünbüle burcu ile beraber kullanılır:

Düşerse burc-ı vâlâ-yı sipihr **sünbüle** mânend

Olur gül-gûn-ı bahtun **hûşe**-i **pervîn**den arpası / Tokatlı Kânî (Yazar, 2006, K/35/21)

4.6.2. Mûsikîde Makâm

Sünbüle, mûsikîde yer alan en eski makam adlarından biridir. Sultan III. Selim devrinden itibaren yapısının değişikliğe uğradığı ve adının bugün de bilinen adıyla "muhayyer-sünbüle" olduğu anlaşılmaktadır (Özkan, 2006, s. 25). Aşağıdaki beyitte "makâm" sözcüğü hem "mevkî" anlamı ile hem de mûsikîdeki manasını çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır.

Ne Sünbül kim makâmı **sünbüle burcı**ndan 'âlîdir

Ki her bir kandili şevkı nücûma eyler istignâ / Refî'i Kalâyî (Alpaydın, 2007, T/19/10)

4.6.3. Sünbül ile İlişkili

Sünbüle (başak) burcu, bazen "sünbül" sözcüğü ile beraber kullanılır. Sünbül, divan şiirinde şekli ve kokusu itibariyle sevgilinin saçları ile ilgili olarak kullanılan bir çiçek olmakla birlikte sarık kenarına veya kulak arkasına takılma özelliği ile de bilinir. Aşağıdaki beyitlerde sünbül ve sünbüle sözcüklerini aralarındaki ses benzerliğinden yararlanarak kullanan şairler güneşin sünbüle burcunda olmasını başa sünbül takmak için bir sebep olarak düşünürler:

Dir müneccim mihr şimdi **sünbüle burcı**ndadur

Her kaçan ol âfitâbı görse sünbül takınur / Emrî (Saraç, 2002, G/123/3)

Âfitâbı sanuruz **sünbüle burcı**nda hemân

Her kaçan kim taka başına o server sünbül / Gelibolulu Âlî (Altun, 1999, K/30/17)

4.6.4. Sevgilinin Saçı

Divan şiirinde sünbül, kokusu ve şekli itibariyle çoğu zaman sevgilinin saçına teşbih edilir. Sünbüle burcunun sünbül ile birlikte kullanıldığı beyitlerde sünbüle burcu

da sevgilinin saçı gibi düşünülür. Sünbül ile gül divan şiirinde çoğu beyitte birlikte kullanılır. Bunun sebebi sevgilinin saçının sünbüle yanaklarının da güle teşbih edilmesidir. Sünbül saçlar çoğu zaman gül yanaklar üzerine dökülür. Aşağıdaki beyitlerde sünbüle burcu diğer burçlarla birlikte kullanılarak yine sünbül saçları çağrıştırmıştır:

‘Arz ider **sünbüle mîzân** sıfatın sünbül ü gül
Gösterür sûret-i **delv** ile dû-peyker nergis / Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974, K/5/22)

Yüzünde meh be-**terâzû** vü **sünbüle**de güneş
Anı görüp niçe yanmaz müneccim-i miskîn / Kadı Burhâneddîn (Ergin, 1981, G/949/2)

Mîzân-ı bezmi düz mey-i ᶜanber-nesîm-ile
Çün râst döndi sana bu mîzân-ı **sünbüle** / Ahmedî (Akdoğan, 1979, G/568/2)

Sevgilinin yüzünü ve saçını görenler sünbüle burcunun aya şeref burcu olduğunu düşünürler. Bunun sebebi de yüzün kamere, zülfün sünbüleye teşbih edilmesidir:

Zülfün ile yüzüni gören sanur
Burc-ı şerefdür kamere **sünbüle** / Ahmed-i Dâ’î (Özmen, 2001, G/133/2)

Mekkî’nin aşağıdaki beyitlerinde benzer ifadeler kullanılarak sevgilinin güneş yüzü ile sünbüle saçlarını gören ayın yıldızlar ile müşterisi olacağı söylenir. Burada müşteri sözcüğü hem gezegen olarak hem de satın alıcı manasıyla karşımıza çıkar. Sünbüle ise yine saçları temsil etmektedir:

Hurşîd-i rûy u **sünbüle**-i kâkülün kamer
Görse olurdu nakd-i nücûm ile müşteri / Mekkî (Karapanlı, 2005, K/4/2)

Görse felekde **sünbüle**-i kâkülün senin
Meh nakd-i encüm ile onun müşterisidir / Mekkî (Karapanlı, 2005, G/24/4)

4.7. Mîzân (Terazi) Burcu

Mîzân (terazi) burcu, Sünbüle (başak) burcunun yanında bulunan bir yıldız olup tamamı dört yıldızdan oluşur. İncelediğimiz divanlarda en fazla sözü edilen burçlardan biridir. Eski astronomide adaleti ve eğlenceyi temsil etmesi sebebiyle beyitlerde daha çok bu özelliğiyle karşımıza çıkar. Terazi burcunun adaleti temsil etmesi, ismi ile bağdaştırılmasından kaynaklanır. Eğlenceyi temsil etmesi ise ayın terazi burcuna girmesiyle bu burca mensup olanlarda aşk ve sohbetlerin arttığına inanılmasından kaynaklanır. Bir taraftan da güneşin bu burca girmesiyle sonbahar başlar. Dolayısıyla terazi burcuyla beraber kullanılan bazı sonbahar tasvirleri de dikkat çekicidir. Mîzân burcu, diğer burçlar ve gezegenlerle birlikte de kullanılır. Zühre gezegenin hanesi olmasından dolayı daha çok onunla birlikte anılır.

Mîzân sözcüğünün "mahşerde kurulacak olan ve her insanın iyilik ve kötülüklerinin tartılacağı terazi" anlamı ile Hz. Yusuf'un teraziye konup satılması olayına telmih yapılması bu sözcüğün divanlarda oldukça fazla karşımıza çıkmasına sebep olmuştur. Ancak bizler burada inceleme konumuz olan burçlarla ilgili kullanımlarına yer vermeye çalıştık.

Divanların yirmi ikisinde kırk üç kez burç anlamını çağrıştıracak şekilde kullanılan mîzân, on divanda da on iki kez "terâzû" şeklinde karşımıza çıkar. Mîzân burcu yüz yirmi beş divanda, beşer beyitle en fazla Ahmedî Divanı ve Karamanlı Aynî Divanı'nda karşımıza çıkmıştır.

Mihr-i mühr eyleyerek devr-i **burûc**
Oldı menzil-res-i **burc-ı mîzân** / Sâmî (Kutlar, 2004, T/6/46)

4.7.1. Ölçü Aleti

Mîzân, beyitlerde özellikle güneş ve ay ile birlikte ölçü aleti olması yönüyle kullanılmıştır. Buna göre çoğunlukla felek ay ve güneşi terazinin kefesi yapar. Bu kullanımda amaç tartılacak şeyin değerini ifade etmektir:

Keffe-i mihr ü mâh olup **mîzân**
Kesr-i **mîzân** tutar meh-i vezzân / Nâbî (Bilkan, 1997, M/VIII/78)

Mihr ile mâhı keffe-i **mîzân** idüp felek
Biribirine geldi ber-â-ber şeb ile rûz / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, G/299/2)

Gerdiş-i gerdûn-ı dûn mihr ü meh-i rahşân ile
Farkı yokdur muhtesib devr itmeden **mîzân** ile / Nâbî (Bilkan, 1997, K/21/1)

Nola girer ise **mîzân-**ı çarha hâhişle
Bu şeb fürûgını mihr ile deng ider meh-tâb / Zîver Paşa (Arslan, 2009, K/24/8)

Aşağıdaki beyitlere göre şair bazen sevgilinin yolunun toprağının sürmesini yıldızlara satarken bazen de felek sarrafı paralarını tartarken ay ve güneş kefeli teraziyi kullanır:

Encüme satsa eger sürme-i hâk-i rehini
Mihr ile mâhı felek keffe-i **mîzân** eyler / A. Hâletî (Kaya, 1996, G/182/3)

Çarh sarrâfı filorîsini tartar şeb ü rûz
Burc-ı mîzânda anun ay ile gün veznesidür / G. Âlî (Altun, 1999, G/142/2)

Sevgili öyle güzeldir ki onun güzelliğini tartmaya ay ve güneş yetmez. Bu güzellik ancak Musa peygamberin mucizesinin kefesi ile tartılabilir. Allah tarafından Firavun'a karşı gösterilen bu mucizeye göre Musa elini koynuna sokar ve çıkarır, eli güneş gibi parlar. Burada hem bu olaya telmih yapılmış hem de sevgilinin güzelliği yüceltilmiştir:

Mîzân-ı meh ü mihr ile vezn ola mı hüsnün
Keff-i yed-i kudretdür ana keff-i **terâzû** / Emrî (Saraç, 2002, G/421/3)

Divan şiirinde en çok kullanılan peygamberlerden biri olan Yusuf peygamber güzelliği ile bilinir ve bu yönüyle kullanılır. Özellikle sevgilinin güzelliği ile ona benzetilmesi bu yüzdendir. Aşağıdaki beyitte de "Yusuf yüzlü" olarak adlandırılan sevgili tıpkı onun gibi güzellikte güneşle tartılır:

Gelse ger gözüm **terâzû**sına ol Yûsuf-cemâl
Fi'l-mesel eyler müşerref **burc-ı mîzânı** güneş / Hasan Ziyâî (Gürgendereli, 2002, K/4/5)

Terâzûsın ele almış gör ol bakkâl-ı Yûsuf-hüsn
Güneşdür Zâtî'yâ olmış mukârin **burc-ı Mîzân**a / Zâtî (Çavuşoğlu, 1987, G/1318/5)

Âfitâb-ı hüsn dirlerse 'aceb mi Yûsuf'a
Gûş idenler delvden **mîzân**a tahvîl itdügin / Nâbî (Bilkan, 1997, G/604/3)

Pîr-i Kenân Yûsufın buldı **terâzû**da yahud
Burc-ı mîzânda mukârin oldı şemse müşteri / Vecdî (Mermer, 2002, Kt/1/8)

Sevgilinin bastığı toprak âşığın gözüne sürme olur. Aşağıdaki beyitlere göre âşığı temsil eden yıldızlara gökyüzü elinde terazisi ile bu toprağı satar ve bu o kadar değerlidir ki ancak ay ve güneşle tartılabilir:

Göz açmışdır kevâkib hâk-i pây-i kuhlini gözler
N'ola ağır satarsa âsumân destinde **mîzânı** / Hâzık (Güfta, 1992, K/1/58)

Encüme satsa eger sürme-i hâk-i rehini
Mihr ile mâhı felek keffe-i **mîzân** eyler / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, G/182/3)

Sevgilinin güzelliği ve âşığın onun karşısındaki hali bazen mîzânı mecâzî bir ölçme aleti olarak karşımıza çıkarır. Âşık sevgiliye seslenerek sinesindeki üç yarayı terazinin yıldızlarına benzetir:

Şevk-i haddünle bu sînemdeki üç dâg ki var
Necm-i **mîzân** gibidür ey meh-i hurşîd-hisâl / Mürekkepçi Enverî (Kurnaz, 2001, G/141/4)

‘Işkına ol püserün sînesine pîr-i felek
Çekmiş üç dâg anı necm-i **terâzû** sanman / Mürekkepçi Enverî (Kurnaz, 2001, G/198/3)

Aşağıdaki beyitlerde güneşin mîzân burcunda olması sevgilinin yanağının hayali ile aşığın iki gözünden gözyaşı akması için bir sebep olur. Bazen sevgiliyi gören âşık güneşi mîzân burcundan doğuyor sanır. Bazen de salıncağa binen sevgili âşığa terazi burcundaki aydınlık yıldızları hatırlatır:

Dü çeşmümden hayâl-i ‘ârızundan eşk olur rîzân
Sanasın şems tahvîl eylemişdür **burc-ı mîzân**e / Rûz-nâmeci Şinâsî (Harmancı, 1999, G/LXXV/2)
Tulû’ ider sanurum mihri **burc-ı mîzân**dan
O şûh pelle-i dûlâbda olınca bedîd / Sâmî (Kutlar, 2004, G/24/2)

Her kaçan binse salıncaga o şûh-ı ser-firâz
Burc-ı Mîzân içre gûyâ kevkeb-i rahşân olur / A. Hâletî (Kaya, 1996, G/187/5)

Şair, güneşe benzettiği sevgiliyi şâh etmek için bile güzellik sarrafına ihtiyaç duyar. Hem gezegen olarak hem de satın alıcı manasıyla karşımıza çıkan müşteri de terazi ve taç ile gelip sevgiliyi güzelliğin şâhı ilan eder:

Mihr-i ‘âlemsin seni şâh itmege
Oldı bir sarrâf-ı hüsne ihtiyâc
Bir yanında müşterî **mîzân** ile
Bir yanında dahi bir gevherli tâc / Kâmî (Yıldırım, 2009, Kt/22)

Kasidenin yazıldığı kişinin cömertliği ve cevheri öyle çoktur ki feleğin terazisi onu yeryüzü ve gökyüzü ile bile kıyaslayamaz:

Dirhem-i cûdunı vezn ideli **mîzân-**ı felek
Gelmedi deng ana nisbet ile arz u semâ / Zîver Paşa (Arslan, 2009, K/6/19)

Çekilse cevheri **mîzân**-ı imtihâna eger
Müşterîlere ma’lûm olurdı mi’yârı / Lebîb (Kadıoğlu, 2003, K/12/49)

4.7.2. Adalet Unsuru

Adalet, hak ve hukuku gözetme ve doğruluk manalarına gelen bir sözcüktür. Mîzân da gerçek manasıyla düşündüğümüzde doğruluğu ortaya çıkaran bir alet olduğundan divan şiirinde bazen adalet unsuru olarak kullanılmıştır.

Eksügini tutmaga mâhun felek
Döndi **terâzû** ile tâ subha dek / Sâmî (Kutlar, 2004, Ma/106)

İy Süheyli kecdür âyîn-i **terâzû**-yı felek
Nâkısı eyler te'alî vü tedennî kâmili / Süheylî (Harmancı, 2007, G/330/6**)**

Şimdi **mîzân** üzredür hep gerdiş-i sencîdesi
Aksine devr itmeden döndi sipihr-i kec-hırâm / Sâmî (Kutlar, 2004, K/13/8)

Eski astronomi âlimleri devr-i kamerde birçok karışıklık çıkacağı ve fitneler kopacağına inanıyorlardı. Şair, kasideyi sunduğu kişiyi överek onun adalet terazisi sayesinde yeryüzü ve gökyüzündeki fitnenin dağıldığını söylemektedir:

Tağıldı fitne-i bâzâr-ı asuman u zemîn
Güneş gibi feleğe irdi adli **mîzân**ı / Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, K/23/29)

4.7.3. Eğlence Unsuru

Mîzân burcunun iki temel özelliğinden biri adaleti temsil etmesi, biri de eğlenceyi temsil etmesidir. Güneşin mîzân burcuna girmesi divan şairleri için eğlence âlemlerinin ve bezmin zamanıdır. Aşağıdaki beyitlerde, mîzân burcu eğlenceyi temsil etmesi yönüyle karşımıza çıkar.

Dünyayı çevreleyen dokuz feleğin dokuzuncusu olan atlas feleğinin diğer felekleri ters istikamette dönmeye zorlaması sonucu insanların refah ve mutluluklarının da aksi yönde etkilenmesi şairlerin felekten şikâyetçi olmalarına sebep olmuş bundan dolayı da "kahpe felek, dönek felek" gibi tabirler kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte felek için "kej-ru" tabirinin kullanılması da bundandır ve mîzân burcundan bu feleği doğru hale getirmesi beklenmektedir:

Çü kej-rûdur felek bildün dürüst it bezm **mîzânın**
Bugün kim râst irişdi güneş seyr ile **mîzâna** / Ahmedî (Akdoğan, 1979, G/614/8)

Mîzân-ı bezmi düz mey-i ᶜanber-nesîm-ile
Çün râst döndi sana bu **mîzân-ı sünbüle** / Ahmedî (Akdoğan, 1979, G/568/2)

Güneşin terazi burcuna girmesi kışın başlangıcı olduğu gibi dolu kadehlerin de zamanıdır:

Mîzâna girdi şems şitânun evânıdur
Gel sâkiyâ ki rıtl-ı girânun zamânıdur / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, Mf./79)

Çün yine seyrân ide **mîzân**a geldi âfitâb
Zer-efşân oldı havâ gevher-nisâr oldı sehâb / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, K/23/1)

Mîzân-ı i'tidâlde vezn eylese felek
Zühhâda **sevr** ü bâde-keşâne **hamel** verir / Hâzık (Güfta, 1992, G/83/8)

4.7.4. Zühre Gezegeninin Hanesi

Astrolojiye göre her gezegenin bir hanesi vardır. Buna göre Zühre gezegeninin hanesi de Mîzân burcudur. Aşağıdaki beyitlerde Mîzân burcunun Zühre gezegeni ile birlikte tamlama şeklinde kullanıldığını görmekteyiz. Seretan burcu Ay'la, Esed burcu Güneş'le anılırken Mîzân burcu da Zühre ile birlikte anılmaktadır.

Ger sora ehl-i rasad rûy u cebînün haberin
Meh-i **burc-ı seretân zühre**-i **mîzân** diyeyüm / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/27/29)

Gözleme **zühre**-i **mîzân**ı vü mihr-i **esed**i
Nazar it ol şeh-i mâh-ı **seretân** geldi geçer / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, G/163/3)

Zühre gezegeni daha önce de belirttiğimiz gibi divan şiirinde genellikle güzel bir kadını temsil etmesi yönüyle kullanılmıştır. Mîzân ile beraber kullanımlarında da

genellikle güzelliği bakımından sevgili ile kıyaslanmıştır. Aşağıdaki beyitte, ay yüzlü sevgili öyle güzeldir ki Zühre onun yanında ancak terazide pahasını görmüş bir cariye olabilir:

Ta‘accüb itme **Zühre** alnuna öykünse ey meh-rû
Behâsın görmiş ol bir câriyedür çün **terâzû**da / Mürekkepçi Enverî (Kurnaz, 2001, G/23/6)

4.8. Akreb (Akrep) Burcu

Akrep burcu, incelediğimiz divanlarda en fazla karşımıza çıkan burçlardan biridir. Buna göre, divan şiirinde akrep burcu üç yönüyle karşımıza çıkar. Biri sevgilinin saçına şekil itibariyle benzetilmesi, ikincisi uğursuzluk yönüyle anılması, üçüncüsü ise saatin bir parçası olarak kullanılmasıdır.

İncelediğimiz divanlarda, sevgilinin siyah saçları akrep burcuna, yüzü de ay veya güneşe teşbih edilir. Saçların sevgilinin yüzünü kapatması âşık için bir kahır sebebi olur.

“Burc-ı menhûs” olarak da anılan akreb burcu, bazen uğursuzluk anlamı taşımaktadır. Bu düşüncede, gerçek anlamından yola çıkarak zehirli ve öldürücü bir hayvan olmasının etkisi de bulunmaktadır. Nitekim bazı beyitlerde zehirli olması yönüyle anılır. Özellikle; ay, akrep burcunda iken sefere çıkılmaması gerektiği inancı vardır. Beyitlerde bu durum, âşığın sevgilinin kapısından ayrılmamasına bahane olarak sunulur.

Akrep burcu, yirmi yedi divanda kırk iki kez “akreb” olarak; dört divanda da Farsça “eğri kuyruk” anlamına gelen “kej-düm” olarak karşımıza çıkmıştır. En fazla kullanıldığı divan, beş beyitle Karamanlı Aynî Divanı’dır.

4.8.1. Sevgilinin Saçı

Sevgilinin saçı, divan şiirinde en çok kullanılan güzellik unsurlarından biridir. İncelediğimiz divanlarda da akrep burcunun içinde geçtiği beyitlerde en fazla örnek saçla ilgili olanlarıdır. Divan şiirinde sevgilinin saçı şekil yönünden akrep burcuna, yüzü de ay veya güneşe teşbih edilmiştir. Şairler, ay akrep burcunda olduğunda saçı akrebe, yanağı da aya benzetirler. Beyitlerde, sevgilinin yüzünü gizleyen saçlar genellikle ayın menzil ettiği akrep burcunu ifade eder.

Göreli zülfünü haddinde bildim
Ki **akreb** mâh-ı taban menzilidir / Şeyhülislam Yahyâ (Kavruk, 2001, G/51/4)

Zülf ü ruhsâr u cebînün sanki dost
Ay u gün **‘akrebde** itdi ictimâ‘/ Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, G/256/3)

Agzı mercan dürcüdür kim cevher-i cân andadır
Zülfü **Akreb burcu**dur kim mâh-ı tâbân andadır / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/42/1)

Sanasın **burc-ı ‘akreb**de kamerdür
Yâ hôd bir balçığa düşmiş güherdür / Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, Ş/1/185)

Sevgilinin saçının, güzel ve aydınlık yüzünü gizlemesi âşığın kahırlanmasına sebep olur. Çünkü o dağınık, perişan ve karanlık saçlar içinde sevgilinin parlak yüzüne hasret kalmaktadır. Sevgilinin saçının yüzünü kapamasını şair, güneşin akreb burcuna gelmesine benzetir:

Hatt-ı **kej-düm**den o gül-ruhsâra gelmiş pîç ü tâb
Sanki **burc-ı Akreb**e tahvîl kılmış âftâb / Muvakkit-zâde Pertev (Bektaş, 2004, G/XXIX/1)

Zülfi içre çehresin gördüm sâl itdüm haber
Didi **akreb**le kamerdür **burc**-ı mâhı seyr ider / Nehcî (Koç, 2003, Mm./37)

Şâhid-i gül gonçe örtündi nikâbın sankim ol
Kalb-i **akreb**de güneş cirmini pinhân eyledi / Ahmed-i Dâ’î (Özmen, 2001, K/17/2)

Geh geh sehâb-ı zülfün gizlerse tan mı rûyun
Oldı felekde çün kim **‘akreb** ü bâl-i meh-tâb / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, Ms./I/5)

Sevgilinin saçına yakın duran, ayva tüyleri değil âşığın âhının dumanıdır. Çünkü âşık sevgiliye kavuşamamakta ve gönlünden çıkan âhın dumanı göğe kadar yükselip akrep burcuna ulaşmıştır:

Hat degüldür ol çıkup olan saçına muttasıl
Dûd-ı âhumdur ki **burc-ı ‘akreb**e peyvestedür / Üsküplü İshak Çelebi (Çavuşoğlu, 1990, G/38/2)

Aşağıdaki beyitlerde akrep burcu, sevgilinin saçını temsil eden bir başka burç olan sünbüle burcu ile beraber kullanılmıştır. Zira saçlar hem şekli hem de kokusu yönüyle aynı zamanda sümbüle benzetilir:

Burc-ı ‘akreb var ise sünbüleye **‘akreb**dir
Yaraşır zülf-i semen-bûyına gâyet sünbül / Refî’i Kalâyî (Alpaydın, 2007, K/21/26)

Çün **sünbüle** yeşerdi unıt nîş-i **ᶜakreb**i
Bir zülfi sünbül elüne mey sunsa eyle nûş / Ahmedî (Akdoğan, 1979, G/304/5)

Sevgilinin saçları bazen kıvrım kıvrım olması yönüyle ele alınır. Akrep burcundan başka yılan ve ejderha da kıvrım kıvrım olması yönüyle sevgilinin saçlarına benzetilir.

Halka-i zülfini pür-ham gören ebrûya yakın
Burc-ı kavsi sanır ol demde tolanır **‘akreb** / R. Kalâyî (Alpaydın, 2007, E/18)

Mâr-ı zülfün halkasından mihr-i ruhsârun görüb
Reşk ider geh geh görinür kalb-i ‘**akreb**den kamer / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, K/4/16)

Halkasından zülfünün kim nûr-ı hüsnün berk urur
Halb-i ‘**akreb**den tulû‘ itmiş sanasın mâhdur / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, G/43/5)

Saçun su‘bânı sâhibdür kırâna
Zuhal devrinde **burcı** oldı **‘akreb** / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, G/56/4)

Divan şiirinde sevgilinin saçları daima siyah renktedir. Çünkü âşık için sevgilinin saçları karanlıktır. Akrep burcu, bu siyah saçları temsil ederken sevgilinin

parlak ve aydınlık yüzünü de ay ve güneş temsil eder. Aşağıdaki beyitlerde parlaklık ve aydınlık yönüyle bilinen yanak üzerine siyah saçların düşmesi güneşin veya ayın akrep burcunda olduğu anlamına gelir:

Rûy-ı pür-tâbına düşdükçe o zülf-i siyehi
Burc-ı 'akrebde kıyâs eylerim ol demde mehi / Refî'i Kalâyî (Alpaydın, 2007, G/56/1)

Görüp rûyunda ol zülf-i siyâhı
Didüm hurşîdi gör der-**burc-ı 'akreb** / Sâid Girây (Karaköse, 2001, G/17/3)

4.8.2. Uğursuzluk Yönüyle Akrep

Divan şiirinde akrep burcu, sevgilinin saçı ile ilgili yapılan benzetmelerden sonra en fazla uğursuzluk yönüyle karşımıza çıkar. Onun vaktinde fitne, yalan, savaş, yağmur, sıkıntı, üzüntü artar ve yayılacağına; ayrıca yolculuğa çıkmanın da uğursuzluk getireceğine inanılırdı.

Aşağıdaki beyitte şair, kasideyi sunduğu padişahı "uğursuz burç" olarak andığı akrep burcunu; mutluluk, bolluk ve berekete dönüştüreceğine inandığını söyleyerek övüyor:

Kudûmun **burc-ı menhûs**a tesâdüf etse de bi'l-farz
Hemân tahvîl edersin '**akreb-**i meş'ûmu meymûna / Âsaf (Ceylan, 1994, K/III/48)

Kıran, iki gezegenin bir burçta birleşmesidir. Kutlu ve kutsuz yıldızların kıranları vardır. Aşağıdaki beyitte şair, aya menzil olan akrep ile ayın kıranını tehlikeli olarak anarak yine akrep burcunun uğursuzluğunu vurguluyor:

Akreb meh-i münîre vatandır dedim dedi
Vehm eyle kim hatarlı kırânın durur senin / Fuzûlî (Akyüz, 1990, Msd./I/18)

Akrep burcunun uğursuzluğunu en fazla hissettiren beyitler ise ay, Akrep burcunda iken sefere çıkılmaması gerektiğini anlatan beyitlerdir. Ay, akrep burcunda

iken sefere çıkmak caiz olmadığından âşık bazen bunu sevgilinin yanından ayrılmamanın bir bahanesi olarak görür:

Ey dil ruh u zülfün gürüben terkimiz urma
Çıkma sefere k'oldu mehin menzili **Akreb** / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/10/4)

Gitmez kapından ol ki göre zülf ü haddini
Akrebde olsa mâh degildir revâ sefer / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/73/3)

Rakib ile seni görse olur Zati deli ey meh
Sefer ca'iz degül mahun olıcak menzili **'akreb** / Zâtî (Çavuşoğlu, 1987, G/55/5)

4.8.3. Saatin Bir Parçası

Akrep burcu, bazen saatin akrep ve yelkovanı ile çeşitli söz oyunları içinde karşımıza çıkar. Aşağıdaki beyitte felek, âlemi gösteren bir saat olarak teşbih edilmiş ve akrebin hem felekte hem de saatin içinde dönmesini kastedecek şekilde geride kalmadığı ifade edilmiştir:

Dedi 'âlem-nümâ bir aylı günlü kubbe sâ'atdir
Döner ol **burc-ı 'akreb**le tahallüf eylemez aslâ / Mekkî (Karapanlı, 2005, K/1/7)

Şair, sevgilinin feleğin yelkovanı olup gönül zincirini kırmasını ayın akrep burcunu menzil edinmesine bağlar. Burada da hem felekteki akrep burcu hem de saatin içindeki akrep kastedilmektedir:

Kurup işletdi câna yelkovan-ı çarh olup kırdı
Gönül zencîrini ol mâh **burc 'akreb**de mi bilmem / Şeref Hanım (Arslan, 2002, Kt./51/2)

4.9. Kavs (Yay) Burcu

Kavs (yay) , divan şiirinde çeşitli kullanımlarla karşımıza çıkar. Kavs sözcüğü bazen ok ile beraber bir savaş aleti olarak, bazen de kemân olarak kullanılır. Bunun yanında sevgilinin kaşı ile ayın hilâl şekli de kavstır. Bazen "kavs-ı kûzah" olarak "gökkuşağı" manasıyla bazen de "kavseyn" tabiri ile Miraç gecesinde Hz. Muhammed

ile Allah arasındaki yakınlığın ifadesi olarak kullanılır. Gezegenlerden Utârid'in diğer adının "tîr" olması ve Müşteri gezegeninin evinin bu burçta bulunması sebebiyle her iki gezegenle de çeşitli söz oyunları içinde yer alır.

Kavs (yay) sözcüğünün yukarıda saydığımız anlamları, tüm divan şairleri tarafından birçok kez kullanılmıştır. Fakat biz burada asıl inceleme konumuz olan burçlardan yola çıkarak yalnızca burç anlamlı kullanımları ele aldık. Kavs (yay) burcu, divanlarda en çok karşımıza çıkan burçlardan biridir.

Kavs (yay) burcu, incelediğimiz divanların yirmi yedisinde kırk beş kez karşımıza çıkmıştır. Altışar beyitte kullanımıyla en fazla Ahmed Paşa Divanı ve Kadı Burhâneddin Divanı'nda karşımıza çıkar.

Kavs burcu, sonbaharın sonu ile kışın başlangıcında ortaya çıktığından şair, farklı renklerdeki sonbahar yapraklarının yeryüzünü sararttığından bahsederek kavs burcunun hâkim olduğu mevsimin tasvirini yapar:

Burc-ı kavsin evveli olur harîfün âhiri
Yine evrâk-ı hazân-rengîn ider asfer cihân / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/22/26)

Kavs burcunun içinde bulunduğu kış mevsiminde yeryüzüne dökülen karları şair felek hallacının pamukları olarak tasvir eder:

Kavs burcın ele mi aldı felek hallâcı
Penbesi mi dökilür sahn-ı zemîne acebâ / Hasan Ziyâî (Gürgendereli, 2002, K/2/11)

Aşağıdaki beyitte şair Kavs burcunun gerçek anlamından yola çıkarak yağmur oklarının yağma zamanının geldiğini ok-yay ilişkisini de kastederek kinayeli bir dille anlatır:

Menzil-i **kavsi** güzergâh itdi mihr-i asuman
N'ola yagdursa zemîne tîr-i bârânı zaman / Nev'î (Tulum, 1977, G/378/1)

4.9.1. Savaş Aleti

Geleneksel bir silah olan yay; ok ile beraber kullanılan, usta-çırak ilişkisi içinde öğretilen, kültürümüzde de önemli bir yer tutan bir savaş aletidir. Kavs burcunun gerçek anlamından yola çıkarak gökteki Kavs burcu da bir yay gibi düşünülmüş ve gökyüzündeki çeşitli gök cisimleri de bu savaş aletinin parçaları olmuştur.

Aşağıdaki beyitte akan yıldızları kenarlık, hilali ok atanların parmaklarına geçirdikleri yüzük olmasını dileyen şair, feleğin kavsini de bir eğitim yayı olarak düşünmüştür:

Şihâbı zih hilâli eylese zih-gîr bir abdi
Ederdi bir kebâde **kavs-**ı çarhı olsa idmânı / Hâzık (Güfta, 1992, K/1/60)

Şair, memleketi tutan büyük vezirin savaş aleti olarak yayını hazır etmesini yay burcundaki güneşe benzetir:

Kemânın eylese pür ol hidîv-i kişver-gîr
Sanur gören ki gelür **burc-ı Kavs'**e mihr-i münîr / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/17/1)

Şair, kasideyi ithaf ettiği kişiyi yücelterek kavs burcunu kendine savaş aleti olarak yay ettiğini söyleyip feleği de savaşa hazırlandığı yer olarak tasvir etmiştir:

Çille-i ‘aşkunda **burc-ı kavs** idüp kaddin kemân
Buldı ta‘lîm-hâne-i devr-i felek içre yeri / Fasîhî (Gökalp, 2001, K/4/25)

Aşağıdaki beyitte şair yine kasideyi yazdığı kişiyi överek lütuf oklarının menzili olan kavs ve güneşin burcu olan kavs olarak nitelemiştir:

Kavs’dür tîr-i himmete menzil
Kavs’dür **burc-**ı şems-i feyz-âsâr / Lebîb (Kadıoğlu, 2003, K/17/11)

Şair, kendisini kavs burcundaki güneş olarak sevgiliyi de yayın ipinde gezen ay olarak tasvir etmiş bir anlamda avlanmaya veya okların hedefi olmaya razı bir âşık olduğunu ifade etmiştir:

Gûyâ Me'âlî mihrdurur **burc-ı kavs**de
Ol meh ki rîsmân üzerinde revândur / Mürekkepçi Enverî (Kurnaz, 2001, G/249/5)

Doğu'da tîr olarak anılan Utârid gezegeni savaşta okları yağmur gibi yağdırmak için eline yay burcundan bir yay alır:

Ol gice âheng-i rezme **tîr**i bârân itmege
Destine aldı **'Utârid kavs burcın**dan kemân / Süheylî (Harmancı, 2007, K/8/4)

4.9.2. Sevgilinin Kaşı

Kaş, divan şiirinde sevgilinin güzellik unsurlarından biridir. En çok yay veya hançer oluşuyla dikkat çeker. Bu durumda âşık o yayın hedefi olmaya hazırdır; çünkü bunu sevgiliden gelen bir armağan olarak görür. Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin kaşı manasıyla kullanılan kavs burcu sevgilinin güzelliğini anlatmakta bir araçtır. Sevgilinin güzellik pazısına kuvvet veren kaşlarıdır.

Eger temsil olınsa **kavs**-ı çarha farkı zahirdür
Viren bazu-yı hüsne böyle kuvvet ebruvanundur / Nâşid (Alıcı, 1998, G/28/4)

Felegün **kavsi** ki hilâli durur
Görür ise kaşun **yayı**n yasıla / Kadı Burhâneddîn (Ergin, 1981, G/150/8)

Degil gûş-i kemân sad-dâg-ı sahtı kâr olmakda
Sımâh-ı **burc-ı kavs**e çıkdı çak efsâne-i ebrû / Es'âd (Doğan, 1997,G/163/4)

Aşağıdaki beyitte yine güzelliği ve parlaklığı ile güneşe benzetilen sevgilinin hilal kaşlarının, yay burcunda doğup etrafı aydınlattığı belirtilir:

Göründi evc-i **burc-ı kavs-**ı himmetden idüp işrâk
Hilâl-ebrûlarun ey âftâb-ı matla'-ı 'uşşâk / Neccâr-zâde Rızâ (Özdemir, 1996, G/48/1)

Kavs-i felek midir ki komuş şaşta tîr-i çarh
Yâ mâh-ı nev ki cephede bulmuş kemân kaşın / Şeyhülislam Yahyâ (Kavruk, 2001, G/100/3)

Kaş ile içindekiler yani göz, kirpik ve gamze divan şiirinde bir fitne dükkânı olarak adlandırılır. Çünkü hepsi birden beladır, acımasızdır ve âşıklar arasında karışıklığa sebep olur. Sevgili süzgün bir bakış ile yay kaşlarla kirpik oklarını atar. Gözde saf halinde dizilen kirpikler âşığın üzerine oklarını salar âşık da bu okların hedefi olmaktan memnundur. Kaşın en büyük özelliklerinden biri de eğri oluşudur. Şairler de aşağıdaki beyitlerde bu özelliklerden yola çıkarak kavs burcunu çeşitli söz oyunları içinde kullanır:

Kaşıyile gözi tek görmedüm dahı **yay** u oh
Felekde **kavs** ile tîrün boyını düzelden / Kadı Burhâneddîn (Ergin, 1981, G/326/3)

Ey kamer-tal'at kaşın **kavs**in görüp takvîmde
Aybaşında fitne var diye müneccimler yazar / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/65/3)

Devr-i kamerde uykudan fitneler uyarır gözü
Müşterîye kemân çeker **Kavs-**i hilâli dil-berin / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/168/4)

Sevgilinin tıpkı saçları gibi siyah olan kaşlarının kıskançlığıyla ay da kararır. Güneş yay burcuna erince karışıklık olur ve yaygara kopar. Oklarının hedefinin kendisi olduğunu gören âşık da ahını mutluluk okları yapar. Ay, yayı kıskandığından hilal şekline bürünür.

Reşk-i ebrû-yı siyehfâmunla oldı ay kara
Kopdı **burc-ı kavs**da iken mihr-i enver yay kara / Tokatlı Kânî (Yazar, 2006, Mk/21/1)

Reşk idince tâli'ine **burc-ı kavs** içre güneş
Menzîl-i **tîr**in görüp sehmü's-sa'âde kıldı âh / Zîver Paşa (Arslan, 2009, T/26/6)

Müşteri kavs-i felek **tîr**-i hümâ-pervâzına
Münkalib reşk-i kemânından hilâle şekl-i mâh / Fatîn (Erdoğan, 2007, K/1/5)

4.9.3. Gezegenlerle Birlikte

Kavs burcu, incelediğimiz divanlarda gezegenlerle birlikte en fazla anılan burçtur. Bunun sebebi daha çok gerçek anlamından ileri gelir. "Tîr" manasıyla bilinen Utârid, Kavs burcu ile ok-yay ilişkisi kurar. Mirrîh, astrolojide savaş ve zulmü temsil ettiğinden bir savaş aleti olan Kavs ile birlikte sık kullanılır. Hanesi olması dolayısıyla Müşteri gezegeni ile çeşitli söz oyunları içinde yer alır. Bunların dışında eski astronomide gezegen sayılan ay ve güneş ile anılırken iki beyitte de Zühre ve Zühal gezegenleri ile birlikte kullanılır.

Merkür olarak da bilinen Utârid gezegeni Doğu'da "ok" manasına gelen "tîr" sözcüğü ile anıldığından Kavs burcu ile ok-yay ilişkisinden dolayı kullanılır:

Niteki **burc-ı kavs**e gele encüm-i şeref
Niteki zîb ü fer vire heft asumana **Tîr** / Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, K/21/31)

Güya ki **burc-ı kavs**e **'Utârid** karîn olur
Dest-i şerîfün ile irince kemana tîr / Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977, K/21/20)

Kutlu yıldızlardan sayılan Müşteri gezegeni de hanesi Kavs burcu olduğundan bazı beyitlerde onunla birlikte anılır:

Pûte-i zerrîn diker evc-i felekde âfitâb
Müşteridir **tîr**-i **kavsi**ne bu gün meydân-ı ıyd / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, K/34/24)

Ebrûna gözüm yaşı nola olsa mukârin
Çün **müşteri kavs**e ere ey meh şeref eyler / Hayâlî Bey (Tarlan, 1992, G/131/3)

Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin kaşları, hem gezegen olan Müşteri hem de âşık için yay çekip onu yaralamayı amaçlamaktadır:

Kaşın bir **kavs** çekti **müşteri**ye
Ki toz olmuştur ana anber-i nâb / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, G/13/3)

Ne şemsdir yüzü kim etti **Akreb**i menzil
Ne **Kavs**dir kaşı kim çekti **Müşteri**ye kemân / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, K/39/17)

Behrâm adıyla da bilinen Mirrîh, astrolojide savaş, kin ve zulmü temsil etmektedir. Mirrîh, Doğu'da elinde kılıç veya mızrak bulunan bir delikanlı olarak temsil edilmiştir. Dolayısıyla bu savaşçı özellikler, kavs burcunun bir savaş aleti olan yay olarak tasvir edildiği beyitlerde Mirrîh'in Kavs ile birlikte kullanılmasına yol açar:

Burc-ı kavse meh-i nev eyledi tahvîl henûz
Matla'-i hançer-i **mirrîh**-fesândur kemerün / Sâmî (Kutlar, 2004, G/77/7)

Kaşın altında gözün bir türk-i tîr-endâzdır
Yâ meğer **mirrîh** kılmış **kavs burcu**nda vatan / Usûlî (İsen, 1990, K. Diğer/8)

Güneş yüzi hameldedür ü bedri **kavs**e irişdi
Kanı **behrâm**-ı çûbîn ki yürekde egleye tîrin / Kadı Burhâneddîn (Ergin, 1981, G/932/4)

Pür hışm çeşmüni çûn kaşun içinde gördüm
Sandum ki eylemişdür **Mirrîh kavs**ı menzil / Karamanlı Nizâmî (İpekten, 1974, K/6/4)

Aşağıdaki beyitlerde güneş ay, Utârid ve Zühre ve Zühal gezegenlerinin Kavs burcunda birleşmeleri anlatılmıştır:

Güneş ü ay u **tîr** ile **zühre**
İtmiş uş **kavs**de kırân kidiler / Kadı Burhâneddîn (Ergin, 1981, G/1283/7)

Kavse **zühal** muttasıl olsa eger
Mâhı çeker yanına dümdâr ider / Kâmî (Yıldırım, 2009, Mu/26)

4.10. Cedy (Oğlak) Burcu

Cedy (oğlak) burcu, genellikle gerçek anlamını da ifade edecek şekilde bazen kurbanlık olması yönüyle bazen de çayırlarda otlaması yönüyle özellikle Hamel ve Sevr burçlarıyla beraber kullanılır. Zühal gezegenin hanesi olduğundan gezegenlerden en çok onunla beraber anılır. Bunun yanında yedinci felekte ve gezegenlerin en üstünde bulunduğundan bazı beyitlerde "pasbân" (gözcü) olarak da zikredilir. Burçları yüksek kuleler gibi düşünen divan şairleri bu kulelerin üzerindeki gözcüyü de oğlak burcuna benzetmiş ve bu tür hayalleri de beyitlerine yansıtmışlardır.

Cedy (oğlak) burcu, incelediğimiz divanlarda en az karşımıza çıkan burçtur. Toplamda on bir divanda on dört kez kullanılmıştır. Üç beyitle en fazla Nedim Divanı'nda karşımıza çıkar.

Aşağıdaki beyitlerde şair, benzer ifadeler kullanarak kasideyi sunduğu kişinin teşrifine şükretmek için güneşin oğlak burcunu kurban etmesini bekler. Burada şair hem kasidenin yazıldığı kişiyi yüceltmekte hem de gökteki oğlak burcunu kastetmektedir.

Hemân âmededir kim **cedy**e tahvîl eyleyüp hurşîd
Bu dem şükrâne-i teşrifine kurbân ede anı / Nedîm (Macit, 1997, K/31/6)

Ferâz-ı çarhü eğer mihrveş güzâr etsen
Seza budur **hamel** ü **cedy**in eyleye kurbân / Nedîm (Macit, 1997, K/32/13)

Gûş edüp müjde-i teşrifini ta'zîmen leh
Çarh-ı gerdun **hamel** ü **cedy**ini kıldı kurbân / Nedîm (Macit, 1997, T/10/8)

Aşağıdaki beyitte de yine güneş, oğlak burcunu boğa burcu ile beraber göğün fırınında kebap eyleyip eğlence meclisinin mezesi yapar:

Eyleyüp tennûr-ı gökde **cedy**i vü **sevr**i kebâb
Nukl-ı bezm içün götürdi şâh-ı encüm mâ-hazar / Sehî Bey (Yılmaz, 2010, Tb/2/21)

Oğlak burcu, özellikle Hamel burcu ile beraber çayırlara ve yeşilliklere çıkıp otlayan bir hayvan olarak tasvir edilir:

Şu demler geldi kim **Cedy** ü **Hamel** çıkdı çerâ-gâha
Zemîn oldı ser-â-ser sebz ü hurrem âsmân-âsâ / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/8/10)

Ol ki dâ`im **Sevr**-i gerdûn gelle-i **Cedy** ü **Hamel**
Terrezâr-ı rıf´atinden etmede ra´y u çerâ / Muvakkit-zâde Sâlim (İnce, 1994, K/13/28)

Dâmen-i kuhsârı olmış merta‘-ı **Cedy** ü **Hamel**
Rahne-i dîvârı nesr-i tâyire düşmiş künâm / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, K/14/9)

Vaslun şu'â'ı mürdeyi ger zinde kılmaya
Bu fasl içinde bellü durur **cedy** olur **Hamel** / Kadı Burhâneddîn (Ergin, 1981, G/8/9)

4.11. Delv (Kova) Burcu

“Delv”, “burc-ı delv” yahut “delv-i sipihr” olarak karşımıza çıkan kova burcunun; gerçek manasından hareketle daha çok “su” ve “kuyu” sözcükleriyle kullanıldığı görülmektedir. Birden fazla beyitte; kova burcu, yeryüzünün kuyusuna inmiş bir kova, ay veya güneş de onu kuyudan çıkarmak için bir çengel olarak karşımıza çıkar.

Divanlarda karşımıza en az çıkan burçlardan biri olan kova burcu, yirmi divanda otuz dört kez anılmıştır.

Divan şairleri Delv burcunu genellikle su döken veya kuyudan su çeken bir alet olarak düşünmüşler, mecaz ve benzetmeleri de buna göre yapmışlardır. Örneğin; aşağıdaki beyitte kasidenin yazıldığı kişi Delv burcundan su diye yıldız akıtır; bundan dolayı dolâb denen ve kuyudan su çıkarmaya yarayan makine de felekler gibi yükseklerde bulunur.

Su deyu şihâb akıtır uş **burc-ı Delv**den
Dolâbların k'oldu felekler gibi a 'lâ / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, K/11/38)

Samanyolu, ayın harmanına feleğin dolabı olan Delv ile su dökerdi. Beyitte bulunan samanyolu, ay, felek gibi astrolojik manalı sözcükler aslında gökteki kova burcunu anlatmakla beraber yeryüzündeki bir harmanın sulanması tasvirini de çağrıştırır:

Geh kâh-keşân gâh iletip hırmen-i mehden
Dolâb-ı felek **Delv** ile dökerdi ana mâ / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, K/11/19)

Aşağıdaki beyitlerde özellikle kasidelerde karşımıza çıkan kullanımlarına göre dünyayı Delv ile sulama görevini özellikle mâh ile mihr üstlenir. Bazen"dûlâb" bazen de "dolab" şeklinde karşımıza çıkan ve kuyudan su çıkarmaya yarayan alet çoğu beyitte delv ile birlikte kullanılır:

Pertev-i re'y-i münîri düşse bir bâg üstine
Delvi burc-ı mâh olur dûlâb-ı âbun bî-gümân / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/27/23)

Yâhûd dôlab-ı cûy-ı feyz-i Hak'dır dönmede dâ'im
Eder bâg-ı cihânı **delv**-i mâh u mihr ile irvâ / Mekkî (Karapanlı, 2005, K/1/8)

Mihr ü mehden bir iki **delv** ile dûlâb-ı sipihr
Rûz u şeb mezra'a-i devletin itsün ıskâ / Nâbî (Bilkan, 1997, K/24/68)

Aşağıdaki beyitte gökyüzünün dolabına ay, suyolu; güneş de kova olur ve gece gündüz ufuklara baştanbaşa bolca ışık verir:

Mâh mizâb oldu dolâb-ı sipihre mihr **delv**
Nûr ifâza eyler âfâka ser-â-ser rûz u şeb / Şeyh Gâlip (Kalkışım, 1994, K/1/13)

Âşığın gözyaşlarında sevgilinin hayalinin karar kılmasını şair, ayın menzilinin Delv burcu olmasına bağlar. "Makarr" sözcüğü burada "karar kılınacak yer" anlamının yanında aynı zamanda kuyudan su çekmeye yarayan aletin makarası anlamında kinayeli bir şekilde kullanılmıştır. Âşık da döktüğü gözyaşlarıyla dönüp dururken bir dolabı andırır:

Çeşm-i terümde itdi hayâl-i ruhun makarr
San **burc-ı delv** idi bu gice menzil-i kamer / Lebîb (Kadıoğlu, 2003, G/49/1)

Şair, feleğin çarkından yeryüzünün çarkına düşen delv burcunun dünya üzerindeki halkın ümidini yeşertmesini bekler. Diğer beyitte de delv burcunun zamanının gelmesini şair, bahar ile birlikte su ve aydınlığın gelmesi olarak yorumlar:

Niçün sebz eylemez halk ümîdin halk-ı dünyânun
Meger kim çarh-ı 'arza düşdi **delv**i çarh-ı gerdânun / Nef'î (Akkuş, 1993, E/37)

Geldi eşyâya bahâr ile o denlü âb ü tâb
Kim pür itdi **delv**-i çarhı cûş-ı emvâc-ı serâb / Nevres-i Kadîm (Akkaya, 1996, K/8/1)

Aşağıdaki örneklerde ise kova burcu yeryüzünün kuyusuna düşmüştür ve güneş veya ay onu çıkarmak için çengel olmuştur:

Delv-i pûrşîdi çıkarmağa zemîn çâpından
Rîsmân oldı şihâb u meh-i nev bir çengâl / Gelibolulu Âlî (Altun, 1999, K/4/7)

Çâh-ı zemine **delv** gibi nice inmesün
Bend itdi şa'şa'a resenin âfitâba çarh / Gelibolulu Âlî (Altun, 1999, G/61/3)

Gece düşmüş idi çâh-ı hâke **delv-i sipihr**
K'anı çıkarmağa olmuştu mâh-ı nev çengâl / Hayalî Bey (Tarlan, 1992, K/9/3)

Hemen her beyitte gerçek anlamı dolayısıyla su ile birlikte anılan Delv burcu, bazen de "zemzem" veya "âb-ı hayat" gibi kutsal sularla anılır. Örneğin aşağıdaki beyitte feleğin delvi, kasidenin yazıldığı şahsın teşrifinin şerefine zemzem kuyusundan aldığı sularla gökyüzü ehlini sular. Bildiğimiz gibi zemzem Mekke'de bulunan bir kuyudan çıkarılan kutsal sudur. Şair, bu beyit vesilesiyle aynı zamanda kasidenin yazıldığı kişinin kutsallığını da anlatmaya çalışmaktadır:

Delv-i gerdûn o şeb makdemine su dökdi
Çâh-ı zemzemden idüp ehl-i semâyı ıska / Zîver Paşa (Arslan, 2009, K/6/23)

Çeşitli efsanelere konu olmuş âb-ı hayat, sonsuz hayat bahşeden ölümsüzlük suyudur. Aşağıdaki beyitte gezegenlerin en yaşlısı olarak bilinen Zühal gezegeni ile birleşen Delv burcu şair için dert olmaz zira kovası ölümsüzlük suyu ile doludur:

Ne gam ger sâmini burc-ı **Zühal**se
Toludur **Delv**i anun âb-ı hayvân / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/21/41)

Koşup dûlâb-ı çerhe **sevr**i **keyvân** itse lâyukdur
Hemîşe sâha-i devlet-serâyın **delv** ile şâd-âb / Çelebi-zâde Âsım (Öztekin, 2010, T/18/4)

Zühal gezegeni aynı zamanda feleğin gözcüsü olarak bilindiğinden su kuyusundaki delv burcunu saklamak için kuyunun ağzına konmuştur:

Çâh-ı mâdur gûyiyâ sahnında anun **burc-ı delv**
Hıfz içün çâh ağzına konmış **Zühal** nîlî ruhâm / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, K/14/10)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin güzellik unsurları ile astrolojik unsurlar bir arada kullanılmıştır. Sevgilinin çene çukuru kuyuya, beni yıldıza benzetilmiştir. Böylece hem Müşteri gezegeninin kova burcunda göründüğü söylenmiş, hem de sevgilinin güzelliğinin müşterisi olduğu manası çıkarılmaktadır:

Tâli'-i çâh-ı zenah-dâna düşüp ahter-i hâl
Burc-ı delv içre göründi felekin **bercîs**i / Zîver Paşa (Arslan, 2009, G/344/2)

Su ile birlikte anılan Delv burcu bazen de "burc-ı âb"dan biri olan Hût burcu ile kullanılmıştır. Güneş, delv burcundayken veya önemli bir şahsiyetin lütuf ve iyiliklerinin bir sonucu olarak Hût ve Delv "gark-ı âb" olurlar:

Yine çünki şâh-ı encüm **Delv**e tahvîl eyledi
Hût-ı gark-ı âb itdi işbu cân-perver cihân / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/22/6)

Lutfun ol gâyetdedir kim nâr-ı kahrın olmasa
Cûy-ı eltâfın ederdi **delv** ü **hût**u gark-ı âb / Nef'î (Akkuş, 1993, K/61/16)

Yâ meger kim **delv**-i burc-ı âbı idüp ser-nigûn
Çeşmesâr-ı 'âlem-i bâlâyı rîzân eyledi / Nevres-i Kadîm (Akkaya, 1996, K/22/14)

4.12. Hût (Balık) Burcu

Balık burcu, divan şiirinde daha çok deniz veya su içinde oluşu, ağ veya olta ile yakalanışı özellikleri ile bağlantı kurularak kullanılır. Bazen de eski bir inanıştan ileri gelen dünyanın altında balık olduğu ve Yunus peygamberin balığın karnında kaldığı düşünceleriyle anılır.

"Burc-ı mâhî", "hût-i felek" ya da "simâk" olarak da karşımıza çıkan balık burcu, beyitlerde daha çok gerçek anlamını hissettirecek söz oyunlarıyla karşımıza çıkar. Yüz yirmi beş divanın on sekizinde "hût", yedisinde "simâk", üçünde "semek", ikisinde "balık" olarak karşımıza çıkan balık burcu; otuz altı kez "hût", on dört kez "simâk", dört kez "semek", iki kez de "balık" olmak üzere divanlarda toplamda elli altı kez zikredilmiştir. Balık burcu, toplam on bir kez kullanımıyla en fazla Karamanlı Aynî Divanı'nda karşımıza çıkar.

4.12.1. Bir Hayvan

Hût (Balık) burcu, gerçek anlamından yola çıkarak denizin içinde bulunan bir hayvan olarak beyitlerde kullanılmıştır. Bu kullanımlarda genellikle deniz felek, içindekiler de gezegenler ve burçlardır. Suyun içinde yaşaması yönüyle ele alınan hût, bazen yüzgeçleri ile bazen yine suda yaşayan bir başka canlı olan harçeng ile veya yine

su ile kullanılan bir başka burç olan delv ile kullanılmıştır. Deniz, bazen kasidenin yazıldığı şahsı övmek üzere onun cömertliğini anlatmada veya gazellerde aşığın gözyaşlarının çokluğunu anlatmada bir benzetme unsuru olarak kullanılırken onun içinde bulunması dolayısıyla yine hûttan bahsedilmiştir.

Gökyüzünün denizi onda geçici hava kabarcıklarıdır. Aynı zamanda o, gönlün susadığı feleğin balığıdır. Deniz içinde olan hava kabarcıkları ile şair hem Hût burcunu hem de taç giymiş bir padişahı tasvir eder:

Hem bahr-i sipihr anda habâb-ı güzerândır
Hem **Hût-ı felek**dir ana dil teşne vü zam'â / Ahmed Paşa (Tarlan, 1992, K/11/33)

Kasidenin yazıldığı şahsın iyilik ve lütuflarının ışığının denize düşmesini şair, ayın Hût burcunda olması ile ilişkilendirmiştir. Şair aynı zamanda övdüğü şahsın cömertliğinin de deniz kadar sonsuz olduğunu ifade etmiştir:

Minâl-i **Hût-ı felek** burc-ı mâh ola **mâhî**
Eger ki pertev-i ihsânı düşse deryâya / Azmî-zâde Haletî (Kaya, 1996, K/2/24)

Şair, aşağıdaki beyitte de kasidenin yazıldığı kişiye övgüler yağdırarak onun mübarek kişiliğinin nur denizinde dalga artıran bir güneş olarak ifade etmiş, hut burcunda kanat ve kollarını açması yani ışıklarını yayması yönüyle ele almıştır. Divan şiirinde, büyüklük, sonsuzluk yönleriyle ele alınan deniz aynı zamanda kasidelerde övülen kişinin cömertliğini de temsil eder. Bu yönden düşündüğümüzde şairin, şahsı cömertliği yönünden övdüğü de görülür:

Olmasa deryâ-yı nûr-ı zât-ı pâkün mev[c]-hîz
Hût burcından güşâd itmez idi bâl ü peri / Fasîhî (Gökalp, 2001, K/4/28)

Felekte Hût burcunun yüzgecini gören ay ışığı, nur denizinde kendini timsah eder. Bu beyitte aslında şair, balık burcunda bulunan aydan bahsediyor. Anlatımını

benzetmelerle süsleyen şair; ayı, balık avlamak isteyen bir timsah gibi düşünerek anlatmıştır:

Görüp şinâverî-i **burc-ı hûtı** çarh üzre
O bahr-ı nûrda kendin neheng ider meh-tâb / Zîver Paşa (Arslan, 2009, K/24/7)

Güneş, geldiği her yeri ışığı ve parlaklığı ile aydınlatan, ruha ferahlık ve huzur veren, canlılara hayat veren bir gezegendir. Bu yönleriyle düşünüldüğünde astrolojik manada içinde bulunduğu her burçta da aynı etkileri gösterir. Onun içinde bulunduğu burç, güneş sayesinde parlaklık, mutluluk ve hayat güzelliğinin sembolü olur. Diğer burçlarda olduğu gibi Hût burcuna gelmesi ile de balık, denize benzetilen felekte parlak bir aya benzer:

Güneşdür san ki **burc-ı hûta** geldi
Me'âlî bahrde ol mâh-i ra'nâ / Mürekkepçi Enverî (Kurnaz, 2001, G/47/7)

Sa'âdet ile **burc-ı hût**a tahvîl eyledi hurşîd
Kenâr-ı yemde rahşân sanma bu nev kasr-ı tâb-efzâ / Es'ad (Doğan, 1997, T/41/16)

Aşağıdaki beyitte Hût, cömertlik ve lütuflarının bereketi ile güneşe benzetilen Hz. Muhammed'in nur denizinde yüzmeyi diler. Burada Hût, güneş ile kullanılarak hem burç anlamını çağrıştırmış hem de onun vesilesiyle dînî bir gönderme yapılmıştır:

Feyz-i ihsânını gördükde güneş gibi senin
Bahr-ı nûr içre şinâverligi **Hût** itdi reca / Zîver Paşa (Arslan, 2009, K/6/24)

Bazen, Hûtun içinde bulunduğu deniz aşığın gözyaşlarından oluşur. Âşığın gözyaşı öyle çoktur ki bazen akıp nehirleri bazen de birikip denizleri oluşturur. Âşık ne kadar ağlarsa o kadar değer kazanır. Âşık en çok da sevgilinin hasretiyle gözyaşı döker:

Hayâli gözde **balıh** gibidür su içinde
Bu burca çünki kadem basa yılduzum sulanur / Kadı Burhâneddîn (Ergin, 1981, G/1312/7)

Olupdur âhum ile yaşuma benüm hayrân
Eger felekde **simâk** u eger denizde **semek** / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, G/446/5)

Her dem talar **semek** gibi deryâ-yı fikrete
Menzil-gehi çü mâh-ı münevver **simâk** olan / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, G/602/3**)**

4.12.2. Avlanması Yönüyle

Aşağıdaki beyitlerde Hût burcu, bir av hayvanı olarak karşımıza çıkar. Avlanan balığın gökyüzünden dökülen pulları ile kar yağması arasında bir bağlantı kurulmuştur:

Hût burcını güneş var ise sayd itdi yine
Kazır anı dökülen pullarıdur berf-âsâ / Hasan Ziyâî (Gürgendereli, 2002, K/2/3)

Ziver Paşa, aşağıdaki beyitte limana demir atıp hût burcunu avlamaktan bahsetmiştir:

Burc-ı hûtı nola sayd itse atup lengerini
Seyr-i deryâda duhûl eyleyecek mersâya / Zîver Paşa (Arslan, 2009, T/423/4)

Şair, âh ateşinin göğe yükselen dumanını endişe denizindeki balık burcunu avlamak için gönderdiği bir ağ olarak düşünür:

Diler kim bahr-ı ahzardan **semek** sayd ide şâh içün
Salar dûd-ı siyahından **Simâk**a müşkî ag âteş / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, K/24/25)

Tutuşup âteş-i dil böyle ki tugyân eyler
Yakar ol âhari ey mâh-ı **simâk**-i semegi / Nigârî (Bilgin, 2011, G/668/2)

4.12.3. Gezegenlerle Birlikte

Hût (balık) burcu, diğer burçlar ve gezegenlerle birlikte bazen gökteki konumu ile bazen de gerçek manasını ifade edecek şekilde çeşitli söz oyunları içinde karşımıza çıkar.

Hamel burcuyla birlikte ilk ve son burç olma özellikleri ile Müşteri gezegeniyle hanesi olması dolayısı ile ve kendisi gibi su burcu olan Harçengle suda yaşaması özellikleri ile kullanılmıştır.

Aşağıdaki beyitte Hût burcunun gökyüzündeki konumuyla ilgili bilgiler verilmiştir. Hût burcunu "güneyin balığı" olarak adlandıran şair, otuz dört yıldızdan oluştuğu bilgisini verir:

Cenûbun **Hût**idur zikrüm bil imdi **burc** olan **Hût**ı
Otuz dörd encüm olmışdur anun zencîr ü hıtânı / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/57/74)

Gökyüzündeki burçlar kuşağının ilk burcu olan Hamel ile son burcu olan Hût beyitlerde birlikte kullanılmaktadır. Genellikle "Hamelden Hût'a kadar" ifadeleri ile ikisi arasında bulunan bütün burçlar kastedilmektedir:

Gelür elden ki iresin cehd-ile bir menzile kim
Kala ayahlarun altında **Hamel**den tâ **Hût** / Ahmedî (Akdoğan, 1979, G/95/5)

Sıfr-ı **hamel**den olsun i şeh hükmüne muti[c]
Tâ pâ-yi **hût** her ne ki var ekserü ekal / Ahmedî (Akdoğan, 1979, K/LV/30)

Hût u **Hamel** medâri ile âs-mân dahi
Kan yutturup verir dil-i sûzânıma azâb / Fuzûlî (Akyüz, 1990, Mk/8)

Ziver Paşa'nın Kaptan-ı Derya Tâhir Paşa methiyesinde savaşçı özelliği ile bilinen Behrâm gezegeninin korkusundan gökte Hût burcunu göremediği anlatılmaktadır:

Berr ü bahre olalı kevkeb-i tîgı tâli'
Burc-ı hûtı göremez havf ile gökde **behrâm** / Zîver Paşa (Arslan, 2009, K/32/15)

Aşağıdaki beyitlerde balık burcu göğün mızrakları olarak düşünülmüştür. İlk beyitte, yıldızlar asker, ay sancak, gökyüzü çadır, balıklar mızrak, akan yıldızlar ok ve hilal de yay olarak düşünülerek hem bir savaş tasviri yapılmış hem de gökteki gezegen ve yıldızlarla beyite astrolojik bir anlam yüklenmiştir. İkinci beyitte de sevgilinin kirpik oklarının haberini alan şair, güneşin balığı mızrak etmesini ister:

Sitâre-leşker ü meh-râyet ü sipihr-otak
Simâk-rumh u şühüb-nâvek ü hilâl-kemân / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, K/26/83)

Haber alursa eger nîze-i müjgânundan
Hîme-i âteş-i hurşîd ide rümhini **simâk** / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, G/386/4)

Müşteri gezegeninin hanesi olması sebebiyle Hût burcu bazı beyitlerde bu gezegenle beraber anılmıştır:

Müsellesdür muvassaldur iki **Balık** durur bir burc
Belî **Bercîs**e burc itdi Hudâ bu iki hayvânı / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/57/75)

Müşterî bir demine cân ile her kes zîrâ
Tâli'-i **hût**da vaz' olmış esâsı yalınun / Sâbir Parsâ (Yoldaş, 2005, G/127/7)

Temeyyüz hânesidür **Hût** u **Bercîs**
Virür 'ilm-i ledünden ana bürhân / Karamanlı Aynî (Mermer, 1997, K/21/42)

Müşteri gezegeni Hût burcundan başka Kavs burcunun da hanesidir. Dolayısıyla aşağıdaki beyitte Kavs burcunun gerçek anlamından yola çıkarak yapılan "hilâl kaş" benzetmesi ile balık burcunun tavada pişen bir yemek olarak düşünülmesi astrolojik manasını da çağrıştırmaktadır:

Hilâl ebrû-yı fahr-i kâ'inâta **müşterî** oldu
Bişürdi tâve-i 'aşkında **hût**ı kıldı büryânî / Erzurumlu Zihnî (Macit, 2001, K/5/68)

Hût burcu, "burc-ı âb" olarak da bilinen su burçlarından biridir. Gerçek manasıyla düşündüğümüzde suda yaşaması yönüyle, astrolojik manada da kendisi de bir su burcu olan Harçeng burcuyla kullanımları göze çarpar. Yine su ile birlikte anılan bir başka burç olan Delv de bir beyitte Hût ile birlikte kullanımıyla karşımıza çıkar.

Feleğin muhiti, soğuk ve kuru kalırsa Hût ve Seretân'ın yeryüzüne düşeceğini belirten şair bu iki burcun denizde yaşayabilmesi yönüne dikkat çekmiştir. Felek bir deniz, Hût ve Seretân da suda yaşayan canlılar olarak tasvir edilmiştir:

Böyle kalursa olur huşk muhît-i gerdûn
Düşer elbette zemîn üstine **Hût** u **Seretân** / Azmî-zâde Hâletî (Kaya, 1996, K/14/20)

Ne dem ki mâhi-i tîği şinâver-i dem ola
Nemi ere **semeke** mevci ere tâ **harçeng** / Hayâlî Bey (Tarlan, 1992, K/7/14)

En yüksekte bulunan gezegen olan Zühal'in yücelik anlamından yola çıkarak övülen güneşin sofrası döküldüğünde ekmek kırıntılarının hût ve seretâna yemek olacağı söylenerek hem gerçek hem de astrolojik anlamları kastedilmiştir:

Hurşîd-i **Zuhal**-mertebe kim hânı dökilse
Nân rîzeleri tüm'e-i **hût** u **seretân**dur / Nev'î-zâde Atâyî (Karaköse, 1994, K/11/24)

Göğün balık ve yengecine çeşmesi bol olan yer, boğasına da en aşağıda bulunan yer makamdır. Yine burçların gerçek manalarını düşündürecek şekilde kullanımı göze çarpar. Nitekim balık ve yengeç su olan yerde, boğa ise karada yaşaması yönüyle karşımıza çıkar:

Hût u **Harçenk-**i sipihre çeşme-sârı câygâh
Sevr-i gerdûn-ı berîne beyt-i süflîsi makâm / Tâci-zâde Câfer Çelebi (Erünsal, 1983, K/14/8)

Şair bu kez denizin padişahı olarak nitelendirdiği şahsa övgülerin yakışacağını ifade ederek onun bu cömertlik denizinin su burçlarından olan hût ve harçenge mekân

olacağını söylüyor. Altındaki beyitte de benzer bir ifade ile övülen şahsın lütuflarının ırmağının yine su ile birlikte anılan bir başka burç olan delv ile hûtu suya gark edeceğini kinayeli bir dille anlatıyor:

Dâver-i bahr olaganda yaraşur fahr-künân
Gök ara nuyın olur burçlara **Hût** u **Harçeng** / Kâmî (Yıldırım, 2009, K/27/10)

Lutfun ol gâyetdedir kim nâr-ı kahrın olmasa
Cûy-ı eltâfın ederdi **delv** ü **hût**u gark-ı âb / Nef'î (Akkuş, 1993, K/61/16)

Divan şiirinde on iki burcun kullanımına genel olarak baktığımızda her burcun çeşitli manalara gelecek şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Cevzâ burcu hariç bütün burçların kullanımında gerçek manalarından yola çıkılarak çeşitli söz oyunları kurulmuştur. Örneğin; hayvan isimleri ile anılan burçların kullanımında; Hamel, Cedy, Sevr burçları çayırlarda otlamaları, kurbanlık olmaları veya sofralarda biryân olmaları yönleriyle kullanılmışlardır. Seretân, Akreb ve Hût burçları "burc-ı âb" olarak bilinen su burçlarından olmaları dolayısıyla hem birarada anılmışlar hem de ayrı özellikleriyle gerçek manalarını çağrıştıracak kullanımlar içinde yer almışlardır. Esed burcu da özellikle güneşin binek hayvanı olması yönüyle karşımıza çıkar.

Diğer burçlar da aynı şekilde gerçek manalarını ifade edecek şekilde kullanılmışlardır. Sünbüle, tarlalardaki başak olarak; Mîzân, bir ölçü aleti olarak; Kavs, ok ile ilişkili olarak; Delv, kuyudan su çekmeye yarayan bir alet olarak düşünülmüş ve bu şekilde hem gerçek manalarını hem de astrolojik anlamdaki burç manalarını kastetmişlerdir.

Bütün bunlardan farklı olarak Cevzâ burcu, bazen "hizmete hazır" manasındaki "kemer-beste" sözcüğü ile anılmış bazen de bir kuşak ya da mimari bir kemer olarak düşünülmüş ve bu şekilde kullanılmıştır.

Her ne şekilde kullanılırsa kullanılsın bütün burçlarda göze çarpan en önemli kullanım amacı; yazılan şiir bir kaside ise yazıldığı şahsı övmek ve yüceltmek, bir gazel ise sevgilinin güzelliğini ifade etmekte bir araç olmaktır.

BÖLÜM V
SONUÇ

5.1. Sonuç

Divan şiirinde burç sözcüğünün kullanımlarına genel olarak baktığımızda sözcüğün çeşitli anlamlarla kullanıldığı görülmektedir. Bunlar: astroloji kapsamında kullanımı, manevi anlamda kullanımı, "kale çıkıntısı" anlamı ile kullanımıdır.

Burç sözcüğü, astroloji kapsamında kullanılırken genellikle çeşitli tamlamalarla karşımıza çıkar. Bu tamlamalar en çok felek ve gök cisimleriyle birlikte kurulmuştur. Bu kullanımlarda hem felek hem de gezegenler mekânsal birer unsur olarak karşımıza çıkar. En çok kullanılan "burc-ı felek" tamlaması ile bir yandan gökyüzünün yücelik ve genişliği anlatılırken bir yandan da şiirin ithaf edildiği kişinin kudreti ya da sevgilinin güzelliği kastedilir.

Burç sözcüğü astroloji kapsamında en çok gezegenlerle birlikte kullanılmıştır. Bunun sebebi, her gezegenin hâkim olduğu en az bir burç olmasıdır. Gezegenler de tıpkı felek gibi uzaydaki bir mekân olarak karşımıza çıkar.

Ay, burçlarla en fazla birlikte anılan gezegendir. Beyitlerde çeşitli manalarla karşımıza çıkar. Bazen sevgili, bazen güneşin veziri, bazen de Akrep burcunun uğursuzluğunu anlatmakta kullanılan bir araçtır. Utârid, feleğin kâtibi sayıldığından sanatkârlığın sembolüdür. Bu özelliği en çok kasidelerde, kasidenin yazıldığı devlet büyüğünü övmek, yüceltmek maksadıyla kullanılırken karşımıza çıkar. Utârid; Doğu'da "tîr" olarak anıldığından, Kavs burcu ile ok-yay ilişkisi kurularak kullanılmıştır. Zühre, en çok Sevr ve Mîzân burçları ile birlikte kullanılır. "Mâh-ı seretân" tamlaması ile kullanıldığında sevgilinin güzelliğini anlatır. Güneş, tüm gezegenlerin hükümdarı olduğundan beyitlerde en çok hükümdar övgülerine yer veren kasidelerde kullanılır. Divanlarda genellikle güneş ile birlikte bir şahsı yüceltici benzetmeler yapılmıştır. Güneş, hangi burca tesir ediyorsa bu bir ferahlık, mutluluk ve bolluk sebebidir. Güneşin en fazla birlikte anıldığı burç, Esed burcudur. Mirrîh, kin, zulüm ve intikam hislerini temsil eder. Müşteri gezegeni, hanesi Kavs burcunda olduğundan en çok onunla birlikte anılır. Diğer burçlarla da genellikle "satın alıcı" manasını karşılayacak şekilde kullanılır. Zühal, incelediğimiz divanlarda şiirin yazıldığı şahsı övmek amacıyla kullanılan gezegendir. Bunun sebebi de felekte en yüksekte bulunuşudur.

Burç sözcüğü manevî anlamda kullanılırken, en fazla övülen şahsın itibar yüksekliğini ifade etmek için ya da sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanılır. Bu

kullanımlar, incelediğimiz divanların hepsinde karşımıza çıkmıştır. Hepsinde de aynı amaçla kullanılmıştır. Manevî anlamdaki kullanımlarda en fazla karşımıza çıkan tamlama, "burc-ı şeref"tir. Bu tamlama en fazla kasidelerde karşımıza çıkar. Her beyitte, manevî bir yükseklik bildirme amacı dikkat çeker. Diğer nazım şekilleriyle de genellikle sevgiliyi görme ve ona kavuşma anını anlatmak için kullanılır. "Burc-ı şeref" tamlaması dışında burç sözcüğü ile kurulan manevî anlamdaki diğer tamlamaların amacı da aynı şekilde bir yücelik veya güzellik ifade etmektir. "Burc-ı evliyâ" tamlaması, manevî bir anlam taşımakla beraber diğer kullanımlardan çok daha farklı bir manaya sahiptir. Bu tamlama, Bağdat şehrini temsil eder. Bu tamlamaya on bir beyitle en fazla Fuzûlî Divanı'nda rastlarız.

Burç sözcüğünün "kale çıkıntısı; kule" manalarından yola çıkarak kurulan tamlamaların en dikkat çekenleri "burc u bârû" ve "burc-ı beden" tamlamalarıdır. "Burc-ı beden" tamlaması incelenen yüz yirmi beş divanın otuzunda karşımıza çıkmıştır. Beden sözcüğü, hem "gövde, ten" hem de "kale burcu, siper" manalarına geldiğinden beyitlerde her iki anlamı da çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. "Burc u bârû" ise "kale ve duvarlar" anlamını karşılar. Karşılaştığımız beyitlerde gerçek anlamı dışında âşığın gönlünde kurduğu kale ve duvarlar gibi mecaz bir anlamı da karşılar.

Divan şiirinde on iki burcun kullanımına baktığımızda burçların çoğunun burç anlamı dışında farklı manalarla da kullanıldıklarını görmekteyiz. Bu kullanımların çeşitli mecaz ve söz oyunları ile şairlerin ustalıklarının bir göstergesi olduğunu söyleyebiliriz. Zira farklı manalara gelecek şekilde kullanılsalar da hepsinde astrolojik anlamdaki burç manası sezilir.

Hamel burcu, incelediğimiz divanlarda en fazla karşılaştığımız burçtur ve en çok bahar tasvirlerinde karşımıza çıkar. Özellikle kasidelerin nesib bölümlerinde bahar mevsiminin övgüsünü bir kişiye bağlayan bahariyelerde Hamel burcuna sık rastlanır. Bu kullanımlarda en çok Nevrûz ve Güneş sözcükleriyle birlikte anılır. Hamel burcu, Sevr ve Cedy burçları ile birlikte gerçek anlamlarından yola çıkarak yazılan beyitlerde genellikle birlikte kullanılır. Bu beyitlerde karşımıza, sofralarda biryân olarak, kurbanlık olarak ve çayırlarda otlaması yönüyle karşımıza çıkar. Seretân burcu, divanlarda bazen doğruluktan uzak olanları anlatmak için bazen de yine gerçek manası düşünülerek Akrep ve Hût burçları ile birlikte "haşerât" olarak adlandırılmıştır. Bu üç burcun birarada kullanılmasının bir başka sebebi de "burc-ı âb" olarak da bilinen "su burçları"na dâhil olmalarıdır. Esed burcu, beyitlerde en fazla güneşle birlikte anılan burçtur. Esed burcu, ya övülen şahsın kudret ve heybetini anlatmak için ya da güneşin

binek hayvanı olarak karşımıza çıkar. Sünbüle burcu, beyitlerde en çok tarladaki başak, musıkide makam adı, sümbül ile olan ilişkisi ya da sevgilinin saçına benzetilerek kullanılır. Mîzân, en çok adaleti ve eğlenceyi temsil etmesi yönleriyle kullanılır. Mîzân, bazen güneş ve ay ile birlikte bir ölçü aleti olur ve bir devlet büyüğünün cömertliği veya adaletini ya da sevgilinin güzelliğini ay ve güneşle kıyaslamada kullanılır. Akreb burcu en çok şekil yönünden benzetildiği sevgilinin saçı olarak, uğursuz burç olması yönüyle ya da saatin bir parçası olarak karşımıza çıkar. Kavs burcu ise divanlarda bazen bir savaş aleti olarak, bazen sevgilinin kaşlarına benzetilerek ya da keman olarak kullanılır. Delv burcu divanlarda genellikle su döken veya kuyudan su çeken bir alet olarak düşünülmüştür. Hût burcu yine en çok gerçek manası ile düşünülerek su içinde olması yönüyle ve avlanması yönüyle karşımıza çıkar.

Tezde, XIII. yy. ile XIX. yy. arasında yazılmış olan 125 adet divan incelenmiştir. İncelenen 125 divanın 41'inde burçlara rastlanmazken geriye kalan 84 divanda farklı kullanımlarıyla beraber toplam 523 beyit/şiir karşımıza çıkar. Burçların en fazla kullanıldığı divan 64 beyit/şiirle Karamanlı Aynî Divanı'dır.

84 divanda en fazla zikredilen burç, toplam 96 beyit/şiirle "hamel" burcudur. Onu 56 beyit/şiirle "hût" burcu ve 55 beyit/şiirle "mîzân" burcu takip eder. En az kullanılan burç ise 14 beyit/şiirle "cedy" burcudur.

XIII. yüzyıla ait incelediğimiz tek divan olan Yunus Emre Divanı'nda burçların içinde geçtiği herhangi bir beyit/şiir bulunmamaktadır. XIV. yüzyıla ait incelediğimiz 3 divandan Ahmedî Divanı 33 beyitle burçların en fazla geçtiği divandır. Ahmedî Divanı'nda en çok "hamel" burcu kullanılmıştır. Aynı yüzyıldan Kadı Burhâneddin Divanı'nda 24 kez kullanılan burçlardan en çok kullanılanı yine "hamel" burcudur. Bu yüzyıla ait incelediğimiz diğer divan Nesîmî'ye aittir. Nesîmî Divanı'nda bir kez kullanılan burç ise yine "hamel"dir.

XV. yüzyıla ait incelediğimiz 13 divanın 5'inde burçlarla ilgili herhangi bir sözcüğe rastlanmaz. Burçlar, 64 beyit/şiirle en fazla Karamanlı Aynî Divanı'nda karşımıza çıkar. Karamanlı Aynî Divanı'nda en fazla kullanılan burç 9 beyit/şiirle "hût" burcudur. Aynı yüzyıldan Ahmed Paşa Divanı 14 beyit/şiirle Karamanlı Aynî'den sonra burçlara en fazla rastlanan divandır. Ahmed Paşa Divanı'nda en fazla geçen burç 6 beyit/şiirle "kavs" burcudur.

XVI. yüzyıla ait 30 divan incelenmiştir. Bunların 10 tanesinde burçlara rastlanmamıştır. Burçların en fazla kullanıldığı divanlar 22 beyit/şiirle Süheylî ve Tâcizâde Câfer Çelebi Divanları'dır. Süheylî Divanı'nda 6 beyit/şiirle en fazla "hamel"

burcu, Tâci-zâde Câfer Çelebi Divanı'nda 5 beyit/şiirle en fazla "cevzâ" burcu kullanılmıştır.

XVII. yüzyıla ait incelediğimiz 23 divanın sekizinde burçların hiçbiri geçmez. 28 beyitle en fazla Azmî-zâde Hâletî Divanı'nda geçen burçların en fazla kullanılanı beşer beyit/şiirle "esed" ve "simâk"tır.

XVIII. yüzyıla ait incelenen 25 divanın 3 tanesinde burçlara rastlanmazken en fazla kullanıldığı divan 18 beyitle Hâzık Divanı'dır. Hâzık Divanı'nda 4 beyit/şiirle en fazla "sevr" burcu kullanılmıştır. Bu yüzyılda diğer yüzyıllara göre burçlar daha fazla şair tarafından fakat az sayıda kullanılmıştır.

XIX. yüzyılda 24 divan incelenmiş, bu divanların 9'unda burçlara rastlanmamıştır. Zîver Paşa Divanı'nda 29 beyitte karşımıza çıkan burçların en fazla kullanılanı 6 beyit/şiirle "hamel" burcudur.

Sonuç olarak; Klasik şiirde astroloji kapsamındaki burç sözcüğünün ve on iki burcun kullanımına az rastlanır. Bunun yanında, kullanım amacına bağlı olarak kullanım yerleri çeşitlilik gösterir. Şairler, bunu genellikle çeşitli söz oyunları ile şiire yansıtır.

Burç sözcüğü, astroloji kapsamındaki kullanımından çok daha fazla manevî olarak kullanılmıştır. Sözcük, çoğu zaman şairlerin düşüncelerini daha etkili ifade etmek adına söz sanatları ve oyunları ile süsledikleri bir kelimeye dönüşür.

On iki burç, gökyüzündeki yıldız kümelerinin çeşitli şekillere benzetilmesiyle isimler aldıklarından, divanlarda hem gerçek anlamlarını hem de burç anlamlarını kastedecek şekilde kullanılmıştır.

Klasik şiirde, burç sözcüğü ve on iki burç astrolojik manasından çok bir devlet büyüğünün övgüsünde ya da sevgilinin güzelliğinin anlatımında bir araç olarak kullanılmıştır. Burç sözcüğü ve on iki burcun en fazla kullanıldığı nazım şekli kasidelerdir. Dolayısıyla devlet büyüklerinin övgüsünde daha fazla kullanıldığını söylemek yanlış olmaz. Divanlarda en fazla karşılaştığımız burcun hamel burcu olması da bu fikri destekler. Zira hamel burcu en fazla kasidelerin nesib bölümlerindeki bahariyyelerde karşımıza çıkar.

Bugünkü bakış açısının aksine divan şairleri burçlara gelecekten haber vermesi veya insanların karakter ve kişiliklerini etkilemeleri yönüyle yaklaşmazlar. Şairler, divanlarında burçlarla ilgili dâhil oldukları mevsimler, etkilendikleri gezegenler, gökyüzündeki konumları, kaç yıldızdan oluştukları gibi bilgiler verirler. Yani burçlara

geçmiş, şimdi ve gelecek hakkında hüküm veren yönüyle değil bir ilim olarak yaklaşırlar.

KAYNAKÇA

Açıl, B. (2005). *Sırrî Râhile Hanım divanı.* Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Akdoğan, Y. (1979). *Ahmedî divanı ve dil hususiyetleri: Gramer, sentaks, sözlük.* Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Akkaya, H. (1996*). Nevres-i Kadîm ve Türkçe divanı*. Cambridge: Harvard Univercity. Akkaya, H. (2003). *Abdülahad Nûri ve divanı.* İstanbul: Kitabevi.

Akkuş, M. (1993). *Nef'î divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Akpınar, Ş. (2002). Lami'î'nin Vâmık u Azrâ mesnevisinde astrolojik unsurlar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. 12.* 169-202.

Akyüz, K. ve diğerleri (1990). *Fuzûlî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Alıcı, L. (1998). *Dîvân-ı Nâşid: inceleme-tenkitli metin.* Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi. Malatya.

Alıcı, L. (2013). *Divan-ı Hâmî-i Mar'aşî (tenkitli metin, tıpkıbasım).* Kahramanmaraş: Öncü Basımevi.

Alpaydın, B. (2007). *Refî'i Kalâyî divanı.* Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Altun, K. (1999). *Gelibolulu Mustafa Âlî ve dîvânı = Vâridâtü'l-enîka.* Niğde: Özlem Kitabevi.

Ambros, E. (1982). *Candid penstrokes: the lyrics of Me'âlî an Ottoman poet of the 16th Century*.(hzl. Esma Şahin). Berlin.

Ana Britannica (AB) (2004). C.5. "Burç" mad., İstanbul: Ana Yayıncılık. 151.

Arı, A. (1994). *Sakıp Mustafa Dede: Hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve dîvânının tenkitli metni.* Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Arslan, M. (2002). *Şeref Hanım divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Arslan, M. (2004). *Antepli Aynî divanı*. İstanbul: Kitabevi.

Arslan, M. (2005). *Bursalı İffet divanı*. İstanbul: Kitabevi.

Arslan, M. (2007). *Mihrî Hatun divanı*. Ankara: Amasya Valiliği Kültür Yayınları.

Arslan, M. (2009). *Sivaslı Gulâmî divanı.* Sivas: Asitan Yayınları.

Arslan M. (2009). *Zîver Paşa (divan ve münşeat).* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Asımgil, S. (2013). *Burçlar.* İstanbul: Çelik Yayınevi.

Atalay, M. (2005). *Yenişehirli Avnî divanı*. Erzurum: Aktif Yayınları.

Ayan, D. (2007). Astronomik düzenlilikten sosyo-matematik uylaşıma takvim. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları, IX/1,* 239-272.

Ayan, H. (2002). *Nesîmî divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Aydemir, Y. (1999). *Behiştî: hayatı, şahsiyeti, eserleri ve divanının tenkidli metni.* Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Aydın, H. (2011). Kozmolojik temelleri ışığında İhvân Es-safâ'da astroloji ve astrolojinin meşruluğu sorunu. *Kelam Araştırmaları. 9/1*. 179-198.

Ayhan, E. (2000). *Nakşî divanı.* Yüksek lisans tezi, MÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Aynur, H. (1999). *Çâkerî divanı*. İstanbul: Scala Yayıncılık.

Bektaş, E. (2004). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev hayatı, sanatı ve divanının tenkitli metni*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Bilgin, A. (2000). *Ümmî Sinan divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Bilgin, A. (2011). *Nigârî divanı.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Bilkan, Ali F. (1997). *Nâbî divanı (I.-II. Cilt).* İstanbul: MEB Yayınları.

Bülbül, Z. (2000). *Osmanlı müesseseleri ve medeniyeti tarihi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Can, Ş. (1994). *Klasik yunan mitolojisi.* İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Caran, M. (2003). *Divan şiirinde kozmik unsurlar (15, 16, 17 ve 18. Yüzyıl şairlerinden Ahmed Paşa, Necâtî Bey, Fuzûlî, Bâkî, Nef'î, Nâ'ilî, Nedim ve Şeyh Gâlib'in kasidelerinde kozmik unsurları kullanış tarzlarının karşılaştırılması).* Yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.

Ceylan, Ö. (1994). *Âsaf (Damad Mahmud Celâleddin Paşa): hayatı, edebî kişiliği ve dîvânının transkripsiyonlu metni*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Ceylan, Ö.-Yılmaz O. (2005). *Hazâna sürgün bahâr Keçecizâde İzzet Molla ve divan-ı bahâr-ı efkâr.* İstanbul: Kitap Sarayı.

Çaldak, S. (2005). Taşköprülüzade'nin Mevzû'âtu'l-Ulûm'undaki ilimler tasnifi üzerine, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.* C.15, 2, 115-146.

Çaldak, S. (2010). *Nâlî divanı.* İstanbul: Kesit Yayınları.

Çavuşoğlu, M. (1977). *Yahyâ Bey divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, M. (1979). *Amrî divanı.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, M. (1980). *Vasfî dîvanı(tenkidli basım*). İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, M. (1981). *Hayretî dîvanı (Tenkidli Basım)*. İstanbul.

Çavuşoğlu, M. (1982). *Helakî divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, M. (1987). *Zâtî divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, M. (1990). *Üsküplü İshak Çelebî divanı*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Çavuşoğlu, M. (2001). *Necâtî Bey divanının tahlili.* İstanbul, 252.

Çelebioğlu, A. (1988). Fuzûlî'nin bir beyti üzerinde bazı düşünceler. *Osmanlı Araştırmaları VII-VIII,* İstanbul, 199-210.

Çelebioğlu, A. (1998). Kültür ve edebiyatımızda ay. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları,* 677-689.

Çınar, B. (2009). Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk mesnevisinde felekler. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,*39, 777-792.

Çipiloğlu, Adviye R. (2005). *Şânîzâde Atâullah ve divanı.* Yüksek lisans tezi. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Demirci, K. (1992). Burç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 6, s. 421-422). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Demirel, Ş. (1999). *17. yüzyıl şairlerinden Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi): hayatı, sanatı, divanının tenkitli metni ve tahlili.* Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.

Deniz, S. (1992). *16. yüzyıl bazı divan şairlerinin Türkçe divanlarında kozmik unsurlar (Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Nev'î, Yahyâ Bey)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.

Deniz, S. (2005). *Tecellî divanı.* İstanbul: Veli Yayınları.

Derdiyok, Ç. (1994). *Cemâlî (hayatı, eserleri ve divanı), inceleme, tenkidli metin, tıpkıbasım.* Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.

Derdiyok, Ç. (2005). *Hâlet Efendi divançesi*. Adana: Karahan Yayınları.

Devellioğlu, F. (2009). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dilçin, C. (1999). Türk Kültürü Kaynağı Olarak Divan Şiiri. *Türk Dili Dergisi*. 571. 618-626.

Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) (1979). "Burç" mad., C.2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 805.

Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) (1979). "Cediy" mad., C.3, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 43.

Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) (1979). "Hamel" mad., C.5, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 188-189.

Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) (1979). "Seretân" mad., C.10, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 515.

Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) (1979). "Sevir" mad., C.10, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 526.

Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) (1979). "Sünbüle" mad., C.11, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 236.

Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) (1979). "Tev'emân" mad., C.12, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 206.

Doğan, Muhammet N. (1997). *Şeyhülislâm Es'ad Efendi ve divanının tenkitli metni.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.

Doğan, Muhammet N. (2005). *Eski şiirin bahçesinde.* İstanbul: Alternatif Yayınları.

Eke, N. (2009). Zâtî'nin şiirlerinde ilim. *Turkish Studies. Volume 4/2.* 363-392.

Erciyas, O. (2010). XV. yüzyıl astroloji eseri Kitâbu Esrâri'n –Nücûm ve Havvâs'ın Türk bilim dili ve astroloji-kronoloji terimleri açısından önemi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1, 45-58.*

Erdoğan, M. *Üsküdarlı Kâşif hayatı, şiir dünyası ve dîvânçesi*. 2. Üsküdar

Sempozyumu, 12-14 Mart 2004, İstanbul.

Erdoğan, M. (2007). *Fatin divanı*. İstanbul: Kitabevi.

Eren, A. (1999). *Çankırılı İbrahim Hürrem divanı.* Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon .

Ergin, Hatice K. (2006). *İslam'da astroloji.* İstanbul: Özbay Yayıncılık.

Ergin, M. (1981). *Kadı Burhaneddin divanı*. İstanbul.

Erünsal, İ. (1983). *The Life and works of Taci-zade Ca'fer Çelebi: with critical edition of his Divan*. İstanbul: İÜEF Üniversitesi, (Bilgisayar yazımı Dr. Fatma Mediha Şen).

Erzen, Mehmet H. (2013). Divan şiirinde mitolojik ve efsanevi şahısların kullanımına iyi bir örnek: Nev'i-zade Atayi divanı. *Turkish Studies,* 8/4, 835-854.

Fârâbî (1990). *İhsâ'ül –ulûm(İlimlerin Sayımı).* (çev. Ahmet Ateş), İstanbul: MEB Yayınları.

Fehd, T. (2000). İlm-i ahkâm-ı nücûm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 22, s.124), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Fehd, T. (2000). İlm-i felek, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* C.22, 126, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Gökalp, H. (2001). *Fasîhî divanı: inceleme-metin.* Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Güfta, H. (1992). *Hâzık Mehmed Efendi'nin hayatı, edebî şahsiyeti, eserleri ve divanının tenkitli metni.* Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Güfta, H. (2004). *Divan şiirinde ilim.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Günay, Ü. (2006). Türk dünyasında kronolojik sistemler. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20, 239-272.*

Gür, N. (2012). Osmanlı fal geleneği bağlamında yıldıznâme, falnâme ve tâlinâme metinleri. *Milli Folklor, 96, 202-215.*

Gürbüz, Mehmet (2012). *Rezmî divanı*. İstanbul: Grafiker Yayınları.

Gürgendereli, M. (2002). *Hasan Ziyâî (Mostarlı Ziyâî) dîvânı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Harmancı, E. (1999). *Rûznâmeci Şinâsî dîvânı.* Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Harmancı, E. (2007). *Süheylî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Işıkhan, D. (2014). Divan şairlerinde ilm-i tencîm tesiri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16 (Özel Sayı II),* 110-114.

İloğlu, M. (2008). *İslam'da burçlar.* İstanbul: Ailem Yayınları.

İnce, A. (1994). *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim dîvânı*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.

İpekten, H. (1970). *Nâilî-i Kadîm divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İpekten, H. (1974). *Karamanlı Nizâmî hayatı edebî kişiliği ve divanı*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

İsen, M.- Kurnaz C. (1990). *Şeyhî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

İsen, M. (1990). *Usulî divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kadıoğlu, İ. (2003). *Lebîb-i Âmidî: hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve divanının tenkidli metni.* Doktora tezi, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.

Kalkışım, M. (1994). *Şeyh Gâlip divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kalkışım, M. (2004). *Seyyid Vesîm divanı*. Trabzon: Müstakil Yayınevi.

Kapal, N. (2013). Zâtî divanında kozmik unsurlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.6, S.24,* 160-170.

Kaplan, M. (1996). *Neşâtî divanı*. İzmir: Akademi Kitabevi.

Karahan, A. (1966). *Figânî ve divânçesi.* İstanbul. (Bilgisayar yazımı Esma Şahin)

Karaköse, S. (1994). *Nev'î-zâde Atâyî divanı (kısmi tahlil-metin).* Doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Karaköse, S. (2001). *Said Girây divanı*. Denizli: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Karaköse, S. (2012). Kozmik alemde Nef'î'nin seyri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.12,* 29-48.

Karapanlı, G. (2005). *Şeyhülislam Muhammed Mekkî divanı.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Karavelioğlu, M. A. (2014). *Şem'î divanı.* İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Karcı, T. (2004). *Revânî divanı'nın tahlili.* Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ divânı.* Ankara: MEB.

Kayaalp, İ. (1999). *Sultan I. Ahmed divanı*. İstanbul: Kitabevi.

Kaya, Bayram A. (1996). *Azmî-zâde Hâletî: hayatı, edebî kişiliği ve dîvânının tenkitli metni*. Doktora tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

Kazan, Ş. (2003). *Üsküdarlı Sırrî: hayatı, şahsiyeti, eserleri ve divanı, tenkitli metin-inceleme.* Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Kâzım Y. (2005). *Sâbir Pârsâ divanı*. İstanbul: İstanbul Kitabevi.

Kılıç, A. (1994). *Ahmed Neylî divanı*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi divanı*. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları.

Kırbıyık, M. (1999). *Kâtib-zâde Mustafa Sâkıb: hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve dîvânı'nın tenkidli metni.* Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Koç, N.(2003). *XVII. yy. divan şairi Nehcî: hayatı, eseri, edebî kişiliği ve divanının tenkitli metni.* Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Kufacı, O. (2005). *Adnî divanı.* Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kurnaz, C.-Tatcı M. (2001). *Ümmî Divan şairleri ve Enverî divanı.* Ankara: MEB.

Kutlar, Fatma S. (2003). Sâ'dî ve divançesi, *Türkoloji Dergisi*, XVI/2, 193-219.

Kutlar, Fatma S. (2004). *Sâmî divan*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kutluer, İ. (1992). Burç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 6, s. 422-424). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Küçük, S. (1994). *Bâkî dîvânı (tenkitli basım*). Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Küçük, S. (1999). *Antakyalı Münîf divanı (Tenkitli Basım).* Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kürkçüoğlu, Mehmet A. (2003). *Mahmud Nedîm Paşa divanı.* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Levent, Agah S. (1984). *Divan edebiyatı kelimeler ve remizler, mazmunlar ve mefhumlar.* İstanbul: Enderun Kitabevi.

Macit, M. (1997). *Nedîm divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Macit, M. (2001). *Erzurumlu Zihnî divanı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Mengi, M. (1995). *Mesihî divanı*. Ankara: AKDTYK Yayınları.

Mermer, A. (1994). *Mezâkî divanı*. Ankara: AKDTYK Yayınları.

Mermer, A. (1997). *Karamanlı Aynî ve dîvânı.* Ankara: Akçağ Yayınları..

Mermer, A. (Eylül 1997). *Bilinmeyen XV. Yüzyıl Divan Şairi Karamanlı Aynî* [Bildiri]. IX. Milli Türkoloji Kongresi. İstanbul.

Mermer, A. (2002). *XVII. yüzyıl divan şairi Vecdî ve divançesi.* Ankara: MEB.

Mermer, A. (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve divanı (tenkitli metin*). İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları.

Mermer, K. (2004). *Mustafa Mâ'nevî'nin hayatı ve divanı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Meyan, F. (1999). *Erzurumlu İbrahim Hakkı, Mârifetnâme*. İstanbul: Bedir Yayınevi.

Mülayim, S. (1992). Burç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 6, s. 424). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Okuyucu, C. (2004). *Türâbî divanı*. İstanbul.

Onay, Ahmet T. (2000). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı.* (hzl. Cemal Kurnaz), Ankara: Akçağ Yayınları.

Özbek, A. (2000). *Câzim divanı (Edisyon Kritik-İnceleme)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Özdemir, M. (1996). *Neccar-zâde Rızâ divanı'nın edisyon kritiği.* Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Özkan, İsmail H. (2006). Muhayyer-sünbüle. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 31, s. 25). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özkan, Ö. (2005). *Eskizağralı Handî ve divançesi*. (Basıma hazır proje).

Özkan, Ö. (2006). *Divan şiirinin penceresinden Osmanlı toplum hayatı.* İstanbul: Kitabevi.

Özkırış, B., Zaimler B., Alaçam C., Döşer G., Metin G., Kazanova H. vd. (2014). *Burçlar hakkında her şey.* İstanbul: Kitap Matbaacılık.

Özmen, M. (2001). *Ahmed-i Dâ'î divanı (metin, gramer, tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Öztekin, Ö. (2006). *XVIII. yüzyıl divan şiirinde toplumsal hayatın izleri, divanlardan yansıyan görüntüler*. Ankara: Ürün Yayınları.

Öztekin, Ö. (2010). *Çelebi-zâde Âsım-divan*. Ankara: Ürün Yayınları.

Özyıldırım, Ali E. (1999). *Hamdullah Hamdî ve divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Pala, İ. (2011). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Parlatır, İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü.* Ankara: Yargı Yayınevi.

Pultar, M. (2007). *Yıldız adları sözlüğü*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Saraç, M. A. Y. (2002). *Emrî divanı.* İstanbul: Eren Kitabevi.

Solak, Ö. ve diğerleri (2005). Türkçe'de astronomik isimler üzerine bir araştırma. *Journal of İstanbul Kültür Univercity,* 3, 25-30.

Sungur, N. (1994). *Âhî divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Şemseddin S. (2011). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Şentürk, Ahmet A. (1994). Osmanlı edebiyatında felekler, seyyâre ve sâbiteler (burçlar). *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 90, 131-179.

Tanıdır, G. (2003). *Dîvân-ı Vuslatî: inceleme-tenkitli metin-indeks.* Yüksek lisans tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Tanrıbuyurdu, G. (2006). *Eşref Paşa divanı.* Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Tarlan, Ali N. (1992). *Ahmet Paşa divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, Ali N. (1992). *Necâtî Beg divanı.* Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarlan, Ali N. (1992). *Hayâlî Bey divanı.* Ankara: Akçağ.

Tiken, S. (2008). Sezai Karakoç'un şiirlerinde kültürel bir sembol: akrep. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 37.

Timurtaş, Faruk K. (2012). *Yunus Emre divan*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Tolasa, H. (2001). *Ahmet Paşa'nın şiir dünyası.* Ankara, 410.

Tuğluk, İbrahim H. (2000). *Lâmekânî Şeyh Hüseyin Efendi: hayatı ve eserleri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Tulum, M. (1977). *Nev'î divan.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA) (1977). "Burç" mad., C.1, İstanbul: Dergâh Yayınları, 475.

Türk Edebiyatı Ansiklopedisi (TEA) (1987). "Burç" mad., C.1, İstanbul: Cem Yayınevi, 248-249.

Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Uraz, M. (1994). *Türk mitolojisi.* İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

Uzun, M. (1992). Burç. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (c. 6, s. 424-426). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ünal, H. (2003). *XVIII yy. Divan Şairi Hafîd: hayatı, eseri, edebî kişiliği ve divanı'nın tenkitli metni*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Ünsel (Kürkçüoğlu), Kemal E. (1946). *Fatih'in şiirleri*. İstanbul. (Bilgisayar yazımı Mustafa Kaçalin).

Yakar, Halil İ. (2002). *Gelibolulu Sun'î dîvânı ve tahlili.* Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Yakar, Halil İ. (2012). *Ayıntaplı Mahremî divanı.* Konya: Palet Yayınları.

Yatman, M. (1989). *Osman-zade Tâ'ib Ahmed divanı'ndan seçmeler.* İstanbul: Kültür Bakanlığı.

Yazar, İ. (2006). *Tokatlı Kânî dîvânı.* Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Yazar, S. (2006). *Seyyid Şerîfî Mehmet Efendi: hayatı, divanı ve hilyesi.* Yüksek lisans tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yekbaş, H. (2009). Zâtî divanı'nda halk inanışları. *Turkish Studies,* 1117-1157.

Yenikale, A. (2002). *Ahmed Nâmî divanı ve incelemesi.* Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yentür, J. (2003). *17. yüzyıl şairlerinden Fehim, Nâ'ilî ve Neşâtî divanlarında kozmik unsurlar.* Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Yıldırım, A. (2009). *Kâmî dîvânı (Edirneli Efendi Çelebi) hayatı, sanatı, eserleri ve divanının tenkitli metni*. Ankara: MEB Yayınları.

Yılmaz, K. (2001). *İbrahim Tırsî divanı inceleme-tenkitli metin-sözlük.* Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Yılmaz, M.(2010). *Sehî Bey divanı.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yılmaz, M. *Hulûsî-i Celvetî divanı*. Metin Bankası.

Yılmaz, M. *Resmî divanı*. Metin Bankası.

Yoldaş, K. (2005). *Sâbir Pârsâ divanı*. İstanbul: Kitabevi.

Zülfe, Ö. (2004). *Yakînî [ö. 1568], dîvân, tenkitli metin-tetkik-dizin.* Doktora tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Zülfe, Ö. (2009). *On altıncı yüzyıl şairi Selîkî ve şiirleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Zeynep ÖZER
Doğum Yeri ve Yılı: Osmaniye-1980
E-mail: zeynepozer1980@hotmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Yüksek Lisans: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.
Lisans: 2003, Ege Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir.
Orta Öğretim: 1998, Osmaniye Çukurova Lisesi.

İŞ DURUMU

2005- : MEB Ortaokul Türkçe Öğretmeni.